

ДЕПАРТАМЕНТ ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНОЇ ТА СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ
ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

КОМУНАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА УСТАНОВА
"ЖИТОМИРСЬКЕ ВИЩЕ ПРОФЕСІЙНЕ УЧИЛИЩЕ-ІНТЕРНАТ"
ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

ІНКЛЮЗІЯ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

*Збірник наукових праць за матеріалами
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Житомир, 18 квітня 2019 року)*

Житомир,
Вид. Євенок О.О.
2019

*Рекомендовано до друку методичною радою
Комунальної соціально-реабілітаційної установи "Житомирське вище
професійне училище-інтернат" Житомирської обласної ради
від 21 травня 2019 року, протокол № 5*

Рецензенти:

- Мирончук Н. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка
- Кльоц Л. А. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Комунального закладу "Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти" Житомирської обласної ради
- Нагаєвська І. О. – кандидат психологічних наук, методист Навчально-методичного кабінету професійно-технічної освіти у Житомирській області

Інклюзія в умовах професійної (професійно-технічної) освіти: зб. наук. праць: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 18 квіт. 2019 р.). / за ред. І. Д. Сахневич. Житомир: **Євенок О.О.**, 2019. 232 с.

Збірник наукових праць вміщує результати теоретичних пошуків та експериментальних досліджень науковців, аспірантів, методистів навчально-методичних кабінетів (центрів) професійно-технічної освіти України, педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти з актуальних питань впровадження інклюзії у сучасний освітній процес. Представлено такі аспекти досліджуваної проблеми: концептуальні аспекти інклюзивної освіти; особливості організації інклюзивного навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти; педагогічна взаємодія та соціально-психологічний супровід осіб з особливими освітніми потребами у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Адресовано широкому загалу освітян, науковцям, викладачам, аспірантам, студентам вищих навчальних закладів.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	7
Вознюк О. В. Нова модель психокорекції "дітей Дощу", "дітей Сонця" та дітей з ДЦП	7
Тарнавська Н. П. Професійна освіта та кооперативне навчання молоді в умовах інклюзивної освіти	15
Щерба Н. С. Соціальна реабілітація: сучасні умови та перспективи розвитку	22
Басюк Н. А. Моральне виховання дітей: погляди класиків і практики сьогодення	29
Плотницька О. В., Рутецький В. В., Суботницький І. М. Арт-терапія – важливий чинник духовного розвитку дітей з особливими освітніми потребами	37
Брага О. М. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний погляд	39
Цюбко Н. В., Пігаль Т. С., Бацюсь Ю. П. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти дітей з особливими потребами	43
Клочан Л. В. Концептуальні засади розвитку процесу інклюзивної освіти дітей із психофізичними порушеннями в умовах середньої освіти	47
Іванусь Ж. Г. Інклюзивна освіта в освітньому просторі	51
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНІЙ) ОСВІТІ	59
Сахневич І. Д. Громадянське самовизначення молоді з особливими освітніми потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти	59
Магдич Т. П. Психолінгвістичні засади формування мовної особистості учнів з особливими потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти в умовах інклюзивного освітнього простору	67
Жидецька О. О. Особливості реалізації індивідуального підходу до учнів з особливими потребами в освітньому процесі училища-інтернату	75
Артеменко С. М. Успішний початок – погляд на інклюзивне навчання у закладі професійної (професійно-технічної) освіти	80
Колтунова Н. В. Загальні принципи здійснення адаптації учнів з особливими потребами до освітнього процесу у закладі професійної (професійно-технічної) освіти	83

Коваленко Л. М. Особливості організації інклюзивного навчання у державному професійно-технічному навчальному закладі "Дніпровський центр професійно-технічної освіти туристичного сервісу"	86
Сікорака Л. А. Використання технологій візуалізації навчального матеріалу при формуванні економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівного профілю в інклюзивному середовищі	90
Радомська А. М. Інклюзивне навчання дітей з аутизмом через використання комп'ютерних технологій	94
Моргун О. В. Формування математичних компетентностей учнів на основі прикладної спрямованості	100
Петрова Т. М. Використання технології інтерактивного навчання в освітньому процесі для здобувачів з особливими освітніми потребами у закладах професійної (професійно-технічної) освіти	107
Тимошук Л. М. Використання комп'ютерних технологій в освіті для осіб з особливими потребами	114
Нестерова Т. М. Особливості виховної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами у гуртожитку закладу професійної (професійно-технічної) освіти	120
Волотовська О. Г. Музика – універсальний засіб творчого розвитку дитини	130
Климчук А. В. Формування комунікативної компетентності учнів з особливими освітніми потребами у закладах професійної (професійно-технічної) освіти	134
Ягоджинська С. В. Робота бібліотекаря при обслуговуванні осіб з особливими освітніми потребами	139
Кувшин В. Б. Проблема охорони і збереження здоров'я учнів у працях відомого українського педагога Василя Сухомлинського	144
Піковець Л. Г. Отримання робітничої професії молоддю з особливими освітніми потребами в Україні – завдання сучасної освіти (на прикладі Дніпропетровської області)	151
Лятицька Н. Л. Реалізація інклюзивної освіти та перспективи її розвитку у професійній (професійно-технічній) освіті (на прикладі Київської області)	156
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ	173
Кльоц Л. А. Психологічні умови формування соціальної компетентності підлітків з особливими освітніми потребами	173

Нагаєвська І. О. Основні вектори супроводу психологічною службою здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у закладах професійної (професійно-технічної) освіти	181
Ковальов В. В. Деякі аспекти вивчення психологічної готовності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти до роботи з учнями, які потребують інклюзивного підходу.....	189
Свідерська Ю. О. Психолого-педагогічний супровід учнів з особливими потребами в умовах закладів професійної (професійно-технічної) освіти	191
Ковальова М. П. Соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти з особливими потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти	195
Гадомська І. О. Психолого-педагогічна допомога особам з особливими освітніми потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти	204
Шевчук О. М. Толерантність як ефективна умова інклюзивної освіти осіб з особливими освітніми потребами	208
Василенко О. Г. Інклюзивна освіта – розвиток демократичного суспільства	211
Мазунова О. В. Психологічна допомога учням з особливими освітніми потребами в закладі професійної (професійно-технічної) освіти	215
Гурінович О. М., Сгорова С. В. Особливості психолого-педагогічного супроводу професійної підготовки осіб з особливими освітніми потребами у закладі освіти	219
Калінчук А. Б. Соціально-психологічний супровід осіб з особливими освітніми потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти	225

ВСТУП

В умовах демократизації суспільства важливим завданням є створення рівних стартових можливостей для всіх людей, незалежно від психофізичного розвитку, стану здоров'я, віку, статі, соціально-економічного статусу людини. Інклюзивна освіта означає рівний доступ до навчання усіх дітей з урахуванням освітніх потреб та індивідуальних можливостей і спільне навчання, включаючи організацію спільних навчальних занять, виховних заходів і дозвілля. Завдяки інклюзії знижується ізоляція здобувача освіти з обмеженими можливостями здоров'я від учнівського колективу закладу освіти.

Зміни в освітній політиці України визначають нові напрями професійної (професійно-технічної) освіти, особливої актуальності набуває питання інклюзивного професійного (професійно-технічного) навчання. Закон України "Про освіту" визначає інклюзивне освітнє середовище як "сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей". У 2018 році внесені зміни у Закон України "Про професійну (професійно-технічну) освіту", відповідно до яких інклюзивне професійне (професійно-технічне) навчання визначено системою освітніх послуг для здобуття професії або професійних навичок особами з особливими освітніми потребами, гарантованих державою.

У матеріалах збірника наукових праць знайшли відображення результати теоретичних пошуків та експериментальних досліджень науковців, аспірантів, методистів навчально-методичних кабінетів (центрів) професійно-технічної освіти України, педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти з актуальних питань впровадження інклюзії у сучасний освітній процес. Представлено такі аспекти досліджуваної проблеми: концептуальні аспекти інклюзивної освіти; особливості організації інклюзивного навчання в закладі професійної (професійно-технічної) освіти; основні форми і методи інклюзивного навчання та виховання; педагогічна взаємодія в інклюзивній освіті; соціально-психологічний супровід осіб з особливими освітніми потребами у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Збірник стратегічний за своїм характером, оскільки залишає науковцям та педагогам можливість подальшої розробки представленої тематики. Адресується широкому загалу освітян, науковцям, студентам вищих навчальних закладів.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ СВІТИ

Вознюк Олександр Васильович,
*доктор педагогічних наук,
професор кафедри дошкільної освіти
і педагогічних інновацій
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

НОВА МОДЕЛЬ ПСИХОКОРЕКЦІЇ "ДІТЕЙ ДОЩУ", "ДІТЕЙ СОНЦЯ" ТА ДІТЕЙ З ДЦП

Нова модель дітей з синдромом Дауна, дітей-аутистів та дітей з ДЦП будується на основі міждисциплінарного підходу та концепції функціональної асиметрії півкуль головного мозку. Показано, що корекція "дітей сонця" передбачає активізацію лівопівкульового начала, а діти-аутисти корегуються завдяки розвитку у них правопівкульового начала зі всіма терапевтично-тренінговими наслідками, що з цього випливають. Психокорекція дітей з ДЦП реалізується завдяки педагогіці усвідомлених сновидінь.

***Ключові слова:** шизофренія, маніакально-депресивний психоз, психопатологічна вісь, конституціональна вісь, усвідомленні сновидіння.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки № 852 від 15.09.08 р. "Про затвердження Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку", до спеціальної школи для розумово відсталих дітей почали зараховуватися діти не тільки з легкою, але і з помірною розумовою відсталістю. Кількість дітей в спецшколах із зазначеним діагнозом щорічно зростає. Нова парадигма інклюзивної освіти передбачає, що діти з особливими потребами можуть інтегруватися у соціально-педагогічне середовище, тобто навчатися в освітніх закладах.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Відтак, значно зростає актуальність корекційно-розвивальної роботи з різними категоріями аномальних дітей, теоретичні аспекти якої представлено у дослідженнях українських дефектологів (В.І. Бондар, Н.М. Гончарук, В.В. Засенко, І.Г. Єременко, Н.Л. Коломийський, В.Г. Коляденко, М. П. Матвєєва, О.В. Романенко, В.М. Синьов, Т.В. Сак, Т.В. Скрипник, Є.Ф. Собонович, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко,

М.К. Шеремет, Л.О. Ханзерук М.Д. Ярмаченко та ін.). Актуальним постає експериментальний доробок вітчизняних та зарубіжних дефектологів, де містяться дані про особливості корекційного навчання учнів (Т.В. Сгорова, Г.І. Жаренкова, Н.М. Компанець, Н.І. Корольке, Ю.Б. Максименко, Н.О. Менчинська, Н.А. Нікашина Л.І. Прохоренко, Н.О. Пипіна, Т.Д. Пускаєва, Р.Д. Тригер, С.Г. Шевченко та ін.). Важливими постають системні дослідження, які мають на меті розробити методологічні засади корекційної педагогіки. Так, на увагу заслуговує концепція системи психокорекції дітей з розладами аутичного спектра, яку розробив Т.В. Скрипник [17].

Метою статті постає концептуалізація системи психокорекції дітей з синдромом Дауна, дітей-аутистів, а також дітей з ДЦП.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наша система будується на *концепції функціональної асиметрії головного мозку людини* (ФАМ), основні аспекти якої можна представити у деяких принципових положеннях [4: 534-536; 2; 10; 19; 21]:

ФАМ людини є виявленням просторово-часової організації мозку, яка пов'язана з особливою диференційованістю матерії, коли залежність свідомості від мозку або формування мозку стало можливим, певно, завдяки еволюції простору та часу, що стало у кінцевому підсумку формами прояву психічних процесів [2: 146].

Права півкуля (ПП), яка функціонально й генетично є більш прадавньою, ніж ліва (ЛП), виявляє більшу генетичну обумовленість на відміну від лівої. Еволюція людини в онто- та філогенезі проходить від ПП до ЛП, а від неї до їх функціонального синтезу.

У парній роботі півкулі мозку функціонують асиметрично у часі: ПП – у теперішньому з опорою на минуле, ЛП – у теперішньому зі зверненістю до майбутнього часу [2: 140].

Право- і лівопівкульові функції, що диференціюються за ознаками статевого диморфізму, є своєрідним психосоматичним фокусом (вищим психічним регулятором) людського організму, оскільки співвідносяться з такими сторонами людини, як механізм цілеутворення та механізм пошуку (вибору) засобів досягнення мети, емпатія та рефлексія, екстраверсія та інтроверсія, довільна та мимовільна сфери психічної діяльності, перша та друга сигнальна системи, сила та слабкість, лабільність та інертність, збудження та гальмування нервових процесів, фази сну, ерготропні та тропотропні функції організму та ін. [10: 44-138].

Психічні процеси, які залежать від правої півкулі, включають в себе сенсорні асиметрії, а процеси, що залежать від лівої півкулі, співвідносяться з руховими асиметріями [2: 51-52]. При цьому права

півкуля наближає предмети до спостерігача, а ліва – віддаляє, права віддає перевагу мелодії, гарячій кольоровій гамі, континуальним геометричним формам, а ліва – ритму, холодній кольоровій гамі, дискретним формам [1].

Активність ПП реалізується у стані гіпнотичного трансу [Каструбин], а ЛП – здійснює вольове зусилля [13], коли ПП активна у фазі швидкого, а ЛП – повільного сну [10: 44-138; 20].

Стратегії обробки інформації півкулями мозку протилежні, взаємодоповнювальні та взаємокомпенсаторні. ПП функціонує за принципом позитивного, а ЛП – негативного зворотного зв'язку. Правопівкульовий (ПП) спосіб обробки інформації – це емоційно-образний, предметно-експресивний, цілісно-синтетичний, континуальний тип психічної активності, який виявляє багатозначний лінгвістичний та мотиваційно-смісловий контексти сприйняття та освоєння дійсності. ПП – базис підсвідомого, інтуїтивного прояву людської психіки. ЛП стратегія пов'язана з абстрактно-логічним та понятійно-концептуальним, дискретно-аналітичним світосприйняттям, яке виявляється у однозначному лінгвістичному та мотиваційно-смісловому контекстах розуміння світу. ЛП – базис свідомого прояву людської психіки (як показали дослідження О. Р. Лурія [12], люди, котрі не володіють повною мірою абстрактним – вербальним, лівопівкульовим – мисленням, виявляють неспроможність аналізувати якості своєї особистості і, певно, їх не мають), що реалізує соціальні феномени волі та скепсису [19; 2; 10].

Зауважимо про важливість урахування зазначених особливостей в освітньому процесі. На думку С. С. Пальчевського, цілісний процес пізнання здійснюється в результаті взаємодії операцій, які виконуються півкулями головного мозку людини. "Однак процес пізнання стає неповним, або й взагалі неможливим не лише тоді, коли зв'язок між півкулями головного мозку порушується внаслідок хвороби чи травми, а й тоді, коли згадане порушення відбувається на соціально-психологічній основі в процесі виховання та навчання. Дитяче сприйняття оточуючого світу відзначається цілісністю. Дитина звикла до формування у правій півкулі образу останнього у всьому багатстві геометричних форм, асоціацій, барв, запахів, звуків. У лівій у цей час твориться своєрідний словесний каркас "відбитого" у правій півкулі. У цей каркас-схему, наче сторінки в книгу "вставляються" образи. Таким чином і спрацьовує механізм довготривалої пам'яті. Порушення синхронності в роботі двох півкуль кори головного мозку якраз і пов'язується з порушенням пропорцій "свідоме – несвідоме" або "раціональне – чуттєве" у процесі педагогічного впливу на школяра. Отже, межею прогресивного характеру традиційної навчальної си-

стеми найчастіше, з нашого погляду, виступає дисбаланс по лінії "свідоме – несвідоме", "раціональне – чуттєве". За цією межею швидка стомлюваність учнів, нерозуміння і несприйняття нового навчального матеріалу, апатія до навчання" [14: 118].

У психології півкульовий дуалізм відбивається в явищі, що іменується "**конституційною віссю**", полюсами якої є два протилежних кречмерівських конституційних типи – шизотимний та циклотимний (астенічний та гіперстенічний).

Цікаво, що в самій назві "**циклотимний**" закладено відношення цього типу людини до сфери *циклопричинності* (пор. з циклічними психозами), в той час як поняття "*шизотимний*", тобто "розщеплений", дає нам натяк на відношення цього типу людини до сфери класичної *лінійної причинності*.

У психіатрії півкульовий дуалізм втілено в понятті "**психопатологічної осі**" [9], що координує відношення між двома полярними типами психічних патологій – шизофренією та циклічними психозами, які співвідносяться з функціями півкуль [19; 21].

Для *шизофренії* характерна "емоційна тупість та холодність афективного життя... шизофренічну форму мислення часто називають символічною, маючи на увазі ту її особливість, що вона нічого не бере в буквальному сенсі, а все в інакомовному" [8: 62-63]. Можна сказати, що шизофреніку притаманне множинне, розщеплене абстрактно-логічне світосприйняття в його крайньому патологічному вираженні, що проявляється в прагненні людини, яка знаходиться під владою цієї патології, все класифікувати, схематизувати. Для другого типу патології характерно крайнє вираження цілісного предметно-образного, чуттєво-експресивного світоспоглядання, що проявляється в тенденції все "тоталізувати", кристалізувати у формі надцінного тотального уявлення чи ідеї.

Таким чином, ми маємо розщеплене дискретно-множинне ("речовинне", лінійнопричинне) *лівопівкульове* та цілісне континуально-синтетичне ("польове", циклопричинне, тобто ціліснопричинне) *правопівкульове* відображення світу в його патологічному вираженні. При цьому, як пише Л.С. Виготський, "розщеплення розглядається як функція, що однаковою мірою притаманна хворобливій та нормальній свідомості... яка виявляється в такій же мірі необхідною при абстракції, при довільній увазі, при утворенні понять, як і при виникненні клінічної картини шизофренічного процесу" [8].

Подібним же чином і для правопівкульового, цілісно-континуального, емпатійного відображення світу характерні різні психічні "рівні" (норма, акцентуація, патологія), які в своїй суті мають

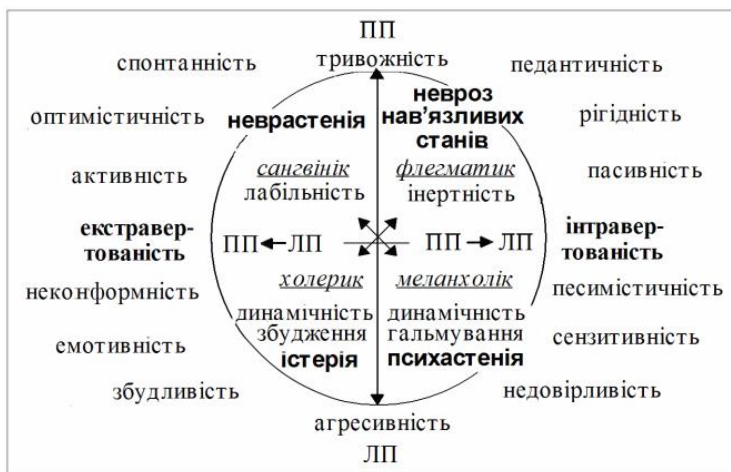
загальну психофізіологічну основу. Так П.Б. Ганнушкін, характеризуючи риси конституційно-депресивних осіб, пише, що за їх "похмурою оболонкою звичайно жевріє велика доброта, чуйність та здатність розуміти душевні рухи інших людей" [9].

Психічні модуси людини корелюють як з чотирма типами півкульової активності, так і з чотирма типами неврозів, які П.В. Симоновим пов'язуються з порушенням одного з відділів головного мозку [16].

Ми вважаємо, що, оскільки півкулі мозку є своєрідним психосоматичним фокусом людини, чотири типи неврозів відповідають одному з психічних модусів людини (Рис.1).

Рис. 1.

Інтегральна модель психологічних феноменів людини

Так укорінювання в психологічному стані холерика відповідає, на нашу думку, істерії (демонстративність переживань), оскільки в даному випадку маємо тенденцію до розвитку емоційного правопівкульового (сугестивного: як вважають деякі дослідники, в стані гіпнотичного трансу активна переважно права півкуля) компоненту поведінки, який сполучається з лівопівкульовою поведінкою, що передбачає нагнітання реакції демонстративно-істеричного, екзальтованого характеру.

Укорінювання в психологічному стані меланхоліка відповідає психастенії (стан страху, невпевненості, вагання), що впливає з особливостей лівопівкульового реагування на малозначні, низьковірогідні сигнали.

Укорінювання в психологічному стані флегматика відповідає неврозу нав'язливих станів.

Укорінювання ж у психологічному стані сангвініка відповідає неврастенії (перенапрузі), оскільки в даному випадку наявний розвинутий правопівкульовий емоційний стан збудження, що призводить до виснаження емоційних ресурсів психіки людини.

І якщо активність правої півкулі співвідноситься з нервовими процесами збудження, а лівої – гальмування, то у хворих на неврастенію баланс нервових процесів зсунутий у бік процесів гальмування, а у хворих на невроз нав'язливих станів – у бік процесів збудження [13: 97], що пояснюється вищевикладеними міркуваннями.

Крім цього, як ми бачимо на *рис. 1*, психастенія характеризується домінуванням лівопівкульової активності, коли друга сигнальна система переважає над першою, що і підтверджується дослідженнями. А істерія характеризується переходом від лівої до правопівкульової активності, тобто переважанням першої сигнальної системи над другою, що знову ж підтверджується дослідженнями [18: 240].

Розглянуті психопатологічна та конституційна вісі постають важливим методологічним підґрунтям розуміння взаємовідношення аутичних розладів (ЛП феномену) і хвороби Дауна (ПП феномену).

Відповідно, *хвороба Дауна, яку можна вважати ПП феноменом*, корегується завдяки розвитку в дитині ЛП форм психічної активності. У 1866 році англійський науковець Д. Л. Даун описав хворобу, яка у тому числі проявляється у специфічному зовнішньому вигляді, через який науковець назвав цю хворобу "монголоїдною ідіотією". Це можна пояснити такими даними: як засвідчили дослідження В.В. Аршавського, у представників народів, що живуть у Північно-Східних районах Євразії, у стані бадьорості відносно посилена активність правої півкулі [15]. Це засвідчує, що у народів, які знаходяться на "правопівкульовому" рівні розвитку, першу скрипку відіграє активність правої півкулі [4: 460; 3; 5].

Психокорекція дітей з ДЦП може проводитися за допомогою *педагогіки усвідомлених сновидінь*. До єдності свідомості і підсвідомості як мети освітнього процесу ведуть як творча діпластична діяльність (в якій поєднуються протилежності), як медитація, так і усвідомлені сновидіння, які становлять особливу педагогіку.

На відміну від медитативного стану, в який людина потрапляє в бадьорому стані, генеруючи стан, проміжний між сном і бадьорістю, в усвідомлене сновидіння людина потрапляє зі стану сну, точніше швидкого сну, в якому активна діяльність правої півкулі головного мозку, коли людина не усвідомлює себе. У той момент, коли людина

усвідомлює, що спить, активізується діяльність лівої усвідомлюючої півкулі, що приводить до поєднання право- і лівопівкульових функцій. За таких умов людина усвідомлює себе у своїх снах і може режисерувати їх, змінюючи на власний розсуд сюжетну лінію, у тому числі з метою розвитку тих чи інших якостей, що і дозволяє говорити про педагогіку усвідомлених сновидінь, яка виявляє колосальні ресурси для розвитку людини, оскільки, як показує практика усвідомлених сновидінь, дозволяє досягати педагогічних цілей набагато швидше, ніж у звичайному стані. Причому, в усвідомленому сновидінні ступінь реальності того, що відбувається, перевершує реальність, про що говорить загострення органів почуттів людини і посилення сенсорних якостей сновидіння реальності, коли звуки, колірні гамма стають більш насиченими [6; 7].

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. За таких умов корекція "дітей сонця" передбачає активізацію лівопівкульового начала психічної активності (через форми сенсорної активності, притаманні лівій півкулі – ритм, холодна кольорова гама та ін.), у тому числі розвиток в них особистісного начала завдяки створенню такого соціально-педагогічного й тренінгово-терапевтичного середовища, яке дозволяє дитині-сонця усвідомлювати себе через розвиток рефлексії, розширення соціально-рольового репертуару.

Діти з аутичними формами життєдіяльності реалізують стан укорінення у ЛП психічній активності. Відповідно, ця проблема корегується завдяки активізації у "дітей дощу" ПП активності зі всіма терапевтично-тренінговими наслідками, що з цього випливають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балонов Л. Я., Деглин В. Л., Черниговская Т. В. Функциональная асимметрия в организации речевой деятельности. *Сенсорные системы. Сенсорные процессы и асимметрия полушарий.* – Ленинград: Наука, 1985. С. 99–115.
2. Брагина Н. Н., Доброхотова Т. А. Функциональные асимметрии человека. Москва: Медицина, 1988. 288 с.
3. Вознюк А. В. Информационная концепция здоровья личности. *Акмеология 2013. Методологические и методические проблемы.* / ред. Н. В. Кузьмина, Е. Н. Жаринова. Санкт-Петербург: Центр стратегических исследований, 2013. Вып. 22. С. 37–46.
4. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика: монографія. Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2012. 708 с.

5. Вознюк О., Романенко Є Психоаналітичні методи корекції негативних психоемоційних станів. *Психолог*. 2007. № 5. С. 28–30.
6. Вознюк А. В. Педагогіка осознанных сновидений и нулевых состояний. Житомир: Koob publications, 2019. 155 с.
7. Вознюк О. В. Постнекласична педагогіка як потужний ресурс професійної освіти. *Професійна підготовка фахівців: креативний підхід*: монографія / ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Євенок О. О., 2017. С. 28–71.
8. Выготский Л. С. К проблеме психологии шизофрении. *Хрестоматия по патопсихологии*. Москва: МГУ, 1984. С. 60–65.
9. Ганнушкин П. Б. Клиника психопатологий, их статика, динамика, систематика. Москва: Медицина, 1964. С. 14–16.
10. Голубева Е. А. Индивидуальные особенности памяти человека. Москва: Педагогика, 1980. 151 с.
11. Каструбин Э. М. Трансовые состояния и "поле смысла". Москва: КСП, 1995. 215 с.
12. Лурия А. Р. Об историческом развитии познавательных процессов. Москва: МГУ, 1974. 258 с.
13. Немчин Е. А. Состояния нервно-психического напряжения Ленинград: Изд. ЛГУ, 1983. 167 с.
14. Пальчевський С. С. Сугестопедагогіка. Рівне: РДГУ, 2002. 393 с.
15. Ротенберг В. С., Аршавский В. В. Поисковая активность и адаптация. Москва: Наука, 1984. 192 с.
16. Симонов П. В. Корково-подкорковые взаимодействия в процессе формирования эмоций. *Журнал высшей нервной деятельности*. 1991. Вып. 2. Т. 41. С. 211–220.
17. Скрипник Т. В. Системна психокорекцію дітей з розладами аутичного спектра. Педагогічна і психологічна наука в Україні: зб. наук. праць: у 5 т. Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. Київ: Педагогічна думка, 2012. Т. 2. С. 388–398.
18. Справочник по психиатрии / за наук. ред. А. В. Снежевского. Москва: Медицина, 1985. 416 с.
19. Спрингер С., Дейч Т. Левый мозг, правый мозг. Москва: Мир, 1983. 256 с.
20. Херсонский Б. Г. Зигмунд Фрейд. Автобиография бессознательного. Фрейд З. Толкование сновидений. Киев: Здоровье, 1991. С. 23–24.
21. Flor-Henry P. Cerebral aspects of the organic response normal and deviational. Third International Congress of Medical Psychology. Rome, 1978. P. 456–470.

Тарнавська Наталія Петрівна,
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти і
педагогічних інновацій
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ТА КООПЕРАТИВНЕ НАВЧАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті розкриваються теоретичні та методичні аспекти кооперативного навчання молоді в умовах інклюзивної професійної освіти з урахуванням результатів опитування педагогічних працівників в ході реалізації освітнього українсько-італійського проекту Житомирського державного університету імені Івана Франка. Проаналізовано значимість кооперативного навчання, способи реалізації та змістове наповнення в процесі трудової і навчальної діяльності молоді в системі професійної освіти. Запропоновано покращення певних організаційно-педагогічних умов для реалізації кооперативного навчання.

Ключові слова: *кооперативне навчання, професійна освіта, інклюзивна освіта, продуктивна діяльність, види кооперації і їх значення для включення молоді з особливими освітніми потребами в освітній процес.*

У закладах професійної освіти на сучасному етапі її реформи передбачається ряд змін: якісна професійна освіта можлива за умови, коли є сучасне обладнання, інноваційний педагог та кваліфікований майстер. Тривалий час інвестиції у професійну освіту були обмеженими, що й призвело до зниження престижу цього напрямку серед українців. Однак вже сьогодні стверджується думка, що здобуття професійної (професійно-технічної) освіти не є лише формою соціального захисту, а реальною економічною інвестицією в особистість. Професійна освіта також потребує популяризації серед вступників, адже в Україні зараз лише близько 14% випускників шкіл здобувають професійну освіту, а решта орієнтується на отримання вищої. До прикладу, в середньому в Європі 40% випускників закладів середньої освіти отримують професійну освіту, а в Чехії, Хорватії, Австрії та Фінляндії цей відсоток сягає 70% та більше [5].

Для реалізації нових підходів у професійній (професійно-технічній) освіті, а також підвищення кваліфікації робітників у кожному регіоні планується відкрити Багатофункціональні центри професійної досконалості. Зокрема, на їх базі навчатимуть

високотехнологічним професіям, надаватимуть фахову передвищу освіту. Майбутні центри мають стати платформою для співпраці закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О), місцевих органів влади та роботодавців, освітній процес в них здійснюватиметься також в інклюзивних групах і класах, куди включатиметься молодь з особливими освітніми потребами, або інший варіант, коли до класів (груп) з переважною кількістю людей з обмеженими можливостями долучатимуться здорові однолітки. Інклюзивне навчання, за потребою, здійснюється відповідно до індивідуальної програми та індивідуального навчального плану. У сучасного педагога закладу професійної (професійно-технічної), в якому реалізується інклюзивне навчання, виникає ряд труднощів з опануванням методик для учнів з різними можливостями розвитку, оскільки завдання, зміст, засоби, методи і прийоми навчання можуть бути різними для учня з особливими освітніми потребами в порівнянні з групою (класом).

Реалізацію професійної освіти в умовах інклюзії в Україні забезпечують наукові дослідження та дидактична практика реалізована, здебільшого, в країнах Європи, де молодь з особливими освітніми потребами успішно освоює зміст передбачений освітніми стандартами на основі адаптації та модифікації середовища, навчальних матеріалів тощо. Досягти реалізації стандартів професійної освіти в умовах інклюзії, як показує досвід Європейських країн, можливо за умови кооперації в групах, коли кожен учасник може виконати доступні для нього завдання, а для молоді з особливими освітніми потребами з цією метою передбачають застосування додаткових стимулів та орієнтирів, індивідуалізацію завдань, змісту навчального матеріалу. При цьому подача нового матеріалу може здійснюватися фронтально, коли студенти (учні) розміщуються за індивідуальними партами, що сприяє максимальній мобілізації уваги, колективні ж форми роботи краще здійснювати при розташуванні учасників по колу, роботу на технічному обладнанні – індивідуально, або в парах. Закріплення ж матеріалу здійснюється на основі розв'язання проблемної ситуації, що має практичну складову, тобто реалізується певний навчальний проект, що передбачає створення предмета, об'єкта, моделі тощо. Ця комбінація дій може бути іншою за умови так званого "перевернутого навчання", коли молодь кооперуються в групах або парах, здійснюючи практичну діяльність, що передбачає в результаті отримання певного продукту, однак стикаються з проблемою, яку не в змозі вирішити і тоді педагог пояснює новий матеріал. У цьому процесі увага акцентується не тільки на ознайомленні молоді з певними поняттями, залежностями,

відношеннями, спираючись виключно на їх структурні елементи, а й на розвиток логічного мислення, пов'язаного з уміннями абстрагувати, аналізувати, проектувати необхідний результат шляхом почергових дій.

У процесі італійсько-українського проекту (міжустановча угода між Житомирським державним університетом імені Івана Франка (м. Житомир, Україна) та "Інститутом профспілок по співробітництву за розвиток Емілії Романії" (м. Болонія, Італія; терміни дії: з 01 березня 2017 року по 31 січня 2018 року) реалізації інклюзивної освіти в Житомирському регіоні в червні 2018 року було проведено опитування 32 педагогів (працюють в інклюзивних групах (класах) закладів загальної освіти щодо труднощів, які виникають у них під час включення дітей (молоді) з особливими освітніми потребами до класичних груп (класів). Статистична обробка результатів показала, що 26-ть педагогів з 32-х вбачають труднощі в адаптації класичних методик до потреб учнів (студентів), чії особливості розвитку пов'язані із ментальними (розумовими) особливостями.

Питомої ваги ці труднощі набувають у процесі навчання дітей зі спектром аутизму, Синдромом Дауна, ментальними дефіцитами. Наприклад, при аутичному спектрі чи синдромі Дауна, важливо послідовність навчальних і практичних дій стимулювати опорними картинками, знаками, символами, що допомагають активізувати процес вибору необхідної дії, запам'ятати їх послідовність. Учні (студенти) групи (класу) мають пристосуватися до такої системи використання матеріалів та частково допомагати товаришу з особливими освітніми потребами як і іншим дітям виконати свою частину завдання. Окрім класичних матеріалів, така система образних або символічних зображень може відтворюватися на інтерактивних дошках і панелях. Цей спосіб діяльності корисний не тільки молоді з особливими освітніми потребами а й всім іншим, оскільки відкриває додаткові можливості сприйняття на основі асоціативних образів. За допомогою опорних схем або карток молоді люди можуть розподіляти функції (кооперуватися) для виконання завдань у своїй групі, або це може зробити педагог. Кооперація в малих групах у процесі практичних дій, дозволяє педагогу цей спосіб організації реалізувати як під час занять і уроків, так і в інших видах діяльності, зокрема, трудовій. У процесі освоєння професії молоді люди діють з технічними засобами, обладнанням, інструментами. Ця діяльність є індивідуальною, але для людей з ментальними особливостями розвитку, необхідна кооперація з наставником або координатором, який на основі образних зображень вказує на послідовність дій, слідує за тим, щоб при виконанні певної

функції, людина з обмеженими можливостями зафіксувала її – виставила зображення на панелі, при можливості, зробила допис, або фіксацію результату в доступний для неї спосіб. Таким наставником може бути майстер або товариш, який працює разом з людиною з обмеженими можливостями.

На часі держава зобов'язує працедавців до облаштування робочих місць для людей з обмеженими можливостями, зокрема, нові норми містять близько 100 якісних змін для обов'язкового створення доступного простору для всіх маломобільних груп. У тому числі прописано обов'язкове облаштування частини робочих місць при проектуванні підприємств, установ і організацій доступними для людей з інвалідністю. Звичайно, що і будівлі цих закладів повинні також мати реальний безбар'єрний простір ззовні та всередині. Наразі в Україні близько трьох мільйонів людей з інвалідністю, 80% з них – працездатні люди, які через недоступність громадського простору не можуть використати своє право на працю. Нові робочі місця мають бути безпечні для здоров'я, раціонально організовані, розташовані не далі 50 метрів від туалетів, пристроїв питної води, розігріву та споживання їжі. Якщо робоче місце спеціально проектуватиметься для конкретної людини з інвалідністю, то воно повинно містити комплект меблів, обладнання та допоміжні пристрої, пристосовані для конкретного виду інвалідності. Площа одного робочого місця в офісних та адміністративних приміщеннях для особи з інвалідністю, яка пересувається на візку, – не менше 5,65 кв. метрів. Також повинні передбачатися та ідентифікуватися міжнародними символами та стандартами доступності: паркувальні місця та входи до будівель; ліфти та інші підйомні пристрої; зони безпеки та відпочинку. Інформування і сигналізація про небезпеку повинні мати візуальну, звукову і тактильну інформацію, позначення приміщень всередині будівель – дублюватися тактильними знаками та розміщуватися поряд з дверима з боку дверних ручок [6].

Спираючись на вище зазначені стандарти, важливо передбачити кооперацію працівників у процесі професійної діяльності, над чим повинні працювати заклади професійної (професійно-технічної) освіти. Сучасна освіта, в більшій мірі, спрямована на накопичення теоретичних знань, засвоєння певних способів дій, які мало застосовуються в практичній діяльності та не передбачають прогностичного підходу до подальшого їх розвитку з огляду на перспективи. Лише теоретичний матеріал та демонстрація наочності не дадуть реальної змоги самостійно оволодіти пізнавальною інформацією, засвоїти нові знання і застосувати їх в практиці, розвинути необхідні для цього компетентності. Нажаль, педагоги часто

покладаються на пасивні методи навчання, нехтуючи тим фактом, що молодь бажає навчатися активно, в діяльності. Діяльнісне навчання забезпечується кооперацією зусиль і можливостей людей, оскільки це цілком природно, що ми маємо різні ресурси і в житті ми шукаємо тих партнерів, кооперація з якими забезпечить нам максимальний результат [1].

У сучасних закладах професійної освіти важливо створити умови життєдіяльності і систему відносин, яка задовольнятиме молодь з особливими освітніми потребами таким чином, щоб вони могли відчувати себе частиною спільноти та "стосункових" структур, де є можливість діяти, робити вибір та бачити визнану власну роль та власну особу, незважаючи на певні дефіцити [2:13-15]. У цьому контексті відносини між педагогом та учнем з особливими потребами та молодими людьми групи (класу) мають набути нової якості, стати конструктивними. У більшій мірі це включення в спільну діяльність, розвиток таких стосунків, які скасовують несхожість. При цьому людина з особливими освітніми потребами, якою б не була складною її клінічна картина, не повинна перетворитися на об'єкт допомоги, виховного впливу чи терапії, вона має відчувати себе на рівні з іншими активним учасником процесу і для цього педагогу необхідно шукати оптимальні дидактичні засоби та способи організації навчального процесу. Європейський досвід інклюзії показує цінність кооперативного навчання, що було визнане ефективним впродовж розвитку історії людства. Організовувати окремих людей до спільної праці, підтримувати один одного та ставити інтереси групи передусім – це якості, що характеризують найбільш успішних особистостей сучасності. Групове навчання, яке має коріння ще з часів існування давніх племен, є частиною освітньої практики. Його ефективність була доведена шляхом проведення багатьох дослідницьких робіт (Johnson & Johnson, 1986; Kagan, 1986; Slavin, 1988, тощо).

Кооперативне навчання щодо ознайомлення студентів (учнів) може відбуватися як під час уроків так і в позаурочний час, зокрема, під час трудової і побутової діяльності, занять фізичною культурою і спортом, дозвілля, конкурсів, туризму тощо. Воно стало популярним завдяки багатьом причинам: кооперативне навчання допомагає педагогам працювати в інклюзивних групах, класах, удосконалює академічні, професійні досягнення та соціальний розвиток молоді. Реалізуючи спільний проект, трудову діяльність, окремі професійні (робітничі) функції учні гуртуються в групи з розподілом обов'язків, доступних для кожного, роблячи посильний внесок у результат, вчатья домовлятися між собою і розуміти, що доробок окремого учасника є важливим. Так під час технологічного процесу випікання

хліба або борошняно-кондитерських виробів у немеханізованих печах, або в одній чи двох механізованих конвеєрних печах один із учнів може викладати тістові заготовки на лопати, листи, касети, форми. Такі функції цілком доступні людині з обмеженими можливостями. Вибирати готові вироби з печей та камер можна доручити іншому робітнику, оскільки процес є пов'язаним з дотриманням техніки безпеки і потребою у високій концентрації уваги. У разі невеликого обсягу робіт обидва робітники можуть спільно виконувати операції з підготовки борошна до виробництва, замішування і формування тіста. Така парна кооперація покращить результати роботи і збільшить її обсяги.

У навчальному процесі, коли мова йде про предмети математичного або філологічного циклу, кожен учасник також має своє завдання і обсяг роботи. Тому кооперація в праці та кооперативне навчання подібні за своєю структурою і дозволяють створити можливості обговорення кожної проблеми, способів дій, аргументування власної думки, прогнозування результату. Учні розуміють, що без внеску кожного, навіть якщо він незначний, реалізувати задум неможливо. У процесі кооперації члени великої групи розподіляються на декілька малих груп і діють за інструкцією, яка спеціально має бути розроблена для них педагогом та може бути представлена у вигляді схеми, інструкції, пам'ятки, знаково-символічної моделі. Кожен зі студентів (учнів) працює над завданням, своєю частиною матеріалу, а потім обмінюються інформацією з іншими у такий спосіб, що робота кожного буде оцінена як суттєва для отримання спільного результату, оскільки без неї завдання не буде виконане. Методика "кооперативне навчання" трактується як "навчальна співпраця" за результатами якої можуть бути створені різноманітні колективні проекти. У процесі такої роботи педагогу важливо застосувати такі методи, які б покращили процес взаємодії і акцентували увагу учнів на правильній послідовності виконання дій [2]. Наведемо алгоритм начального проекту, що може бути реалізований в інклюзивній групі (класі) під час уроку-роздуму "Моральна краса й духовна велич людини в кіноповісті О. Довженка "Зачарована Десна"", українська література. Педагог розподіляє учасників у малі групи по 4-5 чоловік, надає план-схему дій з розподілом функцій для кожного. Учні (студенту) з особливими освітніми потребами надається посильний обсяг роботи. Якщо складання розповіді включає: вибір епіграфа до твору (учням пропонується декілька цитат на вибір); складання композиції твору з таких структурних частин як теза, аргумент, доказ, висновок; виступи учнів-керівників груп з презентацією колективного твору-розповіді;

відгук на виступ однокласника, то, наприклад, студенту (учню) з ментальними особливостями розвитку визначається завдання – підібрати епіграф тощо.

Результати педагогічних і психологічних досліджень свідчать, що загальному розумовому розвитку сприяє систематизація вже сформованих знань. Однак така систематизація може відбутися за певних умов, однією з яких є комбінування правильної послідовності дій, що, власне, максимально розгортається в процесі кооперації. М. Под'яков зазначав, що матеріал, певним чином упорядкований в чітку систему з простим принципом побудови, легше засвоюється, ніж матеріал розрізнений, випадковий. Перехід від пізнання окремих зовнішніх властивостей явища до внутрішніх, суттєвих зв'язків, що відіграють важливу роль у розвитку змісту й форм мислення, може бути здійснений тільки в процесі засвоєння учнями відповідної системи знань і дій, коли кожне наступне уявлення або поняття витікає з попереднього, а вся система спирається на певні вихідні положення, що виступають як її центральне ядро [3]. Поняття формується в тому випадку, коли організовано перехід дитини від зовнішніх орієнтовних дій до дій внутрішнього плану. При цьому зовнішнє середовище заміщується словесним позначенням та уявною конфігурацією явищ і подій, що дає можливість переносити дії на різні ситуації, при цьому ефективність даного процесу буде вищою, якщо уявний план спиратиметься на алгоритм представлений за допомогою символів (знаків). Учні (студенти) з особливими освітніми потребами мають ряд індивідуальних особливостей у сприйнятті інформації, реакціях на різноманіття оточуючого світу, але є те що їх певним чином об'єднує зі здоровими однолітками – це потреба в спільній діяльності, можливості бути корисними колективу, визнаними ним.

Аналізуючи вище сказане, можна зазначити, що важливим під час кооперативного навчання має бути інтегрований підхід на основі практичної діяльності. На нашу думку, педагогам необхідно передбачити в процесі кооперації наступні методичні підходи: 1) реалізацію принципів творчого та діяльнісного навчання; 2) репрезентацію складних абстрактних понять у доступні; 3) оволодіння студентами (учнями) практичними діями (порівняння, систематизація, групування у процесі діяльності, поелементне співставлення, конструювання, підбір деталей, складання окремих елементів в єдине ціле); 4) сприяння нагромадженню почуттєвого досвіду; 5) створення умов стимулювання пізнавальної діяльності; 6) збільшення обсягу самостійної пізнавальної діяльності та поєднання особистого досвіду із взаємодією з іншими людьми на основі

кооперації – розподілу функцій відповідно до потенційних можливостей кожного учасника для досягнення спільного результату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белкин А. С. Основы возрастной педагогики: учебное пособие для студентов высш. пед. учебных заведений. Москва: Академия, 2005. 135 с.
2. Дімітріс Аргіропуолос, Салацька А. П., Тарнавська Н. П., Катинська І. І. Організація інклюзивної освіти в дошкільному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 208 с.
3. Дьяченко В.К. Новая дидактика. Москва: Народное образование, 2001. 496 с.
4. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням: методичні рекомендації / укладач О.В. Гаяш. Ужгород: Інформ.-видав. центр ЗППО, 2014. 108 с.
5. Сучасна професійна освіта, яка стане інвестицією в особистість, – у МОН представили візію реформи ПТО. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/suchasna-profesijna-osvita-yaka-stane-investiciyeyu-v-osobistist-u-mon-predstavili-viziyu-reformi-pto> (дата звернення: 01.05.2019).
6. Из квітня роботодавці муситимуть обладнати робочі місця для людей з інвалідністю. URL: [:https://humanrights.org.ua/material/z_kvintnija_robotodavci_musitimut_obladnati_robochi_miscjia_dljia_ljiudej_z_invalidnistju_?fbclid=IwAR1wKB472NrJZ3loXPOdmXVKP4ZsZnbzDBexK5ihbhwN7BbrmwWA8tiiZmU](https://humanrights.org.ua/material/z_kvintnija_robotodavci_musitimut_obladnati_robochi_miscjia_dljia_ljiudej_z_invalidnistju_?fbclid=IwAR1wKB472NrJZ3loXPOdmXVKP4ZsZnbzDBexK5ihbhwN7BbrmwWA8tiiZmU) (дата звернення 01.05.2019).

Щерба Наталія Сергіївна,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри міжкультурної комунікації
та прикладної лінгвістики
навчально-наукового інституту іноземної філології
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ: СУЧАСНІ УМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Соціальна

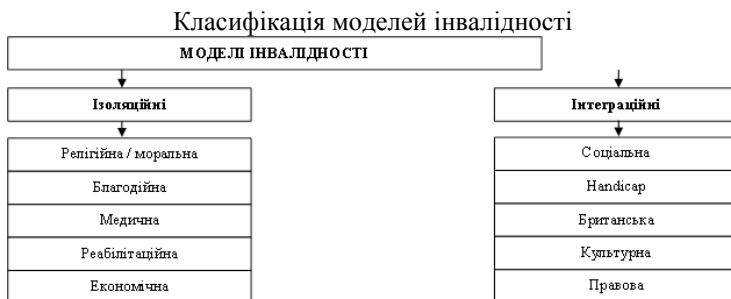
інтеграція вразливих категорій населення є індикатором цивілізованого суспільства. Серед них не останнє місце займають особи з інвалідністю, адже за статистикою близько 10% світового населення мають вроджені чи набуті обмеження життєдіяльності, а кожна 4-а родина включає особу з інвалідністю [1: 3]. Водночас за даними ЮНІСЕФ толерантність українського суспільства до осіб з інвалідністю є вкрай низькою. Прийняти в своє близьке оточення таких дітей готові лише 13% людей і тільки 30% батьків учнів із типовим розвитком позитивно ставляться до спільного навчання їх дітей із учнями з інвалідністю. Одна третя респондентів вважає, що в сім'ї дитина з інвалідністю не може отримати достатній догляд, тому її краще утримувати в спеціалізованому дитячому будинку [2].

Згідно з вимогами міжнародних документів із прав людини, і в першу чергу, з положеннями Декларації про права інвалідів, Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів, а також Саламанкської декларації та Програми дій з освіти осіб з особливими потребами [3; 4; 5], люди з інвалідністю мають право на максимально нормальне життя, самостійність, захист від дискримінації і створення умов для гідної освіти, розвитку і професійної підготовки. Тому ситуація, існуюча в Україні та низці інших країн Європи, є неприйнятною і має значний потенціал для вдосконалення.

Метою цієї публікації є вивчення можливостей соціальної реабілітації дітей з інвалідністю в контексті підготовки майбутніх учителів до інклюзивного навчання.

Аналіз наукових досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Відображення в людській свідомості картини суспільства, в якому проживають люди з інвалідністю, прийнято називати "моделлю інвалідності". Традиційно розглядають дихотомію з 2 моделей: Медичної та Соціальної. Проте існують і більш розгалужені класифікації [6; 7; 8], де моделі можна умовно розподілити на "інтеграційні" та "ізоляційні" в залежності від ролі, що відводиться особам з інвалідністю (див. Рис. 1).

Рис. 1.

Розглянемо детальніше сутність указаних моделей.

1. *Релігійна / моральна модель*. Інвалідність вважається покаранням за гріх чи злочин, скоєний особою в цьому чи попередньому житті або членами її родини чи предками. Людина з вадами негативно впливає на оточення, є ганьбою для родини, значно знижуючи її статус. Тому таких родичів необхідно приховати чи вигнати, бо суспільство все одно їх не прийме. Позбавитись від інвалідності можна, виганяючи з людини бісів чи приносячи жертви богам. У межах християнської доктрини до осіб з інвалідністю слід проявляти милосердя, бо це є чеснотою.

3. *Благодійна модель*. Люди з інвалідністю розглядаються як жертви обставин, трагедій, що заслуговують на співчуття та отримують допомогу. Вони не здатні самі піклуватися про себе, тому є меншовартісними громадянами. Маніпулювання їх неповноцінністю дозволяє збирати більше коштів на їх утримання, за що вони мають бути вдячними своїм добродійцям. Їх недоцільно приймати на роботу, бо суспільство і так про них піклується, нехай у вигляді періодичної спонсорської допомоги.

3. *Медична модель*. Інвалідність – це дефект, хвороба, що потребує медичного втручання. Люди з інвалідністю є неповноцінними, вони не можуть самостійно вирішувати власні проблеми, нормально вчитись, продуктивно працювати, виконувати сімейні обов'язки. Тому всі питання, що стосуються їх життя, вирішують лікарі. Якщо приведення стану людини до "загальноприйнятої норми" через лікування є неможливим, то її слід ізолювати в спеціально пристосованих інтернатах, корекційних школах, училищах. Якщо вони можуть працювати, то на закритих підприємствах.

4. *Реабілітаційна модель*. Інвалідність – це фізична чи психічна ненормальність, що перешкоджає людині самостійно жити, навчатись, працювати. Вади потрібно виправляти в ході медичної, фізичної, психологічної та професійної реабілітації. Особу з інвалідністю необхідно пристосувати до існуючого середовища шляхом виправлення її недоліків, інакше вона є неповноцінною. Доки цього не станеться її потрібно "реабілітувати" в спеціальних центрах і закладах. Якщо ваду виправити неможливо (наприклад, відростити відсутню кінцівку), то найкращим виходом є добровільна ізоляція (наприклад, удома).

5. *Соціальна модель*. Інвалідність – це насамперед недієздатність, що робить осіб економічно невідповідними та обмежує їх право на професійне самовизначення. Вони користуються субсидіями, тому є тягарем для державних коштів і меншовартісними громадянами.

Якщо ж людина має стійкі порушення здоров'я, але здатна працювати, інвалідність може бути знята.

6. *Соціальна модель.* Інвалідність – це нормальний аспект життя суспільства. Вона стає проблемою, тільки в умовах соціальної дискримінації особи за цією ознакою. Якщо дитина на візку хоче навчатись у школі, але їй заважають сходи, то це недолік роботи архітекторів, що не встановили пандус. Його необхідно виправити. Особи з інвалідністю потребують лікування та реабілітації, але не тому, що це єдиний спосіб їх існування чи повернення в суспільство, а для того, щоб стати більш незалежними. Суспільство має знаходити та усувати бар'єри, що існують у навколишньому середовищі, в освітніх і громадських закладах. Тоді це буде "суспільство для всіх".

7. *Британська модель.* Інвалідність – це нормальне суспільне явище. Люди з інвалідністю повинні жити в колі своїх родин, а не навчатись у віддалених ізольованих спецшколах-інтернатах чи працювати на закритих виробництвах. Ці заклади мають закритись унаслідок деінституціалізації суспільства. Потрібно вжити всіх заходів для розвитку в людей з інвалідністю незалежності від інших, реалізуючи теорію нормалізації. Для підтримки та забезпечення наявних у них особливих потреб суспільство повинне створити розгалужену систему індивідуального обслуговування на місцях.

8. *Культурна модель.* Інвалідність – це особливе культурне явище, що має право на існування в суспільстві як внесок у його різноманіття. Люди з інвалідністю не лише ведуть особливий спосіб життя, але займаються творчістю, наукою, мистецтвом, що збагатили історію людства, розширило уявлення про людські можливості. Ці люди живуть під гаслами "Прославляйте свою відмінність!" та "Я – інвалід і я цим пишаюсь".

9. *Модель Handicap.* Люди з інвалідністю – це рівноправні, але особливі члени суспільства. У зв'язку зі своїми особливостями вони мають право на підтримку, яка б компенсувала їх неспроможність досягти необхідних результатів у навчанні, працевлаштуванні тощо власними силами. Бажаним результатом реалізації моделі є досягнення людьми з інвалідністю максимально можливої незалежності.

10. *Правова модель.* Люди з інвалідністю – це, в першу чергу, суб'єкти національного та міжнародного законодавства. Їх права не повинні порушуватись, для чого суспільство повинне вжити необхідних заходів [6; 7; 8].

На жаль, як показує описана вище статистика щодо толерантності українців, у нас поки що домінують ізоляційні моделі. Їх реалізація суспільством призводить до *стигматизації* людей з інвалідністю, тобто їх соціально-психологічної дискримінації [9].

Зворотній процес, тобто соціальна реабілітація та інтеграція, передбачає, з одного боку, перегляд соціумом ізоляційних моделей інвалідності на користь інтеграційних, а з іншого – відновлення соціальної ідентичності осіб з інвалідністю [10: 25-26], що є тривалим, але необхідним процесом.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття "*соціальна реабілітація*" тлумачиться як робота, спрямована на відновлення морального, психічного та фізичного стану дітей і молоді, їх соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність до загальноновизнаних суспільних правил і норм [11]. Соціально-педагогічна реабілітація дітей та молоді з особливими потребами передбачена Указом Президента України "Про Національну програму "Діти України"" від 18 січня 1996 р. № 63/96 [12].

Зміст соціальної реабілітації полягає в:

- реконструкції соціокультурного оточення, допомозі в комунікації та навчанні, цілеспрямованій соціально-психологічній роботі з близькими та родичами;
- допомозі у професійному самовизначенні, сприянні працевлаштуванню;
- організації дозвілля та спілкування;
- виявленні творчих здібностей;
- охороні прав молоді;
- медичному, педагогічному, психологічному патронажі;
- створенні позитивної громадської думки щодо проблем молоді з інвалідністю [11].

Більшість указаних компонентів соціальної реабілітації актуалізуються в умовах інклюзивного навчання. Проте реалізація закладених у ній можливостей значною мірою залежить від сформованості в педагогів психолого-педагогічної готовності, що має включати аксіологічний та інструментальний компоненти.

Аксіологічний компонент готовності майбутнього педагога може реалізуватись за рахунок:

- формування політкоректності у звертанні до осіб з інвалідністю;
- ознайомлення з історичними фактами, що ілюструють наслідки соціальної ізоляції осіб з інвалідністю та пояснюють необхідність запровадження сучасних інтеграційних моделей інвалідності;
- аналіз основних міжнародних документів, що захищають права людей з інвалідністю;

– аналіз переваг і недоліків освітньої інклюзії та спеціальної освіти, а також потенціалу для застосування адаптації та модифікації навчання;

– аналіз можливостей, обмежень та особливих освітніх потреб осіб, що належать до різних груп інвалідності.

Передумовою формування у студентів гуманістичних переконань є використання особливої форми навчальної діяльності – *інтерактивних майстерень*, побудованих за принципами активності та інтерактивності. Вони передбачають самостійне індивідуальне освоєння студентами інформації за темами занять, результатом чого є формування на її основі переконань і вирішення практичних завдань у парах і малих групах.

Інструментальний компонент готовності майбутнього педагога реалізується за рахунок формування у студентів умінь використовувати основні інструменти інклюзивного навчання:

– адаптацію: навчального середовища, методів і засобів навчання до особливих освітніх потреб суб'єктів навчання;

– модифікацію: кількості і складності завдань, якщо можливості учнів або студентів не дозволяють їм засвоїти навчальні програми в повному обсязі;

– збагачення освітнього процесу за рахунок використання елементів корекційної освіти.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Зважаючи на все сказане, можна зробити висновок, що важливим завданням вищої педагогічної освіти в Україні є розробка такого навчально-методичного забезпечення, що дозволило б сформувати в майбутніх педагогів готовність інвестувати час і зусилля в інклюзивну освіту учнів і студентів з інвалідністю, оскільки від цього здебільшого залежить перспектива їх соціальної реабілітації та інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Миронов О.О. Специальный доклад Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации 10 сентября 2001 года "Права и возможности инвалидов в Российской Федерации". Москва. 2001. 92 с.

2. Соціальна інклюзія в Україні: низький рівень прийняття найбільш вразливих дітей. *UNISEF Україна*. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_28458.html (дата звернення 17.03.2019)

3. Декларація про права інвалідів. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117 (дата звернення 17.03.2019)
4. Резолюція 48/96 Генеральної Ассамблеї ООН Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306 (дата звернення 17.03.2019)
5. Саламанкська декларація і рамки дій по освіті осіб з особливими потребами. ЮНЕСКО. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf (дата звернення 17.03.2019)
6. Нічого для нас без нас: посібник з інклюзивного прийняття рішень для засобів масової інформації / за заг. ред. Виртосу І. Г.; упоряд.: В. О. Азін, Л. Ю. Байда, Н. Госс, П. М. Ждан, А. Флетчер. – Київ: Ленвіт, 2015. 92 с.
7. Сокур Н., Шульгина Т. Современные проблемы социальной политики в сфере защиты лиц с инвалидностью в Украине. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. Вип. 1(65). С. 88–91.
8. Тюшнякова Р. Психологічні аспекти дискримінації дітей та молоді з інвалідністю на різних рівнях суспільних відносин. Луганська обласна громадська організація "Грань". URL: http://grain.ucoz.net/publ/psikhologichni_aspekti_diskriminaciji_ditej_ta_molodi_z_invalidnistju_na_riznikh_rivnjakh_suspilnikh_vidnosin/1-1-0-16 (дата звернення 20.03.2019).
9. Гусак Н. Соціальна реабілітація: підходи до визначення поняття. *Соціальна політика та соціальна робота*. 2008. № 1. С. 103–114.
10. Финзен А., Сапожникова И. Я. Психоз и стигма: преодоление стигмы – отношение к предубеждениям и обвинением. (пер. с нем.). М.: Алетея, 2001. 213 с.
11. Тюптя Л. Т., Иванова І. Б. Соціальна робота: Теорія і практика Київ: ВМУРОЛ "Україна", 2004. 408 с.
12. Національна програма "Діти України", затверджена Указом Президента України від 18 січня 1996 року N 63/96. *Законодавство України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#o17> (дата звернення 17.03.2019).

Басюк Наталія Анатоліївна,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
і педагогічних інновацій
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ: ПОГЛЯДИ КЛАСИКІВ І ПРАКТИКА СЬОГОДЕННЯ

У статті розкриваються погляди науковців минулого на проблему формування моральної особистості. Обґрунтовується актуальність ідей класиків щодо морального виховання сучасних дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Ключові слова: мораль, моральність, моральне виховання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Проблема моральності й формування моральної особистості була і залишається найбільш актуальною. Вона завжди привертала увагу філософів, соціологів, педагогів, психологів, письменників, прогресивних діячів різних історичних періодів. Соціально-економічні і політичні процеси, що відбуваються сьогодні в Україні, негативно впливають на рівень моральної свідомості, призводять до знецінення моральних принципів. Поняття добра, совісті й милосердя часто знецінюються, а матеріальні блага, гроші зводяться в ранг найвищої цінності. Їх висока суб'єктивна цінність девальвує соціально-значущі моральні норми. Це, в свою чергу, вибудовує хибні орієнтири поведінки дітей і молоді, світоглядні принципи якої перебувають у стадії становлення. Цілком слушно зазначає Б. Кобзар, що теперішні біди багато в чому спричинені дефіцитом культури й моральності, доброти, любові й милосердя у людських взаєминах [2]. Звернення до педагогічного досвіду науковців минулого і його аналіз допоможе розширити наші уявлення про підходи до організації морального виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Питання морального виховання в різних аспектах глибоко вивчали українські (Т. Алексеєнко, Є. Арнаутова, О. Барабаш, І. Бех, О. Вишневецький, І. Гребенніков, О. Докукіна, О. Кононко, О. Косарева, В. Котило, С. Ладивір, Т. Маркова, Т. Науменко, В. Павленчик, В. Постовий, Т. Поніманська, Г. Пономарьова, М. Роганова, М. Стельмахович) та зарубіжні (А. Адлера, Т. Гордона, Р. Дрейкурса, Я. Хамялайнен) дослідники.

Мета статті – обґрунтувати актуальність ідей класиків щодо морального виховання сучасних дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У моральних теоріях відомих філософів (Аристотеля, Г. Гегеля, І. Канта, Сократа) знаходимо опис морального стану певної епохи, що накладає відбиток на моральне виховання підростаючої особистості. Зокрема, Сократ визнавав вищою моральною цінністю справедливість, Платон переконував, що це внутрішнє удосконалення. Головними моральними якостями людини вважалися справедливість, співчуття, милосердя, доброта. Історичний аспект проблеми моральності засвідчує виникнення моралі як форми суспільної свідомості, регулятора людської поведінки, визначення моральних канонів, наявність вихідних моральних добродійностей, присутніх в усіх моральних концепціях (добро, любов, краса, правда, совість тощо), потреба необхідності внутрішнього морального закону (І. Кант).

Основоположник педагогіки нового часу Я.А. Коменський особливу увагу звертав на виховання людяності в людині, на почуття обов'язку і совісті, виходячи із загальнолюдської (християнської) моралі. На цій основі виділяються чотири добродійності: мудрість, поміркованість, мужність і справедливість. Мужність, зокрема, розумілася ним як витривалість, готовність принести користь, виконання обов'язку. Ці почуття визначалися вченим-гуманістом як ставлення, відношення індивіда до інших людей, до самого себе, до навколишньої дійсності. У працях "Материнська школа", "Закони добре організованої школи", "Велика дидактика" педагог-мислитель показав, що в своєму розвитку дитина проходить шлях від доморального рівня (поведінка регулюється страхом перед Богом) до рівня автономної моралі (думки та поведінка узгоджуються із власною совістю). Він наголошував на необхідності виховання таких «добрих якостей», як помірність, охайність, шанобливість до старших, люб'язність, справедливість, благодійність, терплячість, делікатність, уміння триматися гідно, поводитися стримано й скромно.

Дещо пізніше англійський педагог Дж. Локк у творі "Думки про виховання", розкриваючи зміст морального виховання, особливої ваги надавав вихованню у дітей чесності, відповідальності, сорому за неправильні вчинки. Він неодноразово підкреслював у своїх працях, що моральні норми і правила не повинні бути чимось зовнішнім, вони мають стати глибоко особистісними якостями молодої людини. Метою виховання, на його думку, є підготовка джентльмена, який вміє розумно і вигідно вести справи, створення здорового духу в здоровому

тілі і прищеплення світськості, тобто уміння поводити себе в товаристві. За його переконанням, мораль виходить з принципу корисності та інтересів особистості майбутнього джентльмена. Цілепокладання у моральному вихованні складається з позицій: 1) вироблення твердого характеру; 2) розвитку волі; 3) формування моральної дисципліни; 4) уміння керувати собою. Треба навчити дитину з дитинства керувати своєю поведінкою і вчинками, уміти відмовитися від своїх бажань. Дж. Локк рекомендував здійснювати моральне виховання з раннього віку дитини, коли юна душа найніжніша й легко піддається виховним впливам.

Найбільш оптимальним періодом для здійснення морального виховання, на думку французького просвітителя Ж.-Ж. Руссо, є вік від 15 до 17 років. Педагог визначив три завдання морального виховання: виховання добрих почуттів, добрих суджень і доброї волі. Моральні почуття, вважав Ж.-Ж. Руссо, зароджуються в людині від зіткнень з іншими людьми. Починаючи з 15 років, варто вводити вихованця в людське спілкування, в людське життя: до цих пір він жив тільки у спілкуванні з природою. "Нехай ваш вихованець познайомиться з долею людини і з негараздами своїх ближніх, щоб, розмірковуючи про це, він навчився гуманності та співчуття. Співчуття є перше відносно (тобто з відносин до людей народжується) почуття, яке є в людському серці. Тільки не здумайте порушувати його людинолюбства холодними моральями: ні, нехай він бачить, нехай він відчуває людські біди" [3: 368].

У структурі морального виховання Й.-Г. Песталоцці виділяє три компоненти: почуття, вчинки і добро. Одним із ефективних засобів виховання при цьому, на його думку, є вправи у доброчесності. Це – зокрема, участь дітей у добрих і корисних справах, що потребує зусиль, витримки, відповідальності. Ці вправи варто розпочинати у сім'ї, а потім систематично проводити в умовах освітніх закладів.

У вітчизняній педагогіці з часів Київської Русі високоморальними думками, піднесеними почуттями сповнені давньоукраїнські літературні пам'ятки, які висвітлюють релігійно-етичну тематику ("Руська Правда", "Ізборник 1076 року", "Повчання дітям" Володимира Мономаха). У "Повчанні дітям" київський князь рекомендує привчати дітей дотримуватись загальнолюдських моральних норм, які він вважає орієнтирами поведінки в суспільстві: коритися старшим, поважати рівних собі і молодших, приносити іншим користь, бути вірним слову, не дозволяти сильним ображати слабших, не лінуватися, співчувати горю інших, щиросердечно відноситись до оточуючих, вміти придушувати в собі гнів, творити добро. тощо.

Український мислитель ХУІІІ ст. Г. Сковорода формування моральних почуттів особистості тісно пов'язував з "філософією серця". Серце, за педагогом, духовне осердя людини, єдність її думок, почуттів і прагнень. Моральне виховання філософ убачав у формуванні в дітей таких чеснот як добродієність, справедливість, доброзичливість, вдячність, стриманість, поміркованість, скромність, терплячість, мужність, працьовитість, милосердя і гуманізм.

Філософ вважав, що від природи в кожній людині закладений таємний "закон сродности", тобто природжені нахили та здібності до певного виду діяльності, «внутрішній поклик», "голос душі". Праця, що не відповідає "сродности" людини, є тяжкою і нецікавою для неї, завдає великої шкоди і самій людині, і суспільству. Зовсім інші почуття викликає праця, до якої людина має нахил. Така споріднена праця є джерелом радості, насолоди, людського благополуччя. Ось чому батькам, вчителям варто якомога раніше виявляти природні задатки дітей і наполегливо розвивати їх. В основі щастя, за Г. Сковородою, лежить сумлінне виконання людиною власне людського обов'язку і реалізація нею свого природного покликання.

Тема моральності знайшла відображення у художній літературі кінця ХVІІІ-початку ХІХ століття. Французький письменник, один з основоположників реалізму в європейській літературі Оноре де Бальзак не писав праць з педагогіки, проте його літературна творчість пронизана ідеями виховного значення. Головна тема усіх його творів – виховання високоморальної особистості. Вони змушують читача замислитись над законами життя й моралі. Оноре де Бальзак жив у добу занепаду моралі суспільства Франції, де найвищою метою стала гонитва за грішми і насолодою. Система цінностей руйнувалася, економічні чинники та приватне життя посідали чільне місце. Головною хворобою суспільства був егоїзм, ліки від якого намагався знайти письменник. У цьому думки його думки співзвучні сьогоденню. У творах "Батько Горіо", "Людська комедія", "Шагренева шкіра", "Гобсек" митець засуджує владу грошей над людьми та їх руйнівний вплив, розмірковує над людськими цінностями, ідеалами, нормами людської поведінки, моральним самовдосконаленням людини. Водночас О. де Бальзак вірить у силу духу свого народу, він упевнений, що у суспільства вистачить сили вистояти в боротьбі за своє морально-духовне відродження.

У ХІХ ст. неocenний внесок у справу морального виховання дітей зробив видатний педагог К. Ушинський, який вважав, що формування моральних рис і почуттів особистості є пріоритетним в освітньому процесі. Концепція морального виховання К. Ушинського ґрунтувалася на народній педагогіці. Головним, на його думку, було

виховання чуйності, щирості, доброзичливості, довіри до людей, скромності, чесності, працьовитості, гуманності, почуття національної та власної гідності. Особливо цінним, вважав педагог, є усвідомлення дітьми моральних норм та дотримання відповідних правил поведінки в повсякденному житті. Гартування волі має привчати їх стримувати свої деструктивні бажання та діяти згідно з моральними приписами. Завдяки цьому в малят накопичується власний досвід моральної поведінки, який допомагає приймати правильні рішення в складних ситуаціях морального вибору. Акцентуючи увагу на потребі дитини у спілкуванні, педагог віддавав перевагу використанню таких методів і прийомів виховання: обмін думками з моральних тем, переконання, роз'яснення, особистий приклад дорослих, заохочення і покарання, спільна діяльність (ігрова, трудова), організація дозвілля.

Італійський педагог М. Монтессорі була переконана, що перші уроки моралі дитина засвоює в період дошкільного дитинства. Саме на цьому етапі життєвого циклу людини (період етнокультурації) закладаються основи моральної свідомості, моральних якостей і почуттів, навичок моральної поведінки, які визначають подальше становлення і вдосконалення людської особистості та її інтеграції в суспільство. М. Монтессорі була переконана в тому, що діти дошкільного віку за участю властивого їм "абсорбуючого розуму" на підсвідомому рівні засвоюють чималий обсяг знань про довколишню дійсність, у тому числі й про певні соціокультурні явища [1: 141]. З розвитком свідомості дитини, на думку педагога, відбувається поступова трансформація "абсорбуючого розуму", завдяки чому здійснюється перехід до свідомого сприймання й осмислення норм, цінностей, культури, тощо. Сформовані в цей час уявлення і набуті знання про певні культурні стандарти, морально-етичні цінності, норми та ідеали є першоосновою для розвитку моральних мотивів і формування навичок моральної поведінки.

Значному розширенню знань і уявлень про норми моральної поведінки та особливості взаємодії із соціумом, за переконаннями М. Монтессорі, сприяють безпосередні контакти дітей у дошкільних закладах. Особливо ефективним є при цьому комплектування гетерогенних за віковою ознакою груп. Такі групи забезпечують дітям широкі можливості як для їхнього інтелектуального розвитку, так і для становлення моральної свідомості та оволодіння навичками моральної поведінки [1: 184]. На думку педагога, виховання дитини в різновіковій групі забезпечує урізноманітнення постійної соціальної позиції дошкільника (від молодшого до старшого серед дітей), що сприяє формуванню вмій і навичок спільної діяльності, ознайомленню з такими моральними категоріями як "доброта", "щирість",

"турботливість", "правдивість", "чесність", "справедливість", "доброзичливість", "щедрість" та ін., розвитку соціальних та моральних почуттів дитини. Виховання дітей у різновікових групах, на думку М. Монтесорі, створює сприятливі умови для розвитку емпатії та емоційної синтонії [1: 157]. У процесі своїх спостережень над дітьми педагог відмічала, що діти старшого дошкільного віку, зазвичай, проявляють розуміння до емоційного стану своїх молодших товаришів і здатні відгукуватися на нього. Піклуючись про молодших, допомагаючи їм, вони водночас почуваються потрібними та компетентними, що сприяє підвищенню самооцінки, а також формуванню почуття відповідальності й обов'язку.

Головними завданнями морального виховання невтомна просвітителька, засновниця перших національних шкіл і дитсадків в Україні С. Русова вважала розвиток у дітей високих моральних почуттів шляхом безпосередньої участі в добрих і корисних справах, де й формуються відповідні моральні навички та стилі моральної поведінки, а також моральна свідомість, стійкі моральні переконання. Важливу роль у становленні моральних почуттів відводила дошкільному та молодшому шкільному віку. Вона стверджувала, що перші уявлення та моральні почуття в дитини викликають її батьки, рідні, близькі, що підходять до її колиски, бавлять, пестять, колишують, купують, граються з нею тощо. Турбота, ласка з боку рідних, радість, яка оточує дитину в здоровій, згуртованій сім'ї, виховують у дітей перші почуття симпатії, любові до батьків, дідусів і бабусь, братів, сестер, породжують прагнення спілкуватися з ними, а згодом – і піклуватися про них. Приклад батьків, старших членів сім'ї стає для дитини тим животворним джерелом, із якого поступово виростає почуття любові до людей, до свого рідного краю, народу, своєї Батьківщини.

С. Русова вказувала на значення моральних почуттів, які посідають важливе місце в системі морального виховання учнів, у розвитку їх інтелекту та духовності. Моральні почуття – це переживання людиною свого ставлення до того, що відбувається в її житті, що вона пізнає та робить. Важливу роль у формуванні моральних почуттів дитини, за твердженням С. Русової, відіграє мотивація успіху, яка виявляється у намаганні позмагатися, перемогти, виявити насамперед фізичні сили та можливості.

Ідеями моральності проникнута уся виховна система А. Макаренка. Основні завдання морального виховання він вбачав у формуванні моральної свідомості; вихованні і розвитку моральних почуттів; виробленні умінь і навичок моральної поведінки.

Працюючи із специфічним контингентом, першорядне місце відводив вихованню свідомої дисципліни, розглядаючи її в тісному зв'язку з вихованням волі, мужності й характеру, і вихованню почуття відповідальності. Як основу, фундамент розвитку почуття відповідальності А. Макаренко розглядав колектив. Дитина має пізнавати моральні норми у системі конкретних і реальних взаємин людей. Засвоєння їх змісту породжує моральну активність (готовність до свідомої поведінки у складних ситуаціях), яка є основою моральної поведінки, а також свідоме і відповідальне ставлення дитини до своїх учинків. Моральному вихованню в колективі сприяє атмосфера ділового співробітництва, добровільної взаємозалежності, доброзичливості.

А. Макаренко – один із перших у вітчизняній педагогіці, хто розкрив відповідальність як соціальну якість особистості і ввів до науково-педагогічного обігу поняття відповідальної залежності. Характерно, що учений не зводив відповідальність до зовнішнього контролю поведінки особистості за допомогою колективу. У цьому зв'язку важливо виховувати почуття обов'язку, емоційне переживання особистості власної відповідальності. Тому педагог допускав розумну міру покарань, які допомагають сформуватися міцному характеру, вмінню опиратися спокусі, переборювати її, "щоб дитина сама побачила шкоду, якої вона завдала недбалим поводженням з річчю, і пожаліла про своє недбалство" [3: 195].

Одне з центральних місць у педагогічній концепції А. Макаренка займає продуктивна праця. Вона органічно пов'язана з моральним, естетичним, політехнічним, фізичним та іншими аспектами виховання. Педагог вважав, що в суспільстві праця є не тільки економічною категорією, але й категорією моральною.

Багато цінного для формування моральних почуттів дошкільників містять наукові праці та практичний досвід В. Сухомлинського – українського педагога, публіциста, письменника, поета. Засвоєння азбуки моральності слід розпочинати з раннього віку, коли серце і душа дитини відкриті виховним впливам. Серцевиною морального виховання В. Сухомлинський вважав формування в дитини людяності, гуманізму. Застерігаючи від формалізації процесу виховання, видатний педагог звертає увагу педагогів на активізацію почуттів дітей: кожна людина в дошкільному дитинстві повинна пройти емоційну школу, або школу виховання добрих почуттів. Він обгрунтовує, якими мають бути почуття – до батьків, рідних, близьких, до інших людей та обов'язок перед ними; любов до Батьківщини, розуміння життя, добра і зла у ньому; виховання високих моральних

якостей і норм поведінки, любові до знань, школи, учителя; дружба, любов, сім'я; ставлення до краси в природі, суспільстві.

На сучасному етапі досліджено такі питання морального виховання: психологічні механізми становлення й розвитку моральних почуттів, уявлень, суджень, переконань і поведінки (К. Абульханова-Славська, С. Анісімов, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, С. Карпова, О. Кононко, Г. Кошелева, В. Малахов, Ж. Піаже, Т. Репіна, Є. Субботський та інші); специфіка й закономірності морального розвитку дошкільника (Ю. Аркін, Р. Ібрагімова, С. Якобсон); педагогічні умови й засоби формування моральних норм у дітей (А. Виноградова, І. Княжева, Т. Маркова, Л. Стрелкова); моральної свідомості (Л. Артемова, І. Бех, Р. Буре, Л. Виготський, В. Зеньковський, В. Нечаєва, С. Рубінштейн та ін.).

Особливу увагу привертають сучасні праці науковців, у яких досліджено: формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дошкільників (А. Богуш, О. Монке); виховання колективних взаємин дітей (О. Булатова, В. Нечаєва), гуманних взаємин старших дошкільників і першокласників (А. Гончаренко, С. Литвиненко), моральної поведінки в дошкільників (Т. Колесіна, Г. Савицька, Т. Фасолько, М. Федорова); педагогічний вплив на становлення морального вибору дошкільників (О. Кошелівська), роль емоцій у моральному становленні особистості (Л. Подоляк), виховання милосердя в старших дошкільників (І. Княжева).

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Таким чином, погляди класиків на проблему морального виховання, їх глибоке філософське підґрунтя мають значний потенціал для використання у виховному процесі з метою формування моральної особистості дітей і їх морально-ціннісних орієнтацій. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробці педагогічних умов морального виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Guz S. Metoda Montessori w przedszkolu i szkole. Lublin, Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2006. 314 s.
2. Кобзар Б. Мета виховання, або проблеми духовної культури особистості *Освіта*. 2000. 20 – 27 травня. С. 6.
3. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посібн. / за заг. ред. З.Н. Борисової. Київ: Вища школа, 2004. С. 365 - 375.

Плотницька Оксана Віталіївна,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мистецьких дисциплін
і методик навчання навчально-наукового
інституту педагогіки*

Рутецький Василь Володимирович,
*заслужений артист України,
доцент кафедри мистецьких дисциплін
і методик навчання*

Суботницький Ігор Миколайович
*викладач кафедри мистецьких дисциплін
і методик навчання
навчально-наукового інституту педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

АРТ-ТЕРАПІЯ – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Процес впровадження інклюзивної освіти є одним із першочергових факторів розвитку сучасного соціуму, який передбачає навчання усіх без винятку дітей в загальноосвітніх навчальних закладах, а також обов'язкове створення умов для інтегрування освітнього процесу до особливих потреб кожної дитини. Інклюзивні ідеї не можуть бути реалізовані лише за введенням нормативних чи законодавчих реформ, необхідно підготувати вірне розуміння з боку суспільства, педагогів. Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [1]. На сьогоднішній день загальною метою є розробка концепції корекційно-превентивного навчання, спрямованого на інтенсифікацію процесу формування в дітей з особливими потребами знань, умінь та навичок з подальшою реалізацією її положень у цілісному процесі дошкільного і шкільного навчання [2].

Протягом ХХ століття, арт-терапія стала невід'ємною частиною соціальних заходів профілактичного й реабілітаційного характеру, медичної, психотерапевтичної та педагогічної практики. Арт-терапія надає можливість особистості виразити себе "іншими голосами": рухами, кольором, формою, пластикою, глиною,

ландшафтом. Терапія мистецтвом дуже цікава форма роботи з дітьми, вже починаючи з дошкільного віку.

Методи арт-терапії надають можливість розкритися кожній дитині в різних сферах мистецької діяльності: музикування, інсценізація, ритміка, ляльковий театр, ліплення, скульптура, колаж, аплікація тощо. Вони допомагають створювати неповторну атмосферу творчості, налаштовують на позитивний емоційний настрій, дозволяють експериментувати з почуттями, виражаючи їх у соціально прийнятній формі.

Використання арт-методів допомагає зміцнити пам'ять, розвиває увагу, мислення, сприяє творчому самовираженню, розвитку уяви, естетичного досвіду, художніх здібностей кожної дитини. Музичне мистецтво є найбільш доступним для дитячого сприйняття, світ звуків є звичним і достатньо потужним стимулом комунікації та інтеграції.

Музикотерапія вважається надзвичайно ефективним засобом збереження здоров'я дітей та корекції їх мовленнєвих порушень. Діти з такими порушеннями часто не контролюють своє дихання, витрачаючи його в процесі висловлювання нерационально, мають швидкий темп мовлення, говорять на вдиху. У них слабо розвинене музично-ритмічне почуття, слухове сприйняття, інтонаційна, ритмічна, мелодійна сторона мовлення, рухова та емоційно-вольова сфера. Тому так важливо займатись з дітьми дихальними вправами, музикою, співом, ритмікою, застосовуючи як традиційні, так й альтернативні прийоми арт впливу для нормалізації емоційного стану, корекції рухових та мовленнєвих розладів у дітей з особливими освітніми потребами.

Під час занять логоритмікою (інтеграція слова, музики, руху), у дітей активізується словниковий запас, відпрацьовуються поставлені звуки, закріплюється лексичний матеріал, розвивається м'язова активність та метроритмічне почуття.

Важливу роль відіграє прослуховування класичних творів у виконанні симфонічного оркестру, різних інструментів, оскільки вірно підібрані фрагменти музичних творів позитивно впливають на психофізіологічний рівень активності організму. Мажорна динамічна мелодія тонізує центральну нервову систему, піднімає настрій та артеріальний тиск, прискорюючи роботу серця, а мінорна мелодійна спокійна музика знімає перезбудження, доречна для релаксації. Проспівування голосних звуків (складів) і нот звукоряду на діафрагмальному диханні актуально для розвитку дихального апарату, звукоутворення, профілактики бронхо-легеневих захворювань. Методика заснована на взаємозв'язку між голосом, акустичною

вібрацією та нервовими центрами. Проспівування заряджає енергією, заспокоює, знімає напругу, є профілактикою проти стресу [4].

Отже, застосування традиційних та альтернативних форм арт-терапії в організованій та самостійній діяльності сприяє значній корекції психоемоційних станів та музично-художньому розвитку дітей.

Інновації в корекційній арт-педагогіці передбачають розробку та впровадження нових форм, методів та засобів підвищення ефективності корекційно-педагогічного процесу і сприятимуть оптимізації використання особистісно-орієнтованих, нейропсихологічних, арт-терапевтичних, інформаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гонеев А. Д., Лифинцева Н. И., Ялпаева Н. В. Основы коррекционной педагогики. Москва, 1999. 239 с.
2. Назарова Н. М. Специальная педагогика. Москва: Академия, 2000. 27 с.
3. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Медведева, И. К. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. М.: Академия, 2001. 248 с.
4. Ленів З. П. Арт-терапія в інклюзивній освіті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. Серія: Корекційна педагогіка та психологія. – Вип. 11. С. 96–98.

Брага Олександра Миколаївна,
соціальний педагог,
(Державний навчальний заклад
"Мелітопольський багатoproфільний
центр професійно-технічної освіти",
Запорізька область)

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

Освіта є запорукою культурного, інтелектуального, соціального та економічного розвитку держави та суспільства. Її мета – всебічний та гармонійний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, здібностей, виховання індивідуальних якостей, властивостей, рис. Певні соціальні процеси,

що виникають у нових соціально-економічних умовах, відображають нові підходи та спонукають до створення нових соціальних систем. Саме тому, перспективним напрямом у сфері освіти є інтеграція осіб з особливими потребами у систему освіти, бо їх соціальна ізоляція не дає їм можливості реалізувати здібності та таланти у різних сферах життя.

Впровадження інклюзивної освіти в Україні є відображенням об'єктивних вимог, що має на меті забезпечення прав на якісну освіту всім без винятку громадянам, у тому числі особам з особливими потребами. Інтеграція теорії та практики інклюзивної освіти є предметом особливої уваги та потребує більш детального розгляду [1:45].

Інклюзивна освіта як сучасна інноваційна тенденція сьогодні широко обговорюється у наукових колах теоретиками та практиками: медиками, психологами, логопедами, дефектологами, реабілітологами, корекційними педагогами та іншими фахівцями спеціальної педагогіки, батьками та громадськістю. Це пов'язано з тим, що останнім часом спостерігається збільшення кількості дітей з різними порушеннями розвитку, а також зміною ціннісних орієнтацій в освіті, зміною традиційної освітньої парадигми на гуманістичну ("освіта для всіх") [1:59].

До основних здобутків інклюзивного освітнього середовища варто віднести активне залучення осіб з особливими потребами у соціум, їх адаптацію, соціалізацію, навчання, виховання та розвиток на благо суспільства. Важливим аспектом інклюзивної освіти є забезпечення ефективності та якості навчання, застосування форм, методів та технологій, які враховують індивідуальні особливості осіб з особливими потребами. Інклюзивна освіта є довгостроковою стратегією – від інтегрування у освітньому закладі до інтегрування у суспільстві – це і процес, і результат [2:11].

Нині в Україні відбувається зміщення акцентів соціальної політики держави стосовно інвалідів у бік формування суспільної свідомості щодо сприйняття їх як рівних членів суспільства та необхідності створення для цих громадян умов для повноцінного життя, в тому числі здобуття освіти [3:57]. Реальністю є те, що діти, які закінчують інтернати чи навчаються вдома, мають дуже серйозні проблеми із соціалізацією. Нерідко вони не впевнені в собі, несамостійні, у них відсутні соціальні компетенції, їм складно реалізовувати себе, отримати вищу чи спеціальну освіту, працевлаштуватися тощо. Натомість інклюзія передбачає, що дитина з раннього віку знаходиться в соціумі, вчиться виживати. У дітей є можливість налагодження дружніх стосунків з ровесниками й участі у громадському житті [3:38].

Професійне навчання для інвалідів – це розвиток їх навичок та вміння працювати, створення умов для можливого підвищення рівня їхніх доходів. Для суспільства на сучасному рівні професійне навчання інвалідів – це зниження напруженості на ринку праці, підвищення суспільної продуктивності, розв’язання соціальних проблем інвалідів. Основна мета професійного навчання інвалідів – інтеграція їх у суспільство. Однак відносно осіб з інвалідністю в Україні тут також порушуються принципи доступності для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівності умов кожній людині для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку, гуманізму, демократизму [4:24].

Альохіна С. у своєму аналітичному звіті про результати комплексного дослідження проблем інклюзивної освіти в Україні дає чіткі рекомендації:

1. Впроваджувати інклюзивну освіту поступово та еволюційно.
2. Не закривати спеціальні школи та не хетувати ресурсами спеціальної педагогіки.
3. Будувати співпрацю з фахівцями спеціальних шкіл, залучати їх до процесу інклюзії.
4. Проводити правові просвітницькі кампанії, спрямовані на суспільство та інформування батьківської спільноти щодо прав дітей на освіту.
5. Створити спільне для всіх дітей освітнє законодавство.
6. Багато уваги приділити вчителям – змінювати їх ставлення до інклюзії, оскільки в цьому – запорука успіху [5:29].

У зв’язку з цим Колупаєва А. окреслила коло умов, які є визначальними в успішності інклюзивних процесів: соціальна підтримка і допомога сім’ям дітей з обмеженими можливостями; розробка законодавчої бази інклюзивного навчання осіб з порушенням психофізичного розвитку [6:177].

Важливим чинником ефективної реалізації інклюзивної освіти є позитивне ставлення до спільної взаємодії вихованців із різним рівнем психофізичного розвитку, педагогічних та управлінських кадрів, батьків тощо. Зокрема, педагогам бракує інформаційно-методичних знань щодо психолого-педагогічного супроводу таких вихованців в умовах загальноосвітнього закладу. Крім того, вони мають передусім формувати позитивне ставлення здорових вихованців до їхніх однолітків, які потребують корекції психофізичного розвитку, емпатію, прийому адекватної взаємодії. Тому важливим аспектом в означеному контексті є обґрунтування конкретних методик і технологій спільної діяльності фахівців (педагогів, працівників управління освіти та соціального захисту), що працюють у закладах з

інклюзивним навчанням як закономірного етапу розвитку національної системи освіти [7:138].

Таким чином, впровадження інклюзивної освіти складна, неоднозначна, багатоаспектна проблема, яка об'єднує у собі цілий ряд відносно самостійних наукових та прикладних напрямів, потребує розгляду та розробки нормативно-правових, психолого-педагогічних, програмно-змістових, соціально-психологічних засад. Подальше дослідження цієї глобальної проблеми забезпечить успішність переходу до нового етапу її розвитку, адекватного сучасній динаміці соціальних стосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Колупаєва А.А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи. Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2007. 458 с.
2. Чайковський М.Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі: монографія. Київ: Університет "Україна", 2015. 436 с.
3. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід / ред. О. Палій. Київ: Основи, 2002. 93 с.
4. Дерев'яно С. Соціально-економічне становище інвалідів в Україні та проблеми їх соціального захисту за умов трансформаційної економіки. Україна: аспекти праці. 2005. № 4. С.49.
5. Альохіна С. Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: резюме аналітичного звіту за результатами комплексного дослідження. URL: <http://www.twirpx.com/file/974948> (дата звернення 02.02.2019).
6. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.: іл. (серія "Інклюзивна освіта")
7. Кузава І. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія та методика: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2013. 292 с.

Цюбко Наталія Володимирівна,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Пігаль Тетяна Сергіївна,
практичний психолог
Бацьось Юлія Петрівна,
соціальний педагог
(Вище професійне училище № 29,
с.мт. Володимирець, Рівненська область)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті представлені основні концептуальні аспекти інклюзивної освіти дітей. Проаналізовано загальні поняття інклюзії та інклюзивного освітнього середовища. Виділено позитивний вплив інклюзивної освіти на дітей з особливими освітніми потребами та інших учнів.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, інклюзія, концепції "нормалізації", інклюзивне освітнє середовище, медична модель розуміння інвалідності, соціальна модель розуміння інвалідності*

На сьогоднішній день важливою складовою державної політики в Україні є прогресивні зміни в стратегії розвитку освіти для дітей з особливими освітніми потребами: упровадження інклюзивної освіти не тільки в закладах загальної середньої освіти, дошкільної освіти, позашкільної освіти, а також у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах закладу загальної середньої освіти та професійної (професійно-технічної) освіти. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей: усі діти є цінними й активними членами суспільства. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти базуються на ідеології, яка виключає будь-яку дискримінацію осіб з обмеженими можливостями, забезпечує їм рівні права та можливості з іншими членами суспільства, і водночас створює спеціальні умови для їхньої освіти та саморозвитку [3].

Одним із важливих концептуальних аспектів інклюзивної освіти є принципи, на яких вона будується, зокрема це принципи

виваженої педагогіки, яка передбачає, що різноманітність між людьми є природнім явищем. Інклюзія базується на *концепції "нормалізації"*, в основу якої покладено ідею про те, що життя і побут людей з обмеженими можливостями мають бути якомога більш наближені до умов і стилю життя всієї громади. Принципи "нормалізації" закріплені низкою сучасних міжнародних правових актів.

Основний принцип інклюзії: всі діти мають навчатися разом, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, які існують між ними. Розкриття потенційних можливостей дітей з психофізичними порушеннями залежить не стільки від форм навчання (інтернатна чи інклюзивна), скільки від гнучкості системи спеціальної освіти, рівня та діапазону наданих послуг, які задовольняють їхні потреби (раннє виявлення порушень, єдність діагностики і корекції розвитку, наступність змісту освіти), а також від готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Отже, на сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища [5].

Інклюзивне освітнє середовище – це навчально-виховне середовище закладу освіти, де система освітніх послуг ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу, закладу професійної (професійно-технічної) освіти [2].

Необхідними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в закладах професійної (професійно-технічної) освіти є: визнання педагогом необхідності використання різноманітних навчальних підходів з урахуванням різних стилів навчання, темпераменту й особистості окремих дітей; використання різних варіантів об'єднання дітей у групи; налагодження співробітництва та підтримки серед учнів; використання широкого спектра занять, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини [1].

Мета освітньої інклюзії полягає в ліквідації соціальної ізоляції (виключення), яке є наслідком негативного ставлення до різноманітності. Як було заявлено на Міжнародній конференції ООН з питань освіти, науки і культури "Інклюзивна освіта: шлях в майбутнє", що відбувалася в листопаді 2008 року в Женеві, "запровадження інклюзії в освітній сфері є не другорядним, а центральним питанням для забезпечення високоякісної освіти і створення більш інклюзивних суспільств. Освіта розглядається як засіб розвитку людського капіталу, підвищення економічних показників, посилення індивідуальної

спроможності й розширення меж вибору задля використання свобод громадянства. Освіта сприяє розвитку здатності особи або групи осіб приймати власні рішення та більше, ніж будь-коли раніше, творити свою долю. Крім того, освіта є важливим засобом подолання виключення для дорослих та дітей, збільшуючи їхню спроможність отримувати можливості для більш повноцінної участі в житті своїх громад".

Важливо зазначити, що основу спеціальної освіти становить *медична модель* розуміння інвалідності, яка передбачає, що людина з інвалідністю чи особливостями розвитку є насамперед хворою людиною і потребує відповідного лікування, піклування і перебування у спеціальних умовах, найчастіше сегрегованих. За цією моделлю особи з порушеннями розвитку розглядалися як об'єкти неповноцінності, котрі потребували благочинності та опіки. Із розвитком демократії у багатьох країнах світу приходиться розуміння самоцінності людської особистості та необхідності поваги й забезпечення її основних прав та свобод.

На зміну медичній моделі приходиться *соціальна модель* розуміння інвалідності, яка розглядає проблему не в людині з особливими потребами, а у самій соціальній системі, яка її оточує. Як зазначено у преамбулі Конвенції ООН про права інвалідів, "інвалідність – це поняття, яке еволюціонує, інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами, і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими". Наголошується також, що "інваліди продовжують натрапляти на бар'єри на шляху до їхньої участі в житті суспільства як повноправних членів і з порушенням їхніх прав людини в усіх частинах світу". Філософія інклюзії базується саме на соціальній моделі розуміння інвалідності та на підході, заснованому на дотриманні основних прав людини.

Присутність учнів з особливими освітніми потребами не впливає на академічні досягнення інших учнів. На підставі існуючих даних можна стверджувати протилежне – успішність інших учнів поліпшується, що можна пояснити застосуванням різних педагогічних технологій і стратегій викладання, а також наявністю додаткових ресурсів, зокрема в особі асистента педагога. В інклюзивному середовищі учні з особливими освітніми потребами отримують кращі можливості для розвитку комунікативних, соціальних навичок та інших форм адаптивної поведінки. Інклюзія поліпшує шанси учнів з особливими освітніми потребами на працевлаштування й отримання більш високої заробітної платні, а також у порівнянні із сегрегованими

освітніми моделями допомагає зменшити витрати на забезпечення супроводу у громаді.

Загалом серед переваг інклюзивної освіти Л. Міщик, А. Колупаєва, Ю. Найда, Н. Софій називають: формування у дитини з вадами розвитку моделі здорового повноцінного способу життя; створення умов для соціальної адаптації та найбільш повного розкриття свого потенціалу у дитини з вадами розвитку; зосередження уваги на сильних сторонах особистості дитини; можливість усіх дітей жити разом із родиною; виховання у здорових дітей толерантності, комунікабельності, більш адекватної самооцінки, меншої агресії, вміння цінувати своє здоров'я; реальну інтеграцію та суспільну адаптацію [4]. Завдяки інклюзивній освіті в закладах професійної (професійно-технічної) освіти учні з особливими освітніми потребами не лише мають рівний доступ до освіти разом зі своїми однолітками, а й отримують нові знання та вміння відповідно до своїх інтересів та здібностей.

Отже, в ході розгляду концептуальних аспектів інклюзивної освіти, можна зробити такі висновки та перспективи розвитку інклюзивної освіти: потрібно постійно вдосконалювати інклюзію в різних освітніх закладах, зокрема і в закладах професійної (професійно-технічної) освіти; учні з особливими освітніми потребами отримують нові знання та вміння відповідно до своїх інтересів та здібностей; інклюзія виховує у здорових учнів толерантність, комунікабельність, більш адекватну самооцінку, меншу агресію, вміння цінувати своє здоров'я; інклюзія поліпшує шанси учнів з особливими освітніми потребами на працевлаштування й отримання більш високої заробітної платні, а також у порівнянні із сегрегованими освітніми моделями допомагає зменшити витрати на забезпечення супроводу у громаді; інклюзію спрямовано на виявлення та усунення бар'єрів. Відповідно це передбачає збір, узагальнення та оцінку інформації з метою планування змін щодо вдосконалення практики і політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Калнініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: тези міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 23 листоп. 2011 р.). Київ : Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна", 2011. С. 44–51.

2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М., Білозерська І. О. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / за ред. А. А. Колупаєвої. Київ: А. С. К., 2012. 308 с.

3. Концепція розвитку інклюзивної освіти. *Дефектолог.* 2010. № 3. С. 3–5.

4. Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ: ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2007. – 128 с.

5. Пашенко О. В., Гриценко А. І., Софій Н. З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посіб. К.: Арт Економі, 2012. 184 с.

6. Боровська О. В., Вікарій Л. В., Герасименко П. М. Інклюзивна освіта в ЗПО. Організація навчання / упоряд. О. В. Власенко. Київ: Шкільний світ, 2018. 120 с.

Клочан Лариса Василівна,
соціальний педагог
(Любарський професійний ліцей,
Житомирська область)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ІЗ ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В УМОВАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У стаття висвітлюються концептуальні засади розвитку процесу інклюзивної освіти дітей із психофізичними порушеннями в умовах середньої освіти. Визначено основні формулювання, складові та види даного процесу.

Ключові слова: інклюзія, концепція, інклюзивна освіта, інклюзивне освітнє середовище, діти з психофізичними порушеннями.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини ґрунтуються на ідеї участі кожної особи в суспільному житті на засадах рівності й без дискримінації. У зв'язку з цим цілком закономірним і своєчасним є поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями, що забезпечує реалізацію їхніх прав на здобуття освіти. Саме отримання ними якісної освіти забезпечує їм повноцінну участь у житті суспільства та самореалізацію в різних видах професійної діяльності. Сьогодні все більшого розвитку набуває інклюзивна модель освіти, що базується на соціальній моделі розуміння інвалідності, яка на протигагу медичній розглядає ваду

здоров'я, як соціальну проблему, зумовлену непристосованістю оточення, а не як характеристику особистості. У 90-х роках ХХ століття активізувався рух зі створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі, який був ініційований батьками таких дітей і недержавними організаціями. Метою введення інклюзивної освіти є формування нової філософії ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку, забезпечення конституційних прав і державних гарантій на здобуття якісної освіти, здійснення комплексної реабілітації цієї групи дітей, набуття ними побутових та соціальних навичок.

Питанню інтегрованого навчання та виховання дітей із порушеннями психофізичного розвитку приділяли увагу численні фахівці в галузі соціальної, корекційної, спеціальної педагогіки та дефектології – це Л. Аксьонова, В. Бондар, Є. Бондаренко, М. Веденіна, М. Власова, О. Глоба, В. Григоренко, П. Горностай, Г. Іващенко, Б. Пузанов, О. Установ. В Україні окремі аспекти проблеми інтегрованого навчання висвітлюються у працях А. Колупаєвої, М. Сварника, В. Синьова, Н. Софій, М. Шеремет, В. Тарасун, О. Таранченко, А. Шевцова та інші.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах закладу загальної середньої освіти. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей: усі діти є цінними й активними членами суспільства. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти базуються на ідеології, яка виключає будь-яку дискримінацію осіб з обмеженими можливостями, забезпечує їм рівні права та можливості з іншими членами суспільства, і водночас створює спеціальні умови для їхньої освіти та саморозвитку [3].

Одним із важливих концептуальних аспектів інклюзивної освіти є принципи, на яких вона будується, зокрема це принципи виваженої педагогіки, яка передбачає, що різноманітність між людьми є природнім явищем. Інклюзія базується на концепції «нормалізації», в основу якої покладено ідею про те, що життя і побут людей з обмеженими можливостями мають бути якомога більш наближені до умов і стилю життя всієї громади. Принципи "нормалізації" закріплені низкою сучасних міжнародних правових актів. Важливою є сукупність теоретичних концепцій, які методологічно спрямовують, фундаментально обґрунтовують дослідження в тих галузях освітньої та реабілітаційної практики, що забезпечують навчання і виховання осіб,

які потребують корекції фізичного та (або) психічного розвитку у спеціально створених для цього умовах – організаційних, змістових, технологічно-методологічних, матеріально-технічних.

Основний принцип інклюзії: всі діти мають навчатися разом, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, які існують між ними. Розкриття потенційних можливостей дітей з психофізичними порушеннями залежить не стільки від форм навчання (інтернатна чи інклюзивна), скільки від гнучкості системи спеціальної освіти, рівня та діапазону наданих послуг, які задовольняють їхні потреби (раннє виявлення порушень, єдність діагностики і корекції розвитку, наступність змісту освіти), а також від готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Отже, на сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища.

Інклюзивне освітнє середовище – це навчально-виховне середовище закладу освіти, де система освітніх послуг ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу. Інклюзивна освіта при цьому виступає підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та освітнє середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями [2]. Необхідними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах є: визнання педагогом необхідності використання різноманітних навчальних підходів з урахуванням різних стилів навчання, темпераменту й особистості окремих дітей; використання різних варіантів об'єднання дітей у групи; налагодження співробітництва та підтримки серед учнів класу; використання широкого спектра занять, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини [1].

Освітнє середовище тільки тоді буде інклюзивним, коли матиме низку таких ознак: спланований і організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять; наявність сприятливого соціального та емоційного клімату; створення умов для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату. В інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. На підставі всебічного аналізу літератури з цього питання можна навести такі переваги для дітей з особливими освітніми потребами:

- в інклюзивному середовищі діти з обмеженими можливостями демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які таких обмежень не мають;
- в інклюзивному освітньому просторі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями;
- діти з особливими потребами навчаються за більш складною і поглибленою навчальною програмою, завдяки чому процес набуття вмінь і навичок перебігає ефективніше, а академічні досягнення поліпшуються;
- підсилюється соціальне сприйняття дітей з відмінними здібностями завдяки методиці навчання в інклюзивних школах, де воно часто відбувається в формі групової роботи.

Загалом серед переваг інклюзивної освіти вчені Л. Міщик, А. Колупаєва, Ю. Найда, Н. Софій називають: формування у дитини з вадами розвитку моделі здорового повноцінного способу життя; створення умов для соціальної адаптації та найбільш повного розкриття свого потенціалу у дитини з вадами розвитку; зосередження уваги на сильних сторонах особистості дитини; можливість усіх дітей жити разом із родиною; виховання у здорових дітей толерантності, комунікабельності, більш адекватної самооцінки, меншої агресії, вміння цінувати своє здоров'я; реальну інтеграцію та суспільну адаптацію [4].

Отже, сучасні заклади освіти повинні знаходити шляхи, які б забезпечували успішне навчання всіх дітей, включаючи тих, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. Інклюзивні школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання, а також забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, запровадження організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків із своїми громадами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: тези міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 23 листоп. 2011 р.). Київ: Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна", 2011. С. 44–51.

2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М., Білозерська І. О. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ: А. С. К., 2012. 308 с.

3. *Концепція розвитку інклюзивної освіти. Дефектолог.* 2010. № 3. С. 3–5.

4. Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ: ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2007. 128 с.

Іванусь Жанна Григорівна,
майстер виробничого навчання
(Маріупольський професійний ліцей будівництва,
Донецька область)

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглядаються питання розвитку інклюзивної освіти в Україні

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, особи з особливими освітніми потребами, інклюзивне середовище, інклюзивне навчання

Розвиток сучасного суспільства України й процеси інтеграції в європейську спільноту гостро ставлять питання забезпечення соціального захисту громадян країни, і особливо тих, хто потребує його найбільше, зокрема, це діти з особливими освітніми потребами. Актуальність проблеми інклюзивної освіти пов'язана, насамперед, з тим, що чисельність дітей, які потребують корекційного навчання, неухильно зростає. Модернізація освіти в Україні, що спрямована на демократизацію та гуманізацію, зумовлює необхідність впровадження інноваційних технологій, зокрема, в освіті людей з особливими потребами. Інклюзія є однією з основних тенденцій розвитку зазначеного типу освіти в Україні [4].

В Законі України "Про освіту" у статті 3 записано: "В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак" [1].

В нашій країні початок інтеграційних процесів "особливих дітей" у масову шкільну систему почався з 90-х років минулого століття. У 2001 р. Міністерство освіти і науки України, Інститут спеціальної педагогіки АПН України та Всеукраїнський фонд "Крок за кроком" започаткували науково-педагогічний експеримент "Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах", основна мета якого є розробка і реалізація механізму інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади, ранньої інтеграції цих дітей в соціальне середовище з урахуванням їх типологічних та індивідуальних особливостей. Але остаточно інклюзивна освіта стала підтримуватись законодавчою базою України з 2010 року, коли до Закону України "Про загальну середню освіту" були внесені зміни, згідно з якими загальноосвітні навчальні заклади могли повноправно створювати спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами. У жовтні 2010 року МОН молодь спорту України затвердило "Концепцію розвитку інклюзивної освіти", в серпні 2011 року Кабінет Міністрів України затвердив "Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах", а у 2017 році прийнятий закон України "Про освіту". Нині інклюзивне навчання поширюється у всіх регіонах України [3:8].

Відтепер українські діти з особливими освітніми потребами мають повне право здобувати освіту в усіх навчальних закладах, зокрема й безоплатно в державних та комунальних, незалежно від "встановлення інвалідності". Також для цих дітей передбачено можливість запровадження дистанційної та індивідуальної форм навчання, отримання психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової допомоги, створення інклюзивних та спеціальних груп (класів) у загальноосвітніх навчальних закладах та "прилаштування" загальноосвітніх шкіл і класів під їхні потреби – тобто здійснення відповідних архітектурних перепланувань, наймання додаткових працівників (корекційних педагогів, тьюторів, психологів), адаптація навчальних планів і програм, методів та форми навчання, використання ресурсів спеціальної освіти, партнерство з громадою тощо. Інклюзивна освіта – це не просто прихід дитини з особливими освітніми потребами до звичайної школи. Йдеться про створення в спільному просторі особливого підходу до навчання такої дитини, який передбачає додаткові елементи навчального процесу – індивідуальний план розвитку такої дитини, спеціально облаштоване місце і належні умови для неї [2].

Поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями фізичного та/або психічного здоров'я є не лише відображенням часу, але й представляє собою ще один крок до забезпечення повної реалізації прав дітей з особливими потребами на якісну освіту. Інклюзивна практика реалізує доступ до одержання освіти за місцем проживання та створення необхідних умов для успішного навчання для всіх без виключення дітей, незалежно від їх індивідуальних особливостей, психічних та фізичних можливостей [1].

Інклюзивне навчання має покращити навчальне середовище, забезпечити потреби всіх учнів з повагою до їхніх здібностей та можливостей. Перевагами інклюзивного навчання є:

- усунення бар'єрів у системі освіти та системі підтримки дітей з особливими потребами;
- залучення батьків до процесу навчання;
- отримання дітьми з особливими освітніми потребами можливості для нормальної соціалізації, розвитку своїх сильних сторін і талантів та подальшої інтеграції в суспільство, вступу до професійних (професійно-технічних) та вищих навчальних закладів;
- формування у дітей з особливими освітніми потребами соціальних компетенцій для налагодження дружніх стосунків з ровесниками у школі та поза її межами; моделювання належних способів взаємодії з колективом;
- створення атмосфери спокійного прийняття відмінностей інших людей [2].

Навчання дітей з особливими потребами ґрунтується на принципах виваженої педагогіки, дієвість яких підтверджується і від використання якої виграють усі діти. Вона передбачає, що різноманітність між людьми є природним явищем. Через обмеження у спілкуванні, самообслуговуванні, пересуванні розвиток цих дітей значною мірою залежить від задоволення їхніх потреб іншими людьми, а це становить багатогранний процес соціально-педагогічної інтеграції та процесу інклюзії, зокрема.

Перед нашим суспільством стоїть гостра проблема залучення наших співгромадян, що мають деякі особливості фізичного розвитку в соціум, проблема їх активної адаптації, соціалізації та розвитку в рамках суспільства і на благо суспільства. Одним з варіантів вирішення цієї проблеми є розвиток в Україні інклюзивної освіти, націленої на: залучення дітей з обмеженими можливостями в освітній процес; соціалізація дітей-інвалідів у сучасному суспільстві; створення активної поведінкової установки у дітей-інвалідів на впевнене позиціонування себе в сучасному суспільстві; вміння перетворювати свої недоліки в достоїнства; зміна ставлення сучасного суспільства до

людей з обмеженими можливостями через вищевказане залучення дітей з обмеженими можливостями в наше суспільство.

Інклюзія (від англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, і насамперед, що мають труднощі у фізичному розвитку. Він припускає розробку і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті. Термін інклюзія має відмінності від термінів інтеграція та сегрегація. При інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання бажаного результату. Інклюзія – це процес реального включення дітей з особливостями психофізичного розвитку в активне суспільне життя, однаковою мірою необхідне для всіх членів суспільства. Дитина з особливими потребами – це не обділена долею, це, швидше, визначений спосіб життя за обставин, що склалися, який може бути дуже цікавий їй і оточуючим людям, якщо порушення розглядати в рамках соціальної концепції. Тоді головний сенс процесу інклюзії можна позначити так: "Всім тут раді!" [5].

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу [1]. Інклюзивне навчання забезпечує доступ до освіти дітей з особливими потребами у загальноосвітніх школах за рахунок застосування методів навчання, що враховують індивідуальні особливості таких дітей.

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей; забезпечує рівноцінне ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами. Отримані поза соціумом знання і вміння не могли допомогти дітям з особливими освітніми потребами цілковито адаптуватися в суспільстві, підготуватися до подолання неминучих життєвих труднощів, а, отже, реалізуватися в повній мірі як рівноправні і повноцінні члени суспільства. В інклюзивних класах діти з особливими потребами включені в освітній процес. Вони осягають основи незалежного життя, засвоюють нові форми поведінки, спілкування, взаємодії, вчать ся виявляти активність, ініціативу, свідомо робити вибір, досягати згоди у розв'язанні проблем, приймати самостійні рішення.

Філософія інклюзії базується на вірі в те, що кожна людина з вадою має отримати освіту і житлові умови, які б якомога ближче відповідали нормальним. Вона передбачає істотні зміни в культурі, політиці та практичній діяльності шкіл. Одним із аспектів інклюзивної

освіти є забезпечення ефективності навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітньому закладі. Увага зосереджується на соціалізації дітей цієї категорії та якості навчання. Діти з особливими потребами стають частиною нашого життя, вони включаються в загальноосвітні школи, оточення, спільноти. До них ставляться як до рівних і як таких, що заслуговують на повагу і сприйняття їх такими, як вони є. Це те право, яким всі ми користуємось як члени суспільства [6].

Інклюзія базується на концепції "нормалізації", в основі якої – ідея, що життя і побут людей з обмеженими можливостями мають бути якомога більше наближені до умов і стилю життя усєї громади. Принципи "нормалізації" закріплені низкою сучасних міжнародних правових актів: Декларація ООН про права розумово відсталих (1971), Декларація про права інвалідів (1975), Конвенція про права дитини (1989) та ін. Зокрема, Декларація ООН про права розумово відсталих є першим нормативно-правовим документом щодо визнання осіб з порушеннями психофізичного розвитку суспільно повноцінною в соціальному сенсі меншиною, яка потребує соціального та правового захисту.

Аналіз досвіду навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку у країнах Європи свідчить, що у переважній більшості з них інклюзивне навчання є основною формою здобуття освіти людьми з обмеженими можливостями. Однак, варто зазначити, що діти з особливими освітніми потребами мають змогу здобувати освіту і в спеціальних навчальних закладах, і в закладах масового типу.

У європейських країнах спеціальні заклади функціонують і надають допомогу дітям з обмеженими можливостями здоров'я, однак, вони не є сегрегативними осередками. "Кордони" між спеціальною та загальною освітою прозорі, оскільки країни з демократичним устроєм пропагують цінності громадянського суспільства, яке базується на ідеях рівноправності, толерантності та інклюзії. В основі практики інклюзивного навчання лежить ідея прийняття індивідуальності кожного окремого учня, а отже, навчання має бути організоване таким чином, щоб задовольнити особливі потреби кожної дитини.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним, як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з нормальним рівнем розвитку, членів суспільства в цілому. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [7:4].

Інклюзія є соціальною концепцією, яка передбачає розуміння мети – гуманізація суспільних відносин і прийняття прав осіб з обмеженими можливостями на якісну та доступну освіту. Інклюзія в освіті – це ступінь інклюзії в суспільстві, одна з гуманітарних ідей його розвитку. Основний принцип інклюзії: у всіх випадках, коли це можливо, усі діти мають навчатися разом, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, які існують між ними.

Розкриття потенційних можливостей дітей з психофізичними порушеннями залежить не стільки від форм навчання (інтернатна чи інклюзивна), хоча вони й визначають різний ступінь соціальної адаптованості, скільки від гнучкості системи спеціальної освіти, рівня та діапазону наданих послуг, які задовольняють їхні потреби (раннє виявлення порушень, єдність діагностики і корекції розвитку, наступність дошкільного, шкільного і після шкільного змісту освіти тощо).

Інклюзивна освіта прагне розвинути методологію, спрямовану на дітей і орієнтовану на те, що всі діти індивідууми з різними потребами у навчанні. Інклюзивна освіта розробляє підходи до навчального процесу, який буде більш гнучким для задоволення різноманітних потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку. Навчання в інклюзивних класах дозволяє дітям набути знання про права людини, (хоча їх цьому не вчать спеціально), а це веде до зменшення дискримінації, тому діти навчаються спілкуватися один з одним, бачити і сприймати людське розмаїття.

Важливою умовою переходу до інклюзивної форми освіти, її успішності є система супроводу і підтримки дітей з особливими потребами, тобто супровід асистента (тьютора) вчителя. Для дітей з обмеженнями життєдіяльності мають бути створені такі основні умови:

- регламентоване нормативно-правовими документами фінансове та юридичне забезпечення освітнього процесу;
- спеціально підготовлені для роботи з дітьми з обмеженнями життєдіяльності педагоги та фахівці (кадровий ресурс). При цьому рівні можливості в отриманні медичної, корекційної та психологічної підтримки в школі повинні бути створені для всіх учнів без винятку, що зазвичай вітається як батьками дітей з обмеженнями життєдіяльності, так і звичайних дітей;
- матеріально-технічне оснащення для створення безбар'єрного середовища (пандуси, підйомники, спеціально обладнані туалети, кабінети лікувальної фізкультури, психомоторної корекції, кімнати для логопедичних та корекційних занять з дефектологами і психологами, медичний кабінет, спортивний зал тощо);

- адаптовані освітні програми, складання фахівцями, педагогами та батьками індивідуальних планів занять;
- необхідний роздатковий та дидактичний матеріал для занять з дітьми.

Інклюзивна освіта – це довгострокова стратегія, що бере старт сьогодні і представляє собою побудову такого освітнього середовища, яке дозволить кожній дитині, включаючи дітей, що мають серйозні відхилення в психофізичному та/або емоційному, соціальному і інших аспектах розвитку, навчатися разом в загальноосвітньому закладі, але на рівні своїх можливостей. Інклюзивна освіта стосується всіх суб'єктів освітнього процесу: дітей з обмеженими можливостями здоров'я та їхніх батьків, нормально розвинутих учнів.

Освітня інклюзія – це не локальна частина роботи, а системний підхід в організації діяльності загальноосвітнього закладу за всіма напрямками в цілому. Таким чином, для розвитку інклюзивної освіти важливо не лише наявність законодавчих і фінансових механізмів, необхідне формування змін суспільної думки, в тому числі і професіоналів. В перехідний період виникає типова ситуація, котра характеризується виникненням розриву між законами, що декларують права дитини з відхиленнями в розвитку на освіту, соціальну інклюзію і фактичною відсутністю механізмів їх реалізації

Успішна освітня інклюзія – це мультифакторний, багаторівневий процес, що потребує перебудови на всіх рівнях людського функціонування, починаючи із заміни установки пріоритету середньостатистичного вирівнювання середовища дітей на пріоритет різноманітності потенціалу учнів. При цьому неможливо допустити домінування інтересів якоїсь однієї (декількох) груп (наприклад, з інвалідністю) при реалізації ідей інклюзивної освіти.

Впровадження ідеї інклюзивної освіти в практику конкретних навчальних закладів потребує введення в штат додаткових одиниць – тьюторів з обов'язковою підготовкою із спеціальної психології та спеціальної педагогіки, а також хоча б короткотривалих курсів підвищення кваліфікації для всього колективу школи з спеціальних психології та педагогіки та технологій інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта – перший крок до визнання ціннісної значимості і поваги до особистості кожної дитини, прийняття її індивідуальності й неповторності, забезпечення її подальшого повноцінного та гідного життя в суспільстві. Сучасне громадянське суспільство неможливе без активного залучення всіх своїх членів у різні види діяльності, поваги прав і свобод кожної окремої людини, забезпечення необхідних гарантій безпеки, свободи і рівноправності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII *Верховна Рада України*: [сайт]. Текст. дані. Київ, 2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 13.02.2019).
2. Інклюзивне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (дата звернення: 13.02.2019).
3. Ашиток Н. Проблеми інклюзивної освіти в Україні. *Людиознавчі студії. Педагогіка*. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. 2015. Вип. 1 (33). С. 4–11.
4. Зозуля І. Є. Розвиток інклюзивної освіти в Україні. URL: [File:///C:/Users/Администратор/Downloads/2227-7771-1-PB%20\(1\).pdf](File:///C:/Users/Администратор/Downloads/2227-7771-1-PB%20(1).pdf) (дата звернення: 17.02.2019).
5. Інклюзія. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Інклюзія> (дата звернення: 17.02.2019).
6. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. / А. А Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін.; за заг.ред. Л. І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
7. Концепція розвитку інклюзивної освіти : затвердж. наказом Мін-ва освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912. *Початкова освіта*. 2010. № 42. С. 4–5.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНІЙ) ОСВІТІ

Сахневич Ірина Дем'янівна,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
заступник директора з навчально-виховної роботи
(Комунальна соціально-реабілітаційна установа
"Житомирське вище професійне училище-інтернат"
Житомирської обласної ради,
м. Житомир)*

ГРОМАДЯНСЬКЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті розглядається питання громадянського самовизначення учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у позанавчальній діяльності.

Ключові слова: *громадянське самовизначення, інклюзивне освітнє середовище, заклади професійної (професійно-технічної) освіти, позанавчальна виховна діяльність, форми і методи виховної роботи, юнацький вік.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. В умовах демократизації суспільства важливим завданням є створення рівних стартових можливостей для всіх людей, незалежно від психофізичного розвитку, стану здоров'я, віку, статі, соціально-економічного статусу людини. Створення рівних можливостей для інвалідів означає, що кожна людина має право на життя, навчання, виховання і працевлаштування разом зі своїми ровесниками, не інвалідами. Визначаються такі цільові сфери для створення рівних можливостей: фізична доступність, освіта, зайнятість, підтримка доходів і соціальне забезпечення, сімейне життя і свобода особистості, культура, відпочинок, спорт і релігія. Визнання принципу рівних можливостей у сфері початкової, середньої та вищої освіти для дітей та молоді позначилось на створенні у багатьох країнах світу інтегрованих структур (мейстрімінг) – спільного навчання дітей-інвалідів зі здоровими дітьми [1: 299-300].

Зміни в освітній політиці України визначають нові напрями професійної (професійно-технічної) освіти, особливої актуальності набуває питання інклюзивного професійного (професійно-технічного) навчання. Закон України "Про освіту" визначає інклюзивне освітнє середовище як "сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей" [2]. У 2018 році внесено зміни у Закон України "Про професійну (професійно-технічну) освіту", відповідно до яких інклюзивне професійне (професійно-технічне) навчання визначено системою освітніх послуг для здобуття професії або професійних навичок особами з особливими освітніми потребами, гарантованих державою [3].

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Науковий доробок сучасних вітчизняних і зарубіжних учених щодо проблеми громадянського самовизначення вміщує дослідження концептуальних основ виховання громадянина (О. Вишневський, Т. Дем'янюк, О. Сухомлинська та ін.), психолого-педагогічних засад громадянського становлення учнів (І. Бех, М. Боришевський, І. Дубровина, О. Киричук, Н. Косарева, М. Левківський, К. Чорна та ін.), з'ясування сутності та змістових аспектів самовизначення в осіб раннього юнацького віку (К. Абульханова-Славська, В. Андрущенко, Е. Еріксон, Д. Мід, І. Нікітіна, В. Поплужний, С. Рубінштейн, І. Тисячник та ін.), формування громадянських цінностей (В. Болгарина, П. Ігнатенко, К. Мошер, С. Мукомел, Р. Кенні, Л. Корінна, В. Сметаняк та ін.), з'ясування ролі педагога у вихованні громадянських якостей учнів (Г. Васянович, І. Зязюн, А. Капська, Б. Кобзар, П. Уайт та ін.).

Метою статті постає розглядається питання громадянського самовизначення учнів з особливими освітніми потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти у позанавчальній діяльності.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У Законі України "Про освіту" у статті 15 зазначено, що метою професійної (професійно-технічної) освіти є формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя. Професійна (професійно-технічна) освіта здобувається на основі базової або повної загальної середньої освіти. Здобуття професійної (професійно-технічної) освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям профільної середньої освіти та

отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти можуть також здійснювати підготовку фахівців за окремими професіями без забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти. Особи, які з певних причин не можуть одночасно з набуттям професії здобувати повну загальну середню освіту або не мають базової середньої освіти, а також ті, які потребують реабілітації, мають право здобувати професійну (професійно-технічну) освіту [2]. У статті 19 зазначеного Закону підкреслюється що, "особам з особливими освітніми потребами освіта надається нарівні з іншими особами, у тому числі шляхом створення належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку. Для навчання, професійної підготовки або перепідготовки осіб з особливими освітніми потребами застосовуються види та форми здобуття освіти, що враховують їхні потреби та індивідуальні можливості".

Заклад професійної (професійно-технічної) освіти характеризується як складна динамічна педагогічна система, яка покликана розвивати та формувати соціально зрілого, активного і працелюбного громадянина України, здатного до творчості, до свідомого суспільного вибору. Головними особливостями професійної (професійно-технічної) освіти як системного утворення є: професійна спрямованість, зв'язок із відповідною галуззю виробництва; органічна єдність загальноосвітньої, гуманітарної й природничо-математичної та професійної підготовки з виробничим навчанням; доцільне поєднання теоретичного навчання з практичним опануванням навичок, умінь та продуктивною працею; взаємодія педагогічного та виробничого процесів; розширення сфери соціального спілкування та ін. [7:37].

Період навчання у ЗП(ПТ)О є важливим етапом становлення особистості. Особливо актуальною проблемою формування громадянського самовизначення постає у ранньому *юнацькому віці*, коли посилюються вимоги до особистості стосовно її дій перед законом, зростають громадянські права, активізується соціальна позиція, розширюються межі свободи у виборі дій і вчинків. З позиції психоаналізу, юність інтерпретується як період надзвичайної вразливості, зумовленої пробудженням сил, що мають інстинктивну природу. Низький рівень адаптивності й непослідовності поведінки характеризується внутрішніми конфліктами і стресами, пов'язаними з необхідністю розірвати емоційні зв'язки, які склалися в дитинстві, щоб вибудувати систему нових дорослих емоційних стосунків за межами сім'ї. Сім'я, а, відповідно, опіка батьків, перестають відігравати

вирішальну роль у регламентації поведінки. Виникає необхідність у посиленні ролі навчального закладу в громадянському становленні особистості. Завдання освітнього закладу полягає не лише в спрямуванні цих впливів, але й підготовці учнів до громадянсько вивірених дій і вчинків [4:23-24]. Соціальне замовлення означеного закладу як одного з виховних інститутів визначається тим, щоб сформувати у підростаючого покоління таку систему цінностей, яка ґрунтується на національній гордості й гідності; виховати вільну й суверенну особистість; конкурентоспроможного фахівця високого рівня, здатного захищати й обстоювати власні позиції та погляди, керуючись національними та загальнолюдськими цінностями. Основним завданням виховної роботи в закладах П(ПТ)О є:

- створення умов для формування та розвитку учнівської молоді як фахівця й особистості, її нахилів, цінностей, талантів, інтелектуальності, забезпечення трудової підготовки майбутнього спеціаліста, виховання національної та загальнолюдської моралі, духовності й культури;
- формування сучасного світогляду, ідей, поглядів, переконань, заснованих на найцінніших надбаннях вітчизняної і світової культури;
- формування у молоді особистісних рис громадян Української держави;
- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розвитку держави, готовності її захищати;
- встановлення гуманних взаємин між усіма членами педагогічного та учнівського колективів;
- набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої національної культури міжнародних взаємин та ін. [5: 24-25].

Під *громадянським самовизначенням учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти* ми розуміємо процес і результат оволодіння учнями ЗП(ПТ)О знань, умінь і навичок громадянської поведінки, відповідального ставлення до громадянських обов'язків, виявлення активної позиції, що забезпечується громадянською освітою та вихованням, включенням у спільну діяльність всіх учасників освітнього процесу [7:23].

Сприятливі умови задля розв'язання завдань формування громадянського самовизначення учнівської молоді створюються у *позанавчальній виховній діяльності* – "системі взаємопов'язаних заходів і дій вихованців та педагогів на етапах самовизначення,

самовираження, самореалізації особистості, спрямованої на ставлення до учня як до Людини, якій притаманні ціннісний світ, специфічне бачення і ставлення до оточуючого буття, визначення свого місця в ньому. Вона базується на формуванні й задоволенні духовних потреб українського учня, об'єднує позакласну і позашкільну роботу" [6:27].

Грунтуючись на висновках, зроблених рядом авторів (В. Білоусовою, К. Дорошенко, Ю. Іванишиною, Л. Канішевською, Л. Ковбасенко, В. Кутєва, Н. Ничкало, Ж. Петрочко та ін.) позанавчальну діяльність учнів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти ми можемо віднести до категорії систем, тобто цілісних утворень, які складаються із взаємопов'язаних елементів, оскільки в позанавчальній діяльності поєднуються різноманітні види пізнання, праці та спілкування, реалізуються різнобічні виховні завдання.

Система позанавчальної виховної діяльності учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти розглядається нами як цілісний педагогічний процес формування і розвитку особистості майбутнього робітника (спеціаліста), що здійснюється на основі органічної єдності з навчальним процесом, взаємодії із соціальним середовищем, урахування особистих інтересів, нахилів учня і соціального замовлення суспільства, матеріальної бази та специфіки училища. Ця система передбачає обґрунтування і реалізацію організаційно-педагогічних форм позанавчальної діяльності учнів ЗП(ПТ)О, спрямованої на розвиток їхньої активності, самодіяльності та самоврядування.

Особливої уваги вимагає організація позанавчальної виховної діяльності із учнями у ЗП(ПТ)О, які вже у найближчому майбутньому будуть брати активну участь у соціально-економічному, політичному і культурному житті українського суспільства. Позанавчальна виховна діяльність є засобом і сферою самоствердження особистості, задоволення її потреб, бажань, інтересів, розвитку індивідуальності, породження й утвердження у неї почуття самоцінності, значимості, здійснення громадянського самовизначення [7:40-41].

Позанавчальна виховна діяльність містить арсенал засобів, методів, прийомів, які забезпечують процес формування громадянського самовизначення учнів. Включення вихованця у різні види позанавчальної діяльності (навчально-пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, організаторської, соціально-комунікативної, трудової, громадсько корисної, проєктивної, військово-патріотичної, пошукової, превентивної тощо) є вагомим чинником у вихованні в учнів позитивного ставлення до себе, до інших, до навколишнього світу, у формуванні громадянських якостей, умінь, навичок громадянської

поведінки. Набуті на уроках знання постійно доповнюються, трансформуються у дії саме через позанавчальну діяльність. Позанавчальна виховна діяльність розкриває складний світ явищ і людських почуттів, збагачується досвідом спілкування, взаємодії, сприяє розвиткові соціальної спрямованості особистості. Найважливішою особливістю позанавчальної роботи є те, що вона будується на основі добровільності й самовизначення. Залежно від інтересів і нахилів учні ЗП(ПТ)О добровільно записуються у різні гуртки, відвідують заняття в клубах, аматорських об'єднаннях, секціях, за власним бажанням беруть участь у виховних заходах, масовій та індивідуальній діяльності після навчальних занять. Позанавчальна робота порівняно з навчальною відрізняється варіативністю та гнучкістю, тобто вона не так суворо регламентується щодо темпу, обсягу, способів організації діяльності учнів, дозволяє оперативню коригувати зміст, використовувати різні форми та методи. Позанавчальній виховній роботі властиві творчий характер діяльності як педагогів, так і учнів, створення умов для вільного розвитку особистості, вияву й активізації її творчих здібностей шляхом включення в різноманітні види діяльності після занять, опора на самостійність та ініціативу учнів. Вміло організована діяльність учнів у позанавчальній час дає змогу відкрити ті грані особистості, які не завжди можна помітити під час теоретичного та виробничого навчання. На відміну від навчально-виробничого процесу результати позанавчальної роботи не оцінюються за допомогою цифрової бальної системи. Для обліку та перевірки її результативності й ефективності широко використовуються такі форми, як звітні концерти колективів художньої самодіяльності, показові виступи аматорських об'єднань, виставки-огляди технічної та художньої творчості, спортивні змагання, першості тощо.

Формування громадянського самовизначення учнів ЗП(ПТ)О здійснювалося за кількома напрямками: цілеспрямована організація позанавчальної діяльності робітничої учнівської молоді із метою розширення їх громадянських знань і накопичення досвіду громадянської поведінки; організація методичної роботи з педагогічними працівниками задля підвищення їхньої компетентності щодо формування громадянського самовизначення учнів; робота з батьками щодо формування громадянських якостей у дітей. Зміст формування громадянського самовизначення учнів ЗП(ПТ)О реалізовувався у процесі організації різних видів позанавчальної діяльності, зокрема військово-патріотичного, пошукового, превентивного, громадсько-корисного, проєктивного. При цьому,

обов'язковим вважалося дотримання ряду умов: методичних, психологічних, організаційних [7:59].

Серед найбільш ефективних форм позанавчальної роботи, що сприяє формуванню громадянського самовизначення учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, визначено: *конкурси* ("Майстер своєї справи, знавців української мови" та ін.); *акції* ("Хо́да свободи", присвячена протидії торгівлі людьми; "Ланцюг Єднання", до дня Соборності України; пошуково-краєзнавчі – "Видатні постаті мого народу", військово-патріотичні "Алея пам'яті", "Знаємо, шануємо, пам'ятаємо. Вони захищали Батьківщину", благодійні ("Святий Миколай їде до воїнів АТО"; "Подарунки на Схід", *загальноучилищні виховні проекти* ("З Україною в серці", "Підтримай воїна", "Ми за МИР!", "Світ без насильства", дослідницько-пошуковий проект "Слідами пам'яті людської..." та ін.); *правознавчий клуб* "Закон і ми" (тематичні блоки "Шляхи до демократії", "Україна – наш спільний дім", "Толерантність" та ін.), *засідання круглого столу* ("Українська держава гетьмана Павла Скоропадського: на перехресті суперечок", "Пам'ятаємо", "Над Крутами – круки..."; "Зима, що нас змінила" (в пам'ять Героям Небесної Сотні); "День пам'яті та примирення" (пам'яті жертв Другої світової війни); *брейн-ринги* ("Минуле і сучасне мого краю" та ін.), написання міні-творів ("Майбутнє України", "Герої не вмирають", "Мова мого народу", *загальноучилищні лінійки* ("День партизанської слави", "Захищай і люби Україну – свою країну", "На сторожі спокою і миру", "Хто загинув за Україну буде жити у віках" та ін.); *виховні години* ("Захищай і люби Україну свою", "В соборності наша сила", "На сторожі спокою і миру", "Славимо рідну землю", "Єднаймося мій народе" та ін.); *години-роздумів* ("Значення Революції Гідності для мого життя", "Герої не вмирають"); *вечори-конкурси* ("*Козацькі забави*" та ін.); *інформаційно-просвітницькі години* "Панорама подій в Україні та за кордоном"; мітинги-реквієми ("Голодомор 32-33 рр. " та ін.); *система учнівського самоврядування*, *зустрічі* з учасниками бойових дій на Сході України та випускниками, які боронять нашу державу; *гурткова робота* (історичний гурток "Пілігрим"; гурток "Планета творчості" (на заняттях гуртка учні займаються: квілінгом; бісероплетінням, оригамі, нитковою графікою, виготовляють подарунки до свят, беруть активну участь у виставках і конкурсах); гурток "Школа старовинних ремесел" (на заняттях гуртка учні освоюють старовинні народні технології обробки вовни, створюють вироби (одяг і взуття) по традиціям предків, із застосуванням народних орнаментів Поліського краю); вокальний гурток "Сузір'я" (участь у концертних програмах, фестивалях,

благодійних акціях); спортивні гуртки (армспорту, пауерліфтинг, настільний теніс, шашки/ шахмати /дартс волейбол); тощо.

Серед методів формування активної громадянської позиції найбільш дієвими виявилися: інформаційні (бесіди "Як перейти на українську?", "Як громадяни можуть впливати на владу? " та ін.); лекції ("Біографія" української мови", "Які права і свободи людини гарантує Конституція України" та ін.), дискусійні (теми: "Свобода та відповідальність", "Минуле і сучасне України" та ін.), навчальні ігри ("Ключи від форту "Право", "Вибори" та ін.), проектування (творчі презентації "Славні гетьмани України", "Голод 1932-33 років" та ін.), тощо.

Питання національного виховання, громадянського самовизначення, морального виховання, формування ціннісних орієнтацій розглядаються на засіданнях методичної секції, педагогічних радах, батьківських зборах. Співпраця педагогічних працівників із батьками (педагогічний практикум "Батьківський всеобуч", індивідуальні консультації, батьківські збори, лекції, круглі столи, спільні справи та ін.) сприяють розвитку в батьків знань і практичних умінь щодо виховання свідомого громадянина України, зосередженню уваги батьків на особливостях виховання особистості раннього юнацького віку, виробленню умінь демократичних взаємин між батьками й дітьми у сім'ї, ознайомленню із сучасними виховними технологіями створення ситуації успіху, колективного творчого виховання, превентивного виховання та ін.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Процес становлення громадянського суспільства в Україні передбачає докорінну трансформацію світоглядних орієнтацій та ціннісних орієнтирів особистості. Йдеться про зміну ставлення людини до самої себе та до інших людей, активізацію самоцінності, значущості власної ролі й особистої відповідальності за майбутнє держави, суспільства, цивілізації. Аналіз психолого-педагогічної літератури і вивчення сучасного стану громадянського виховання у закладах професійно-технічної освіти засвідчив об'єктивну потребу в розробці умов, змісту й засобів формування означеного утворення в учнів періоду ранньої юності. Основою для активізації громадянського самовизначення учнівської молоді, задоволення потреби у самовизначенні, самоствердженні, розвитку позитивної самооцінки й оцінки інших, включення їх у активну пізнавальну діяльність щодо оволодіння знаннями про сутність, способи прояву громадянського самовизначення, вироблення відповідних поглядів, переконань, почуттів, формування умінь, навичок, звичок поведінки є позанавчальна діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціальна педагогіка: підручник. / за ред. А. Й. Капської. 4-те вид., переробл. і допов. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 488 с.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (із внесеними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.03.2019).
3. Про професійну (професійно-технічну) освіту: Закон України від 10.02.1998 №103/98-ВР (із внесеними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.03.2019).
4. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе. *Вопросы психологии*. 1979. № 4. С. 23–24.
5. Орієнтовне положення про організацію виховної роботи в професійно-технічних навчальних закладах Міністерства освіти і науки України: Наказ Міносвіти і науки України від 16.04.02 № 257. *Інформ. зб. М-ва освіти України*. 2002. № 12. С. 24–28.
6. Петрочко Ж. В. Формування духовних потреб молодших школярів у позанавчальній діяльності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Нац. Пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2000. 224 с.
7. Сахневич І.Д. Формування громадянського самовизначення учнів професійно-технічних навчальних закладів: монографія / За ред. М.В. Левківського Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 212 с.

Магдич Тетяна Павлівна,
*аспірантка кафедри лінгвометодики
та культури фахової мови
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті розглянуто сутність та зміст поняття мовної особистості та психолінгвістичних засад її формування в умовах українськомовного професійно-технічного навчання дітей з особливими потребами. Подано результати аналізу науково-педагогічних джерел та перспективного досвіду використання методів, засобів та технологій викладання на уроках української мови

в умовах інклюзивного навчального простору в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Ключові слова: *мовна особистість, інклюзивна освіта, мовна свідомість, діти з особливими потребами, психолінгвістичні засади.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Система професійної (професійно-технічної) освіти України покликана забезпечити організацію освітнього процесу з підготовки освічених, висококваліфікованих фахівців для різних галузей. Одним із компонентів ступеневої освіти виступають заклади професійної (професійно-технічної) освіти, що традиційно здійснюють як професійну, так і загальноосвітню підготовку спеціалістів середньої ланки виробництва.

У процесі професійної підготовки визріла проблема українськомовного навчання дітей з особливими потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. На жаль, сьогодні дітей з особливими потребами чимало, з огляду на екологічний стан планети в цілому та країни зокрема, на труднощі у вітчизняній системі охорони здоров'я та соціальної політиці тощо. Навчання мови, безперечно, відбувається у тісному зв'язку з різноманітними галузями наукових знань, з-поміж яких психолінгвістика посідає важливе місце, особливо коли йдеться про формування видів мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, письмо, аудіювання) у старшокласників, що мають інвалідність.

До того ж нові вимоги до підготовки спеціалістів крім професійних знань, умінь, навичок передбачають включення і особистісного компоненту, тобто вироблення тих якостей особистості, яких потребує дана професія. В умовах інклюзивного освітнього простору оновлення змісту, форм та методів навчання рідної мови потребує вирішення багатьох проблем, із якими стикаються як науковці, так і вчителі-словесники. Зазначене вище зумовлює **актуальність** порушеної нами проблеми.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Досліджуючи психолінгвістичні засади формування мовної свідомості осіб з особливими потребами, звертаємося до наукових досягнень відомих іноземних та вітчизняних психолінгвістів Г. Гумбольдта, Ф. де Соссюра, О. Потебні, Г. Штейнталя, К. Вундта, Ф. Бацевича, Д. І. Терехової, Т. Ю. Ковалевської, О. І. Горощко, Н. П. Бутенко, О. О. Залевської, Ю. М. Караулова, В. З. Дем'янова, О. О. Леонтьєва, Р. М. Фрумкіна та ін.

У контексті формування в учнів з інвалідністю зовнішнього і внутрішнього мовлення привертають увагу дослідження М. І. Жинкіна та А. Н. Соколова. Дослідження цих учених засвідчили існування внутрішнього мовлення, яке буває двох типів: 1) беззвучне вимовляння (органи мовлення рухаються, однак звук відсутній); 2) зредуковане, максимально скорочене фрагментарне мовлення (мовлення майже без слів). Якщо перший тип легко перекладається на зовнішнє мовлення, то другий тип такій трансформації не піддається. Озвучене внутрішнє мовлення другого типу залишилось би не зрозумілим для співбесідників [10].

До питання інклюзивної освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, звертались науковці Пащенко О. В., Гриценко І. А., Софій Н. З., Сергєєва Л. М., Колупаєва А. А. та інші. Вчені досліджували реалії та перспективи впровадження інклюзивної освіти у заклади професійної (професійно-технічної) освіти, та на основі результатів дослідження окресленої проблеми сформуваали ряд методичних та технічних рекомендацій щодо запровадження інклюзії в освітніх закладах.

Мета цієї статті – встановити психолінгвістичні засади формування мовної свідомості осіб з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного освітнього простору в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до завдань нашого дослідження було проведено аналіз наукових, науково-практичних джерел з проблеми формування мовної особистості учнів з особливими потребами, нормативно-правової бази з окресленого нами питання.

У становленні сучасної успішної особистості важливе значення відводиться мові, комунікативній компетентності та цілежиттєвим (ключовим) компетентностям.

Роль мови у процесі пізнання полягає в тому, що: 1) мова закріплює результати пізнавальної діяльності; 2) мова є основним інструментом пізнання; 3) за допомогою мови людина не тільки отримує узагальнені знання, а й членує явища дійсності на складові елементи, класифікує їх.

Термін *мовна особистість* увійшов у вжиток наприкінці ХХ – початку ХХІ століття з метою формування сучасної успішної та комунікативно компетентної особистості. На сучасному етапі це поняття трактується вченими широко і по-різному. У нашому дослідженні прийнятне визначення Л. І. Мамчур: мовна особистість – сукупність пізнавальних, емоційних та мотиваційних властивостей, що забезпечують мовну компетенцію людини як носія певного

національно-культурного простору. У цьому світлі мовною особистістю є лише той суб'єкт, мова якого якнайповніше відтворює культурну спадщину свого народу, що виявляється у вербальних і позалінгвальних елементах комунікації, мовних стереотипах, правилах етикету тощо[7:20].

Мовна свідомість – це термін сучасного мовознавства, який почав активно вживатися порівняно нещодавно (з 1980-х років) і не має поки що однозначного витлумачення. Під мовною свідомістю розуміють: 1) мовну картину світу, тобто образи свідомості, матеріалізовані в мовних знаках; 2) механізм керування мовленням, який формує, зберігає та перетворює мовні знаки, правила поєднання й уживання їх; 3) судження й уявлення людини про мову та її суспільну роль [1]. Імпонує визначення Пилипа Селігея, мовна свідомість – форма свідомості, яка обіймає погляди, уявлення, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності. Інакше кажучи, мовна свідомість – це небайдуже, шанобливе ставлення до мови. Вона пов'язана з низкою супутніх явищ, як-от: знання й культура мови, мовний смак, мовна соціалізація (тобто опанування норм), мовленнєва вправність, мовна особистість (тобто ідіолект). Залежно від кількості охоплених нею мовців буває індивідуальною, тобто належною одній особі, та груповою – належною національній або мовній спільноті [10].

Отже, суперечки навколо правомірності використання терміну *мовної свідомості* стосуються передусім того, що з погляду психології свідомість завжди має знакову природу, одиницею свідомості є значення. Тому поняття *свідомість* завжди передбачає її мовний характер. На нашу думку, поняття *мовної свідомості* доцільно використовувати у дослідженні проблеми *формування мовної свідомості учнів з особливими потребами*, де робиться акцент на вивченні психіки дитини та її вищої форми – свідомості – через мову, що відбиває національно-культурну специфіку як колективного начала конкретної особистості, так і підкреслює її власну індивідуальність та її особливі потреби.

Психолінгвістичні дослідження дають змогу досліджувати свідомість людей з обмеженими фізичними можливостями, експериментально виявити специфіку сприйняття та розуміння ними тих чи інших понять. Окрім того, вчителів слід враховувати, що мовна та мовленнєва сфери в залежності від особливостей вад дитини нерідко порушені і характеризуються афазіями (мовними порушеннями через дефекти артикуляційних органів).

Проблема формування *мовної особистості учнів з особливими потребами* в умовах здобуття професійної освіти є недостатньо дослідженою. Звідси й постає необхідність пошуку методів, прийомів

та засобів україномовної освіти та формування в учнів комунікативної компетентності, оскільки становлення успішної мовної особистості та її подальша професійна, соціальна реабілітація є важливою складовою з-поміж формування ключових компетенцій загалом.

Не викликає сумнівів потреба аналізу деяких аспектів, які є актуальними, зокрема до сучасних і недостатньо досліджених у площинах психолінгвістики проблем належить проблема *специфіки сприйняття мови дітьми шкільного віку з особливими потребами* та відповідно організація їх мовленнєвої діяльності.

Обмеження життєдіяльності – це повна або часткова втрата здатності здійснювати самообслуговування, пересування, орієнтацію, спілкування, контроль за своєю поведінкою, а також можливості займатися трудовою діяльністю [9]. Закон України "Про освіту" визначає поняття *особа з особливими освітніми потребами* – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [9]. Наразі законодавчо схвалено вживання терміну "*діти з особливими освітніми потребами*". Його використовують щодо дітей до 18 років, які потребують додаткової навчальної, медичної і соціальної підтримки з метою покращення здоров'я, розвитку, навчання, загальної якості життя та соціалізації, тобто включення в громади своїх однолітків та інших дітей. До цієї категорії належать і діти з постійною або тимчасовою інвалідністю.

Учителям та учням відкривається все розмаїття способів навчання, а його методи мають бути особистісно орієнтованими – з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами. Педагогу слід враховувати, що особи, які мають фізичні обмеження, відповідно мають свої психологічні особливості, пов'язані з особливістю мовного сприйняття. Дитина з фізичними вадами характеризується емоційно-вольовою нестійкістю. Це проявляється у високому рівні фрустрації, в нестабільності нервових процесів. Характерними особливостями цього є підвищена залежність від оточуючих, пасивність, соціальна сором'язливість, чутливість [7].

Перед учителем-словесником стоїть надзавдання: усунути бар'єри в спілкуванні дітей з особливими потребами в умовах освітнього середовища. Діти з особливими освітніми потребами отримують можливість для нормальної соціалізації, розвитку своїх сильних сторін і талантів та подальшої інтеграції в суспільство, вступ до професійних та вищих навчальних закладів. У дітей з особливими освітніми потребами формуються соціальні компетенції для налагодження дружніх стосунків з ровесниками у школі та поза її

межами; моделюються належні способи взаємодії з колективом. Створюється атмосфера спокійного прийняття відмінностей інших людей.

Діти з фізичними вадами, які проявляються зовні певними соматичними порушеннями (наприклад, ДЦП, поліомієліт, тощо) почувають себе "неправильними", іншими і піддаються з боку інших людей стигматизації (stigma – та, що кидається в очі, ознака паталогії). Стигматизація – це процес приписування негативних рис або виділення із суспільства засобом дискримінації через наявність у людини ознаки певного відхилення від соціальних норм. Стигматизації піддаються ті фізичні риси, які не відповідають культурним стандартам тіла [11:124].

Внаслідок маргіналізації та стигматизації у дітей-інвалідів часто розвивається почуття неповноцінності, яке впливає на весь життєвий шлях особистості. Інколи наявність вади як зовнішнього прояву соматичного порушення може бути причиною невротичних і особистісних порушень, які цілком вписуються в психодинамічну концепцію консервативних і психосоматичних порушень [11:132].

Зміни в когнітивній та емоційній сфері є найбільш характерними для людей з обмеженими фізичними можливостями. В структурі їх особистості чітко простежується фобічний компонент. Страх може бути цілком обґрунтованим, але в значній мірі вони перебільшені і самонавіянні, мають парадоксальний характер: одночасно відображають актуальний і можливий стан людини. Так, дитина може страждати від дефіциту спілкування, відчувати страх самотності і одночасно боятись передбачуваних зіткнень з іншими людьми [11:144].

Щодо комунікативних характеристик таких осіб, слід зазначити, що тут справа теж не без паталогії. Оскільки ці люди мають недостатнього розвинене мовлення (через брак потреби у спілкуванні), характеризуються замкнутістю, ніби ховаються у вакуум, не підпускаючи до себе досить близько, тому варто досить сильно постаратись, щоб така людина відкрилась.

Найперше, що страждає у таких осіб, – це емоційно-вольова сфера, яка стає ядром усіх внутрішніх і зовнішніх негараздів. Саме ці порушення та відхилення, особливості психічного стану відображені в мовній свідомості даної категорії людей, що є мало дослідженою проблемою на сьогодні.

Основна суть методів формування мовної свідомості учнів з особливими потребами полягає в тому, що вони спрямовані не на відтворення і складання синтаксичних конструкцій за зразком чи виконання традиційних мовленнєвих завдань (репродуктивних, творчих), а на ситуативне породження мовлення для вираження

особистих думок і почуттів у процесі живого обговорення. Мета застосування методів цієї групи – навчити ефективно спілкуватися в різних соціальних ситуаціях. Для їх функціонування характерна співпраця суб'єктів навчання – робота в парах, групах під керівництвом учителя [7:202].

Формуючи мовну картину світу учнів з особливими потребами на уроках з курсу української мови, вчителю слід урахувати декілька факторів: 1) психологічні особливості внаслідок особистісних та психосоматичних порушень; особливості юнацького віку як визначального періоду соціалізації особистості; 2) досвід комунікативної діяльності в період навчання в основній ланці, сформований на уроках, факультативних заняттях та позакласних заходах з української мови; 3) індивідуальний мовний потенціал учня.

Також важливо зазначити думку дослідників проблеми впровадження інклюзії в заклади професійної (професійно-технічної) освіти. Вони наголошують на необхідності сприяти створенню ефективних відносин співробітництва у середовищі учнів та педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, приймати і дотримуватися сформульованих у стратегії інклюзивного навчання цінностей та принципів інклюзії, що дозволить домогтися сталого поліпшення розвитку підходів, характерних для інклюзивної освіти. За такої освіти найбільш значущими є ті способи і методи навчання, за яких учнів активно залучено до освітнього процесу, а отримання знань та професійних умінь і навичок ґрунтується передусім на власному досвіді учня [8].

В основу інклюзивної освіти покладено ідеологію, яка не тільки виключає будь-яку дискримінацію учнів з особливими потребами у навчанні, а й створює відповідні умови для отримання якісної освіти для таких дітей. Інклюзивна освіта визнає, що всі діти можуть повноцінно навчатися, а їх відмінні особливості гідні поваги та є джерелом навчального досвіду для всіх учасників освітнього процесу [8]. У контексті ширшої концепції соціальної інклюзії інклюзія в освіті передбачає розроблення і запровадження широкого спектру навчальних стратегій для більш гнучкого реагування на різноманітні потреби учнів, що забезпечить рівні можливості для здобуття якісної освіти в усіх типах освітніх закладів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Отже, аналіз концептуальних ідей психологів і психолінгвістів з питань мовленнєвого розвитку учнів з особливими потребами переконав у тому, що формування мовної свідомості – це складний психолого-педагогічний процес, який відбувається в процесі становлення їх як особистостей та передбачає обов'язкове врахування

індивідуально-вікових характеристик учнів, психолінгвістичних властивостей механізму мовлення, зв'язку мовлення з іншими пізнавальними процесами. Окреслені психологічні особливості мовленнєвого розвитку учнів з особливими потребами є основою пошуку відповідних цьому віку методів і технологій навчання української мови, які ефективно впливають на різні канали сприйняття, декодування інформації, породження мовлення в усній і писемній формі. Варто підкреслити, що важливе місце в системі способів мовленнєвого розвитку учнів посідає проблемно-ситуативне навчання, особливо в умовах компетентнісного навчання.

Отже, нами було визначено психолінгвістичні засади формування мовної свідомості осіб з обмеженими фізичними можливостями в умовах інтеграційного освітнього середовища. У цілому було визначено понятійно-категоріальний апарат проблеми дослідження та окреслено його перспективи, які полягають у зануренні в теоретичні засади проблеми, а також у проектуванні наукових висновків у практичну площину роботи викладача-філолога закладу професійної (професійно-технічної) освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: ВЦ "Академія", 2009. 376 с.
2. Болтівець С. І. Психологічні чинники розвитку мовної свідомості у науковій спадщині Івана Огієнка. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 5. С. 66–71.
3. Гапченко О. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2011. № 22. С. 31–34.
4. Гнатюк Л. П. Мовна свідомість у сучасній лінгвістичній парадигмі. *Українське мовознавство*. Київ, 2005. Вип. 34. С. 3–8.
5. Ейгер Г. В. Механізми контролю мовної правильності висказування. Харків: Основа, 1990. 184 с.
6. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство: проблема мовних картин світу. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 17–22.
7. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: монографія. Умань: Видавець "Сочінський", 2012. 449 с.
8. Пашенко О. В., Гриценко І. А., Софій Н. З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: навчально-методичний посібник. Київ: Арт Економі, 2012. 184 с.

9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII.
Дата оновлення: 20.12.2018 р. URL:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення
28.03.2019 р.)

10. Селігей П. О. Мовна свідомість – шанобливе ставлення до мови. *Дивослово*. 2012. № 7. С. 40–44.

11. Шипицына Л. М., Мамайчук И. И. Психология детей с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004. 368 с.

Жидецька Олена Олександрівна,

методист

*(Комунальна соціально-реабілітаційна установа
"Житомирське вище професійне училище-інтернат"
Житомирської обласної ради)*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ УЧИЛИЩА-ІНТЕРНАТУ

У статті представлено елементи досвіду роботи педагогічних працівників Комунальної соціально-реабілітаційної установи "Житомирське вище професійне училище-інтернат" Житомирської обласної ради. Проаналізовано особливості реалізації індивідуального підходу до учнів з особливими потребами (глухих, слабочуючих) в освітньому процесі училища-інтернату.

Ключові слова: *індивідуальний підхід, соціалізація, реабілітація, диференціація.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. На сьогоднішній день питання соціальної реабілітації осіб з особливими потребами та їх інтеграція в сучасне суспільство є актуальним практично у всіх країнах світу. Мета і задачі соціалізації учнів з особливими потребами в Комунальній соціально-реабілітаційній установи "Житомирське вище професійне училище-інтернат" Житомирської обласної ради (КСРУ "ЖВПУ-і" ЖОР) спрямовані на вирішення практичних питань їх професійної підготовки у сучасних ринкових умовах [1].

В загальній педагогіці зазначається, що виховання має максимально враховувати індивідуальність, а індивідуальний підхід в навчанні полягає в управлінні розвитком дитини, що ґрунтується на глибокому знанні рис її особистості й умов життя [2]. Індивідуальний підхід в училищі-інтернаті для осіб з освітніми потребами ґрунтується на знанні педагогом пізнавальних можливостей, фізичних вад та особливостей емоційно-вольової сфери учнів з особливими потребами, оскільки індивідуальність характеризується сукупністю інтелектуальних, вольових, поведінкових показників, які відрізняють одного учня від іншого.

Педагогічна практика свідчить, що для учнів з особливими потребами індивідуальний підхід – необхідна умова вирішення суперечностей між фронтальною організацією освітнього процесу в училищі та можливостями засвоєння змісту визначеного програмою матеріалу окремими учнями [3].

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Проблема індивідуального підходу до осіб з особливими освітніми потребами була предметом дослідження відомих вчених – дефектологів (О.М. Граборов, Н.Ф. Кузьміна, Ф. Новік, Г.М. Дульнев, І.Г. Єременко та ін.). Так, О.М. Граборов зазначав, що "нормальна" школа свої вимоги варіює, пристосовуючи їх до окремих індивідуальних особливостей учнів: одному полегшить завдання, іншому їх підсилить, третьому дасть додаткові [2]. Слушним, на нашу думку, є твердження відомого ученого Г.М. Дульнева, який підкреслював ту велику роль, яку відіграє індивідуальний підхід в умовах спеціальної школи. Він вважав, що оскільки форми нозології осіб з особливими потребами різноманітні, то особливого значення набуває індивідуальний підхід у навчанні. Водночас, індивідуальний підхід розглядається ним як підведення дітей до нормальних (фронтальних) форм навчальної діяльності [4].

До психологічних досліджень, які мають принципово важливі теоретичні підґрунтя індивідуального підходу до учнів з особливими потребами, слід віднести праці відомих учених, це – Л.С. Виготський, Ж.І. Шиф, І.М. Соловйов, Б.І. Пінський, В.Г. Петрова, Н.М. Стадненко та ін. У працях зазначених учених наголошується на необхідності аналізувати поведінку кожної дитини у її розвитку, виявляти індивідуальні позитивні можливості, які можуть сприяти компенсації недоліків. В цьому і є, на їхню думку, індивідуалізація корекційно-виховного впливу на учнів в умовах спеціальної організації освітнього процесу [5].

У даній статті маємо **на меті** довести важливість індивідуального підходу до учнів з особливими потребами у

освітньому процесі училища-інтернату. Основна мета індивідуального підходу – знаходження відповідних форм і методів педагогічного впливу для забезпечення оптимального рівня розвитку кожної дитини. Йдеться про створення найсприятливіших умов для розвитку пізнавальних можливостей, активності, нахилів і обдарувань кожного учня.

Індивідуальний підхід до учнів у поєднанні з диференційованим навчанням є набагато ефективнішим. Це пояснюється тим, що у межах однієї групи збираються учні з більш типовими й однорідними нозологіями в пізнавальній діяльності. Все це дає змогу точніше добирати засоби індивідуального впливу на учнів. Здійснюючи індивідуальний підхід, доцільно враховувати такі показники: темп праці учня; розуміння і сприймання; самостійність і активність; продуктивність праці; розумову працездатність; витривалість і наполегливість у досягненні мети й подоланні труднощів; здатність до вправління; повноту, свідомість і міцність засвоєння знань і умінь.

В деяких учнів спостерігаються додаткові ускладнення у вигляді незначних розладів мови чи слуху, моторики, сенсорної й емоційної сфери, пам'яті та ін. Необхідно враховувати стан дітей із травматичною етіологією, в яких при напруженій і тривалій роботі часом виникає головний біль, спостерігається загальна слабкість, сонливість, різке коливання працездатності на уроках.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Урок – це основна форма організації освітнього процесу в училищі. Спільним для всіх уроків, є те що вони проводяться за сталим розкладом, мають однакову тривалість, чітко визначену тему, яка визначається змістом програми та структурою.

Слід зазначити, що до уроку в училищі-інтернаті ставляться такі ж вимоги, як і до уроку в звичайному закладі професійної (професійно-технічної) освіти, а саме: педагогічна мета, оптимальний обсяг навчального матеріалу, дотримання дидактичних етапів заняття, відповідність методів навчання дидактичній меті та змісту навчального матеріалу, раціональне використання навчального часу, індивідуальний підхід в процесі навчання [8].

У порівнянні з цим уроки в училищі-інтернаті характеризуються тим що:

- переважна більшість часу відводиться на індивідуальну роботу з учнями;
- стимулом для активізації діяльності учнів на уроці є гра, показ;

– успішність навчання учнів залежить від наявності на уроці дидактичних та наочних матеріалів, зразків виробів, тощо.

Для забезпечення ефективності навчання, педагоги дотримуються таких педагогічних вимог уроку: чіткість навчальної мети; єдність освітніх, виховних та корекційних завдань; доцільний добір матеріалу; ретельний відбір методів навчання для кожної частини уроку; здійснення індивідуального підходу до учнів; створення умов для безпечної роботи учнів з особливими потребами.

Урок, як правило, має таку структуру: організаційна частина – створення психологічної готовності учнів до навчальної діяльності; основна частина, де здійснюється повідомлення теми та мети уроку, аналіз об'єктів праці – зразка та його зображення (рисунок, ескіз, графічне зображення), самостійна практична робота учнів; заключна частина – перевірка, оцінювання знань та умінь школярів.

Успішність досягнення основної мети уроку залежить від вдало підібраних методів навчання, якими користується викладач або майстер виробничого навчання, від його вміння організувати учнів на індивідуальну роботу, активізувати їх мислення та практичну діяльність. Педагог стежить за діяльністю кожного учня, враховуючи психофізичні особливості та індивідуальні можливості. При потребі додатково пояснює учневі спосіб виконання завдання чи здійснює практично допомогу.

Якість кожного уроку та досягнення поставленої мети у значній мірі залежить від підготовки педагога до уроку. Це попереднє планування, тобто складання календарно-тематичного плану, що забезпечує доцільне використання навчального часу, відведеного програмою на відповідну тему чи розділ, для засвоєння учнями знань та практичних умінь; визначення засобів корекції психофізичного розвитку учнів та виховання позитивних якостей особистості; визначення структури та змісту уроку; підготовка обладнання – інструментів, зразків виробу чи об'єктів праці, інструкційних карток, різних дидактичних та мультимедійних матеріалів [6].

Безпосередня підготовка викладача, майстра виробничого навчання до навчання учнів є складання плану уроку, де зазначається тема та мета. У формуванні мети педагог дає відповідь на питання, чому передбачається навчити учнів на даному уроці, які знання та вміння вони повинні засвоїти, який новий матеріал необхідно повідомити, які нові поняття, прийоми і операції будуть формуватися. Окремо визначається словникова робота, тобто ті нові слова, терміни, які будуть пропонуватися учням. На уроці значної уваги потребує розвиток мовлення учнів, оскільки у структурі нозологій мають місце мовленнєві проблеми. Наявність недоліків вимовляння у слабкуючих,

глухих учнів має негативний вплив на подальший розвиток мислення та мовлення. Такі діти характеризуються недостатністю сприймання окремих слів, часом не розрізняють відтінки значення слів (порушення словесно-логічного мислення), особливо, коли йдеться про слова-терміни, які застосовуються на уроках. На таких уроках педагоги застосовують створення "розумових карт" – це дає краще засвоїти нову інформацію щодо характеристики предметів діяльності, матеріалів, інструментів та ін. [7].

Складним для них є і узагальнюючі поняття. Вони не уміють виділити предмети за основними ознаками, що спричиняє труднощі для розуміння змісту таких слів, як «інструменти», "матеріали", "вироби" та ін. У процесі навчання запас слів професійної термінології значно збільшується, однак здійснюється накопичення, як правило, пасивного словника і глухі (слабочуючі) учні навіть з власної ініціативи не користуються ним. Під час відповіді на запитання, де потрібно вжити слова-терміни, вони замінюють їх руховими діями чи кивком голови. Такий стан вимагає застосування спеціальних прийомів навчання учнів правильно, логічно складати відповіді на запитання, вживаючи потрібні слова, які характеризують певні поняття чи трудові дії. Слід зазначити, що опора на наочність, під час складання відповіді на запитання педагога, є ефективною допомогою для учнів з особливими потребами.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Отже, майже на кожному уроці, учні знайомляться з новими для них словами та здійснюється повторення, закріплення чи уточнення професійної термінології. Для запам'ятання, особливо нового спеціального терміну, потрібно неодноразове повторення його, у різних ситуаціях, на різному навчальному матеріалі.

Навчальна діяльність – вищий рівень розвитку діяльності дітей порівняно з ігровою. Вона ставить певні вимоги до розвитку всіх психічних та фізичних функцій, їх усвідомленості, що формується у тісному взаємозв'язку з розвитком мотиваційної та вольової сфер особистості учня. Сформованість навчальної діяльності, насамперед, передбачає здатність орієнтуватися на певні правила виконання тих чи інших дій, сприймати ці правила не лише наочно, а й на рівні словесної інструкції. Довільність запам'ятовування, мислення, уваги дає змогу учню з особливими потребами утримувати інструкцію у свідомості й будувати на її основі план дій, дотримуватися його, здійснювати самоконтроль і оцінку виконання поставленого перед нею завдання [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Глузман О.В., Щеклодкін В.Ф., Чуєва О.О. Соціальна інтеграція людей з особливими потребами: питання навчання та працевлаштування. Сімферополь. 2007. – 30 с.
2. Колупасва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ: Самміт-книга, 2009. 272 с. з іл.
3. Возрастные и индивидуальные особенности образного мышления учащихся / Под ред. И. С. Якиманской. Москва: Педагогика, 1989. 124 с.
4. Забрамая С. Д. От диагностики к развитию. Москва: Новая школа, 1988. 144 с.
5. Карвялис В. Ю. Социально-трудовая адаптация выпускников специальных школ: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук. Москва. 1987. 48 с.
6. Липа В. А. Психологические основы педагогической коррекции. Славянск, 2001. 232 с.
7. Профконсультаційна робота зі старшокласниками / Під ред. Б. О. Федоришина. Київ: Рад. школа, 1980. 160 с.
8. Лубовский В. И. Психологические проблемы аномального развития детей. Москва: Педагогика, 1989. 104 с.

Артеменко Світлана Миколаївна,
заступник директора з навчально-виховної роботи
(Державний навчальний заклад
"Бердичівське вище професійне училище",
Житомирська область)

УСПІШНИЙ ПОЧАТОК – ПОГЛЯД НА ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Освіта була і надалі залишається найвищим національним престижем, основою для розвитку особистості, суспільства та держави. Тому створення високоєфективної системи якісної освіти – це об'єктивна вимога часу [1:9]. Особливості сучасного соціально-політичного й економічного розвитку нашої країни висунули на перший план питання активізації людського фактора, цілеспрямованого формування соціально активної особистості. Освітнє середовище має сприяти вирішенню глобальної проблеми: підготовка

людини до життя й діяльності. Вирішального значення набуло питання соціалізації молоді з особливими освітніми потребами [2].

Сучасні інноваційні зміни у вітчизняній освітній парадигмі пов'язані з визнанням демократичних цінностей, що ґрунтуються на дотриманні прав і свобод особистості без ідентифікації її з фізичними та психічними особливостями, а відтак, широким упровадженням новітніх методів в інклюзивну освіту.

Першочергове завдання – комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти учнівській молоді з особливими освітніми потребами через організацію їх навчання у школі, а потім здобуття професії. Це питанням приналежне інклюзивній освіті, яка ґрунтується на правах людини і принципах рівності. Інклюзія (з англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі. І насамперед тих, що мають труднощі у фізичному чи розумовому розвитку. Процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти передбачає розробку і застосування таких конкретних рішень та дій, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті. У суспільстві з високим рівнем інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання очікуваного результату [1:46]. Сучасний розвиток нашої держави, який спрямований на громадянську інтеграцію України у світове і європейське співтовариство, вимагає від нас побудови нового якісного освітнього середовища.

Педагогічний колектив училища прекрасно розуміє, що юність – це особливий період людського життя. Саме на цьому етапі людина визначає свої життєві орієнтири і потребує підтримки, уваги досвідченого педагога, наш колектив систематично працює над впровадженням методик викладання навчальних дисциплін, які базуються на здоров'язберігаючих технологіях, креативному мисленні і навчають цьому своїх учнів. Ми прагнемо, щоб наші здобувачі освіти були активні, самостійні, незалежні, освічені, здорові. Постійно підтримуємо їх проекти, сприяємо їх самореалізації, даючи свободу дій змінювати власне життя на краще. Діяльність колективу училища спрямована на всебічний розвиток кваліфікованого робітника як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток його талантів, розумових і фізичних цінностей, виховання високих моральних якостей, формування громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору.

Нині, в період реформування системи освіти України, особливо актуальною є проблема формування професійної готовності педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти, оскільки спектр функцій педагогічних працівників значно розширюється. Педагогічний

колектив наразі працює над створенням проекту, мета якого – процес усунення бар'єрів в освітньому середовищі та налагодження системи підтримки учнів з особливими освітніми потребами. Окрім основних функцій (дидактичної, виховної і розвивальної), додаються просвітницька, що полягає в інформуванні громадськості та батьків про позитиви інклюзії, діагностична – вивчення можливостей та потреб дитини, корекційна, що передбачає добір і проведення психолого-педагогічних заходів щодо виправлення або послаблення недоліків психофізичного розвитку дітей, їхньої адаптації та соціалізації, та рефлексивна – розроблення критеріїв і показників для оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти, аналізу ефективності освітнього процесу і пошуку способів його коригування. Для виконання цих функцій ми повинні поглибити знання з корекційної педагогіки та психології.

Невід'ємною частиною проекту, засобом формування професійних вмінь і навичок кваліфікованих робітників буде створення можливостей для забезпечення творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця, набуття необхідних практичних і організаційних навичок для виконання функціональних обов'язків, вивчення специфіки своєї роботи. Ми постійно працюємо з учнями різних категорій, їх сім'ями, соціальними службами; навчилися проектувати соціально-педагогічну роботу на основі аналізу соціально-психологічних особливостей кожного, хто включений у процес здобуття освіти; оволоділи технологічними прийомами використання різноманітних діагностичних методик у конкретній соціально-педагогічній ситуації; плануємо та реалізуємо діяльність через корекційно-відновлювальну роботу. Саме наявність у фахівців такої професійно-практичної підготовки є визначальним у забезпеченні інклюзивної освіти.

Законодавчі документи, прийняті з метою забезпечення інклюзивного навчання, спонукають до змін у свідомості, у ставленні до людей з особливими освітніми потребами, у створенні ситуації розуміння різниці між дітьми і толерантного ставлення до них без акценту на порушенні, з опорою на сильні сторони дитини. При інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання бажаного результату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Інклюзивне навчання в Новій українській школі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Теребовля, 26–27 березня 2018 р.). у 2 ч. / упорядн.: А. В. Лапін, Л. О. Сурмай,

О. І. Щуцька. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Київ: Інтерсервіс, 2018. 230 с.

2. Нова українська школа: Концепція. URL: [https:// drive.google.com /file](https://drive.google.com/file) (дата звернення: 14.01.2019).

3. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова КМУ України від 15 серпня 2011 р. № 872 (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 588 від 09.08.2017 р.).

4. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчальний курс та методичний посібник / за заг. ред. Колупасвої А. А. Київ: А.С.К., 2012. 124 с.

Колтунова Надія Валеріївна,
практичний психолог
(Державний навчальний заклад
"Мелітопольський багатoproфільний
центр професійно-технічної освіти",
Запорізька область)

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Професійна (професійно-технічна) освіта є складовою системи освіти України, яка забезпечує здобуття громадянами професії відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей, а також професійну перепідготовку, підвищення їх кваліфікації. Більшість учнів з інвалідністю та учнів з особливими потребами у навчанні можуть успішно навчатися в закладах професійної (професійно-технічної) освіти в умовах інклюзивної моделі освіти. При цьому пріоритетними напрямками є не лише надання можливості оволодіти певною професією, що забезпечить гідне і самостійне життя, а й сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожного учня з тим, щоб він відчував себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя.

Навчання корисне усім учасникам освітнього процесу, але для учнів з особливими потребами необхідна додаткова підтримка у навчанні, яка допоможе їм брати повноцінну участь у заняттях і реалізовувати свій потенціал. Щоб досягти успіху та задовольнити різноманітні потреби учнів, зумовлені їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами та іншими відмінностями, педагогам необхідно

планувати методи навчання, навчальне середовище, матеріали, тощо, відповідно до потреб та особливостей своїх підопічних. Ці зміни або пристосування до потреб учнів відбуваються через *адаптацію та додаткові заняття* [4: 79].

Адаптація змінює характер подачі матеріалу, не змінюючи зміст або концептуальну складність навчального завдання [1]. Адаптація також покликана допомогти окремим учням компенсувати їхні фізичні, інтелектуальні або поведінкові відмінності й труднощі. Педагогічні працівники здійснюють адаптацію, щоб надати учням рівні можливості для участі у процесі навчання. *Підкріплення / доповнення навчання* – додаткові заняття / завдання можуть бути необхідними, щоб дати учням змогу засвоїти / вивчити навчальний матеріал. Педагоги здійснюють адаптації з урахуванням конкретних потреб та особливостей учнів. Адаптація дає змогу розширити обсяг методів навчання, враховуючи індивідуальні потреби учнів та їх психофізіологічні особливості. Цей процес спрямований на розв'язання проблем, пов'язаних із мотивацією і виконанням встановлених правил та вимог до поведінки учнів.

Педагогічним працівникам необхідно докласти зусиль, аби залучити батьків / членів родини учня до процесу пошуку ідей стосовно адаптації. Сім'ї учнів з особливостями розвитку часто мають значний досвід здійснення адаптації у себе вдома. Крім участі у створенні індивідуального навчального плану, члени родини можуть пропонувати свої ідеї упродовж усього навчального року. Крім того, коли ви створюєте учневі адаптацію, рекомендується обговорити з батьками, як вони могли б здійснити її вдома. Вибір виду адаптації має відбуватися на основі аналізу тих попередніх умов (тобто наявності в учнів певних навичок і вмінь), які необхідні для успішного застосування цього методу навчання [3:67].

Адаптації в групі можуть стосуватися таких аспектів освітнього процесу:

фізичне середовище – адаптації змінюють середовище (побудова пандуса, пристосування туалетних приміщень, розширення дверей, зміна освітлення, розташування меблів у класній / груповій кімнаті тощо);

процес навчання – адаптації вносять зміни у процес навчання (спосіб представлення нового матеріалу, форми організації занять учнів), що має на меті залучення дітей до виконання завдань і сприяння їхньому навчанню;

освітня програма – внесення змін у цілі та навчальні завдання, що відповідають індивідуальним особливостям конкретного учня;

видозміна завдань; визначення змісту, що його необхідно засвоїти, тощо [4: 81].

Вказівки – адаптація змінює процедури, методи та щоденні заняття, що їх використовує педагогічний працівник.

Навчальні матеріали – адаптація тут полягає у пристосуванні навчальних інструментів і матеріалів до індивідуальних потреб учнів.

Визначення рівня адаптації, сформованості знань, умінь і навичок учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти з особливими потребами здійснюється з метою забезпечення позитивної мотивації навчання, інформування учнів про їх індивідуальні досягнення, визначення ефективності педагогічної діяльності викладачів.

Таким чином правильно спланована та систематично проведена робота з адаптації учнів професійно закладів професійної (професійно-технічної) освіти з особливими потребами дасть змогу їм брати участь у житті суспільства й робити свій внесок в його розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Колупасва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. Київ: АТОПОЛ. 2011. 274 с.

2. Колупасва А., Таранченко О. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка: навч.-метод. посіб. Київ: АТОПОЛ, 2010. 96 с.

3. Пащенко О. В., Гриценко І. А., Софій Н. З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посіб. Київ: Арт Економі, 2012. 184 с.

4. Сергеева Л. М., Софій Н. З. Якісна професійно-технічна освіта – соціально вразливій молоді: навч.-метод. посіб. / За ред. Л. М. Сергеевої. Київ: Арт Економі, 2012. 168 с.

Коваленко Людмила Миколаївна,
майстер виробничого навчання
(Державний професійно-технічний навчальний заклад
"Дніпровський центр професійно-технічної освіти
туристичного сервісу",
м. Дніпро)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ДЕРЖАВНОМУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ "ДНІПРОВСЬКИЙ ЦЕНТР ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ТУРИСТИЧНОГО СЕРВІСУ"

Перед нашим суспільством стоїть гостра проблема залучення осіб, що мають особливості психофізичного розвитку в соціум, їх активна адаптація, соціалізація та розвиток в рамках суспільства і на благо суспільства. Інклюзивна освіта (від англ. inclusion – включення) – це: освіта, яка спирається на ідеї адаптації школи, що ураховує індивідуальні особливості кожного суб'єкта (С. Альохіна); стратегія спільного навчання всіх дітей, що дозволяє вирівнювати стартові умови одержання освіти кожною дитиною (Ю. Мельник); система освітніх послуг, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу (С. Семак), базується на принципі забезпечення основного права дитини на освіту та права навчатися за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу (О. Кривоносова); процес і результат навчання учнів з особливостями розвитку в загальноосвітньому середовищі за спеціальними програмами, творчо адаптованими методами й методиками викладання (В. Бондар) [3].

Реалізація інклюзивної освіти зумовлює необхідність послідовних кроків щодо удосконалення нормативної бази вирішення концептуальних теоретичних і організаційних питань, підготовки учасників освітнього процесу. Інклюзивне навчання визначають, як процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [1].

Інклюзивне навчання передбачає спільне перебування дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку та їхніх здорових однолітків. Інклюзивне навчання передбачає створення освітнього

середовища, яке має відповідати потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Це широке поняття охоплює як обдарованих дітей так і дітей із порушеннями психофізичного розвитку, з обмеженими можливостями здоров'я, інвалідів тощо [1]. Однак в Україні це поняття звужене й зараз найчастіше обговорюють шляхи впровадження інклюзії лише для дітей з особливостями або порушеннями психофізичного розвитку. Сучасна модель інклюзивної освіти передбачає надання допомоги всім дітям, які мають особливості психофізичного розвитку. Під цю модель підпадають такі категорії: діти соціально вразливих груп (безпритульні, сироти); діти з особливостями психофізичного розвитку: з порушенням слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом); з порушенням зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором); з порушенням інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку); з мовленнєвими порушеннями; з порушеннями опорно-рухового апарату; зі складною структурою порушень (розумово відсталі сліпі чи глухі; сліпоглухонімі та ін.); з емоційно-вольовими порушеннями та діти з аутизмом [4].

Основними завдання інклюзивного навчання, які повинні вирішувати навчальні заклади та освітні установи є: забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей; створення освітньо-реабілітаційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів з особливими потребами; створення позитивного мікроклімату в освітньому закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими потребами з іншими учнями; забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами; надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами [2]. Стрімке розповсюдження інклюзивної освіти, її поступове визнання громадськістю вимагає від усіх учасників освітнього процесу суттєвого перегляду традиційних підходів щодо мети, функцій, організації роботи навчального закладу нового типу.

Вже п'ятий рік державний професійно-технічний навчальний заклад "Дніпровський центр професійно-технічної освіти туристичного сервісу" навчає групи учнів з особливими освітніми потребами за професією "Квітникар. Декоратор вітрин", які приходять до навчального закладу з різноманітних навчально-реабілітаційних закладів. Педагогічний колектив закладу у роботі з учнями з особливими освітніми потребами виконує такі основні завдання: дослідження особливостей розвитку особистості учня; психологічний супровід учнів з особливими потребами: розвивальні групові заняття, тренінги упевненості, розвиток самосвідомості, формування ціннісного

ставлення до себе, розвиток умінь і навичок встановлення і підтримки відносин з навколишніми; залучення до конкурсів, олімпіад, гурткової роботи; систематичне спостереження за розвитком психічних процесів, нахилів, здібностей тощо; постійний контроль за нервово-фізичним навантаженням учнів, що створюється діяльністю і вимогами педагогів і батьків.

Особливістю навчально-виробничого процесу з особливими освітніми потребами є його корекційна спрямованість. Для проведення корекційно-розвиткових занять з певними учнями проводяться індивідуальні заняття відповідно до особливостей психофізичного розвитку учня та з урахуванням рекомендацій районної психолого-медико-педагогічної комісії.

Відповідно до висновку психолого-медико-педагогічної комісії для учнів з особливими освітніми потребами розроблено індивідуальну навчальну програму з професій без отримання середньої освіти. Індивідуальна навчальна програма розробляється на основі типових навчальних програм.

Навчання в групі проводиться з орієнтацією на сильні якості, здібності та інтереси учнів. Так, наприклад, у деяких увага стійка, то вони вміють засвоювати матеріал повністю. До критичних зауважень та порад такі учні відносяться доброзичливо, намагаються виправити недоліки. Майже завжди здійснюють свої вчинки обдумано, достатньо контролюють себе. У них спостерігаються розвинуті здібності до малюнку та художньої самодіяльності, тому педагоги намагаються залучати таких учнів до участі в різноманітних внутрішньоучилищних виховних заходах, міських конкурсах, виставках та ін.

Адаптованість до навчання у більшості учнів дуже низька. Темп виконання завдань цими учнями нерівномірний та залежить від їх психічного та фізичного стану. Такі учні потребують додаткової стимуляції та повторення інструкції, детального пояснення. При списуванні з друкованого тексту та письма під диктовку вони допускають помилки: не дописують слова, пропускають букви. У цих учнів спостерігається дизграфія (порушення письма) та акалькулія (порушення рахунку). Продуктивність на уроці 20-25 хвилин. Емоційний стан у цих учнів дуже нестабільний, процеси збудження переважають над процесами гальмування. Тому до кожного такого учня педагоги закладу застосовують індивідуальний підхід. Учні "особливої" групи з великим задоволенням працюють фізично на уроках виробничого навчання, доглядаючи територію навчального закладу, виконуючи нескладні операції з рослинами на відкритому ґрунті. Влітку учні зазначеної групи відпрацьовують практичні навички на впорядкуванні території літнього дитячого оздоровчого

табору "Еврика" на Азовському морі, при цьому в неформальній обстановці значно поліпшується загальна емоційна атмосфера в групі, учні стають більш розкуті, покращуються їх комунікаційні навички, що в свою чергу позитивно сприяє адаптації цих учнів у суспільстві на конкретних робочих місцях. У процесі проведення теоретичних та практичних занять з учнями з особливими освітніми потребами викладачі та майстри навчального закладу: використовують ігрові способи організації виконання навчальних завдань; розвивають розумові дії учнів на всіх етапах навчального процесу, такі як орієнтувально-дослідницькі дії, оцінювання, аналіз, узагальнення, порівняння, планування; спонукають до мовної активності, здійснювати контроль за мовою учнів; використовують багатократні модифікації повторення матеріалу; максимально використовують збережені психічні функції учнів; розчленовують цільну діяльність на окремі складові частини, елементи, операції, допомагають учням осмислювати їх у внутрішньому співвідношенні один до одного; використовують вправи, націлені на розвиток уваги, пам'яті, уяви, будуючи їх на матеріалі уроку.

На уроках виробничого навчання учні з особливими освітніми потребами із задоволенням виконують вправи, які розвивають увагу, пам'ять та дають можливість реалізувати свої творчі здібності, фантазію – це, наприклад, створення композицій до свят в техніці оригамі, виготовлення шкатулок та підставок для олівців у вигляді геометричних фігур, декупаж склянок, пляшок та тарілок. Педагогічні працівники закладу, активно працюють над пошуком нових форм та методів роботи, залучають до цього фахівців з інших освітніх закладів.

Отже, педагогічний колектив державного професійно-технічного навчального закладу "Дніпровський центр професійно-технічної освіти туристичного сервісу" допомагає учням з особливими освітніми потребами не тільки вчитися, а й зрозуміти, що вони потрібні суспільству як кваліфіковані робітники. Педагоги закладу сприяють соціальній адаптації учнів з особливими освітніми потребами в загальній системі соціальних відносин та взаємодій, формуючи у них позитивне ставлення до себе, оптимізуючи спілкування з однолітками, педагогами, заохочуючи таких учнів до виявлення особистих пізнавальних інтересів, самостійності. Завдяки наполегливій та кропіткій праці педагогів закладу здійснюється розширення сфери соціальних контактів учнів із особливими освітніми потребами: учні долучаються до всіх соціальних систем, структур, соціальних зв'язків, беруть активну участь в основних сферах життя і діяльності суспільства, готуються до повноцінного дорослого життя, самореалізації та розкриття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кривонос О. В. Інклюзивна освіта в Україні. URL: www.education-inclusive.com/shho-takeinklyuziua (дата звернення 21.02.2019)
2. Особливості роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. / упоряд.: Л. О. Савчук, І. В. Юхимець. Вісник. НДЛ інклюзивної освіти. Рівне: РОІППО, 2013. № 4. 53 с.
3. Пісоцька М.Е. Теоретичні питання інклюзивної освіти *Педагогіка та психологія*. 2014. Вип. 45. С.153-159. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpkhnpu_ped_2014_45_18.pdf (дата звернення: 27.02.2019).
4. Попелюшко Р. П. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами в інклюзивному навчанні. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/html/123456789/4939/Стаття%20Попелюшко%20Р.П..ht> (дата звернення: 27.02.2019).

УДК [377.3:376-056.2/.3].091.33-028.22

Сікорак Ліна Анатоліївна,

викладач

*(Комунальна соціально-реабілітаційна установа
"Житомирське вище професійне училище-інтернат"*

*Житомирської обласної ради,
м. Житомир)*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ПРИ ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ МАШИНОБУДІВНОГО ПРОФІЛЮ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Реалізація державної політики забезпечення доступу до якісної освіти осіб з особливими потребами є одним з пріоритетів держави у сфері освіти і спрямована на створення умов, за яких особи з особливими потребами зможуть вести незалежний спосіб життя і брати активну участь в освітніх програмах [2:70]. Держава гарантує особам з інвалідністю професійну (професійно-технічну) освіту на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям. За інших рівних умов особи з інвалідністю мають переважне право на зарахування до професійних (професійно-технічних) навчальних закладів (ЗП(ПТ)О). Так, у 2016-

2017 навчальному році професійно-технічну освіту здобували 4 тис. учнів з особливими освітніми потребами [2:73].

Здійснюючи професійну підготовку учнів з особливими освітніми потребами викладачі Комунальної соціально-реабілітаційної установи "Житомирське вище професійне училище-інтернат" Житомирської обласної ради чітко розуміють, що на ринку праці потрібні компетентні професіонали, здатні брати активну участь у розвитку виробництва виробничої діяльності підприємства. Тому, наразі, в інклюзивній освіті на перший план виступають завдання по створенню комфортних та сприятливих умов для виявлення і розвитку здібностей учнів, задоволення їхніх інтересів та потреб, розвитку навчально-пізнавальної активності та творчої самостійності.

Використання технологій візуалізації навчального матеріалу при формуванні економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівного профілю є досить актуальною проблемою і відповідає цілям національної стратегії розвитку освіти прийнятої в Україні на період до 2021 року. Стратегія націлює на проведення психолого-педагогічних досліджень, орієнтованих на обґрунтування та розробку ефективних підходів до навчання, які спираються на продуктивні педагогічні ідеї та використання потенціалу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для їх реалізації [4].

Однією із освітніх технологій, які використовуються в інклюзивному середовищі – візуалізація. Для ефективного використання візуалізації розглянемо дану технологію більш детально. Щодо самого терміну, то "візуалізація" походить від латинського "visualis" – сприймається візуально, наочний. Технологія – інструментарій конкретної галузі діяльності людини, набір процесів, методів і принципів, необхідний для створення кінцевого продукту, будь то виріб, програма або інше соціальне благо. В обсяг поняття входять організаційні прийоми і операції, які застосовуються виконавцем в процесі праці [1:248].

Оскільки центром усієї освітньої системи в цій технології є індивідуальність учня з освітніми проблемами, то її методична основа полягає в індивідуалізації і диференціації навчального процесу. Початковим етапом будь-якої предметної методики є розкриття індивідуальних особливостей і можливостей кожного учня. Потім визначається структура, в якій ці можливості оптимально реалізуватимуться.

Технологія особистісного орієнтованого візуального освітнього процесу припускає спеціальне конструювання навчального тексту, дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій до його використання, типів навчального діалогу, форм контролю за особистим

розвитком учня під час оволодіння знаннями. Тільки за наявності дидактичного забезпечення, що реалізовує принцип суб'єктної освіти, можна говорити про побудову особистісного орієнтованого візуального процесу.

Візуалізація навчального матеріалу предмету "Основи галузевої економіки та підприємництва" представлена переважно авторськими засобами мультимедіа і представляють собою прикладне програмне забезпечення, яке має заздалегідь підготовлені елементи для розроблення мультимедійних програм. Найпоширенішим в Україні авторським засобом мультимедіа є прикладна програма типу PowerPoint, входить до інтегрованого пакета MS Office, але цими розробками вже учнів не здивуєш. Авторський засіб є потужним завдяки застосуванню мови сценаріїв, великої кількості шаблонів, відеофайлів прикладів і готових графічних елементів, призначених для користувача інтерфейсу. Це такі навчальні засоби створені в програмах PowToon, GoAnimate, Sparkol, VideoScribe, Anima ker. Навчальні засоби, розвиваючи багатомірне мислення, побудовані на рефлексивному процесі розгортання власних вражень, вибудовування простору екранного тексту, просторовочасового сприйняття різної інформації. Учень осмислює дискретність представленої на екрані віртуальної реальності на основі емоційно-сміслових співвідношень фактів, які сприймаються.

Враховуючи те, що освітній процес Комунальної соціально-реабілітаційної установи "Житомирське вище професійне училище-інтернат" Житомирської обласної ради відбувається в інклюзивному середовищі розглянемо процес формування економічної компетентності більш детально на прикладі професії 4112, 7241.1 "Оператор комп'ютерного набору. Електромеханік з ремонту та обслуговування лічильно-обчислювальних машин" на базі неповної загальної середньої освіти.

З листопада 2017 р. вступив в дію новий стандарт професійної (професійно-технічної) освіти з професії 7241 "Електромеханік з ремонту та обслуговування лічильно-обчислювальних машин" 7241.S.95.11-2017, затверджений наказом МОН України від 01.01.2017 р. № 1465 заснований на компетентнісному підході [3]. Економічна компетентність електромеханіків в навчальному закладі формується на основі вивчення предмету "Основи галузевої економіки та підприємництва", який входить в загальнопрофесійні компетентності. Це означає, що для здобуття даної професії дані компетентності набуваються один раз – перед оволодінням навчальним матеріалом початкової професійної кваліфікації.

Перелік ключових компетенцій в новому стандарті професійної (професійно-технічної) освіти з професії 7241 "Електромеханік з ремонту та обслуговування лічильно-обчислювальних машин" подано в загальному вигляді і потребує деталізації, як за когнітивними, фізіологічними, психологічними особливостями учнів так і за вимогами роботодавців, погодження органами управління освітою на основі типових навчальних планів та типових навчальних програм.

В процесі формування економічної компетентності з використанням візуалізації навчального матеріалу учні стають не просто пасивними слухачами, які відтворюють дії викладача, а активними учасниками процесу пізнання. Наприклад, навчаючись розв'язувати задачі, учні не копіюють готові рішення з дошки, а займаються пошуком алгоритму розв'язання задач, а потім застосовують самостійно. Під час самостійного розв'язування задач пропонуються багаторівневі завдання кожному учню, що передбачають самоперевірку розв'язку тієї чи іншої задачі; успішно виконавши завдання першого рівня, можна перейти до наступного. Можливий випадок використання діяльності учнів у групах по чотири, що дозволяє їм під час роботи консультувати один одного. Формування економічної компетентності передбачає творчі багаторівневі домашні завдання. Наприклад, підготовка повідомлення за однією з запропонованих тем у вигляді презентації у програмі типу Power Point, підготовка демонстрації того або іншого явища, пошук розв'язку творчої чи експериментальної задачі. Кожен учень може вибирати і виконувати те, що йому найбільш доступно на даному етапі саморозвитку. Можна запропонувати виконати одразу кілька завдань, якщо дана тема викликала підвищений інтерес у учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців: монографія. 2-е вид., допов. Львів: ЛДУ БЖД, 2015. 342 с.
2. Сікорак Л. А. Доступність якісної освіти осіб з особливими потребами. *Досягнення і проблеми сучасної науки: матеріали XVI Міжнародна наук.-практ. інтер.-конф.* (м. Вінниця, 22 січня 2018 р.). Вінниця, 2018. Ч.4, С. 70–75.
3. СП(ПТ)О 7241.S.95.11. 2017. Електромеханік з ремонту та обслуговування лічильно-обчислювальних машин: Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти. Київ. 2017. URL: [https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/derzhavni-](https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/derzhavni)

standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzeni-standarti-profesijno-tehnichnoyi-osviti-2017. (дата звернення 24.02.2019).

4. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/3442013-15402> (дата звернення 24.02.2019).

Радомська Аліна Миколаївна,

магістрант

(Вінницький державний педагогічний університет

ім. М. Коцюбинського,

м. Вінниця)

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У цій статті розглянуті питання використання педагогами он-лайн сервісів у навчанні дітей з особливими освітніми потребами. Визначено, які конкретно он-лайн сервіси можуть використовувати педагоги в інклюзивній освіті. Розглянуто, з якою метою вчителі використовують у своїй роботі інтерактивні методи.

Ключові слова: *інклюзивне навчання, розлади аутистичного спектру (РАС), комп'ютерні технології, програми, візуалізація, діти з особливими освітніми потребами.*

Постановка проблеми. На сьогодні питання навчання дітей з розладами аутистичного спектра в освітньому середовищі звучить надзвичайно гостро. Процес інклюзивної освіти в різних країнах світу відбувається по-різному. Інклюзивна освіта – це довгострокова стратегія, що потребує терпіння і терпимості, систематичності і послідовності, безперервності, комплексного підходу для її реалізації. На сучасному етапі інклюзія є провідною тенденцією в розвитку системи освіти.

Метою статті є висвітлення питання інклюзивної освіти для дітей з аутизмом, аналіз особливості методики розробки дидактичних матеріалів візуалізації інформації для дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі

Виклад основного матеріалу. Аутизм колись вважався порівняно рідкісним захворюванням. Епідеміологічні дослідження, проведені Центром по контролю та профілактиці захворювань США,

дослідження, виконані в Азії, Європі та Північній Америці демонструють середню поширеність РАС близько 1% [1].

Згідно з даними Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України, захворюваність на аутизм за останні роки зросла у 2,5 рази. Показник розповсюдженості стабільно збільшується: 2007 р. – на 28,2%, 2008 р. – 32,0%, 2009 р. – 27,2%, 2010 р. – 35,7% (Марценковський, 2011).

З вище наведених показників ми бачимо, що питання аутизму гостро стоїть на сьогоднішній день і в Україні. Тому детальніше розглянемо це питання.

Дитячий аутизм – це особливе порушення психічного розвитку. Найбільш яскравим його проявом є порушення розвитку соціальної взаємодії, комунікації з іншими людьми, що не може бути пояснено просто зниженим рівнем когнітивного розвитку дитини. Інша характерна особливість – стереотипність в поведінці, що виявляється у прагненні зберегти постійні звичні умови життя, опорі найменшим спробам змінити що-небудь в навколишньому середовищі, у власних стереотипних інтересах і стереотипних діях дитини, в пристрасті його до одних і тих же об'єктів [5].

Для сім'ї, яка виховує дитину з аутизмом, такі питання часто виникають незалежно від формального рівня інтелектуального розвитку дитини, незалежно від сформованості його спрямованості бути учнем, ходити "як всі" в освітній заклад, від можливого володіння деякими навчальними навичками. Труднощі контакту з дорослими і, особливо, з однолітками, адаптації до нових умов, довільної організації уваги, засвоєння соціально правильних форм поведінки і, навпаки, велика кількість дивних для всіх реакцій, дій, що дезорганізують поведінку інших дітей, часто ставлять під питання можливість перебування такої дитини в освітньому закладі [5].

"Надання медичної та соціальної допомоги дітям та дорослим із РАС є тяжким економічним тягарем для держав. Існує необхідність посилення національного потенціалу в догляді за дітьми, підлітками та дорослими, що страждають на РАС і інші порушення нейророзвитку", – прокоментував Ігор Анатолійович Марценковський, дитячий психіатр, кандидат медичних наук, завідувач відділенням психічних розладів дітей і підлітків Українського науково-дослідного інституту (НДІ) соціальної і судової психіатрії та наркології (Київ) [1].

Діти, що хворі на аутизм відрізняються від звичайних дітей тим, що вони по особливому сприймають навколишню дійсність, яка уявляється їм розмаїттям непов'язаних між собою подій, людей, місць, звуків і образів. Вони бачать дуже мало логічних зв'язків між реаліями довкілля і часто-густо не можуть зрозуміти, що тут і до чого. І відбувається це не через низький інтелектуальний розвиток (аутизм не

пов'язаний безпосередньо з інтелектуальними можливостями людини), а через особливості функціонування їхньої системи сприймання, переробки і збереження інформації, а також їх зворотних реакцій на отриману інформацію [2:5].

Поширення в Україні інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами являє собою забезпечення повноцінної реалізації прав на отримання доступної та якісної освіти.

При своєчасній правильній корекційній роботі 60% аутичних дітей одержують можливість учитися за програмою загальноосвітньої школи, 30% – за програмою спеціальної школи того або іншого з існуючих типів і 10% адаптуються в умовах родини. У таких випадках, коли корекція не проводиться, 75% взагалі соціально не адаптуються, 22-23% адаптуються відносно (мають потребу у постійній опіці) і лише 2-3% досягають задовільного рівня соціальної адаптації [6:42].

У статті Ресурсного центру для аутизму штату Індіана (Indiana Resource Center for Autism) автор Крісті Браун Лофланд (Kristie Brown Lofland) зазначає, що діти з аутизмом – це "візуальні освітяни" (visual learners), а це означає, що сучасні інформаційні технології, включаючи допоміжні технології, можуть бути цінним інструментом у процесі навчання. "Технологія просто робить візуальні образи більш доступними для людини з аутизмом. Комп'ютерна графіка захоплює і підтримує їхню увагу" – пише Лофланд [3].

Традиційна "спеціальна освіта" виявилася не досить ефективною для аутичних дітей. А освіта для дітей з таким дизонтогенезом вкрай необхідна, адже науково-практичний досвід фахівців з усього світу свідчить про те, що "лікуванням" для таких дітей є навчання [2:4]. Різні типи порушення розвитку утруднюють формування словесно-логічного мислення, що обмежує можливість використання логічних і гностичних методів. Для дітей з аутизмом перевага надається пояснювально-ілюстративному методу [6:45].

Дослідження показали, що комп'ютерні методики навчання для учнів та студентів інклюзивної освіти продемонстрували більшу ефективність, аніж у традиційних методах навчання. Люди з аутизмом вважають взаємодію з комп'ютером чи планшетом менш стресовим і привабливішим, ніж взаємодію з людьми, такі учні демонструють більшу точність і працездатність, реагуючи за допомогою комп'ютера чи планшета та відповідних додатків для підвищення кваліфікації, в порівнянні з більш традиційними методами [4].

Комп'ютерні технології можуть розв'язати проблеми навчання професійному спілкуванню, інтенсифікувати навчальний процес за рахунок підвищення темпу, індивідуалізації навчання, моделювання

ситуацій, збільшення активного часу кожного, хто навчається та підвищення наочності.

Виокремимо деякі переваги використання комп'ютерних технологій у освітньому процесі:

- організація пізнавальної діяльності шляхом моделювання;
- імітація типових професійних ситуацій за допомогою мультимедіа;
- застосування одержаних знань у дослідженнях;
- ефективне тренування знань, умінь і навичок;
- автоматизований контроль результатів навчання;
- здійснення зворотного зв'язку;
- розвиток творчого мислення;
- можливості об'єднання в освітніх програмах візуальної та звукової форми [7:34].

Фізіологічно, сприйняття візуальної інформації є основною для дітей з розладами аутистичного спектра. Є численні дослідження, які підтверджують, що 90% інформації людина сприймає через зір. Тому проаналізувавши ряд програм для візуалізації інформації ми виокремили найпоширеніших з них.

Анімацію можна додавати до веб-сторінок у формі анімованих GIF- файлів або вбудованого відео, але найпопулярнішим форматом веб-анімації є формат Shockwave Flash (SWF), що генерується засобами програми Macromedia Flash. Векторний формат анімації SWF особливо вдалий у сфері веб-анімації, оскільки графічні об'єкти можна компактно відобразити у векторній формі, а рух можна передати операціями з векторними даними. Отже, анімація у форматі SWF може мати нижчі вимоги до смуги пропускання, порівняно з відео або будь-яким бітовим форматом. Недоліком є те, що векторна анімація не дає всіх тих можливостей, що дозволяє бітове зображення [8:372].

Упровадження в навчальний процес продуктів Flash, у поєднанні з методичними прийомами на уроках інформатики з використання мультимедіа, дозволяє учням не тільки набути практичних навичок роботи, а й збільшити, за деякими даними, майже втричі рівень засвоєння матеріалу [9:55].

Ще однією програмою створення відео є RenderSoft CamStudio – програма, яка призначена для запису екранної діяльності в стандартних аві- відео- файлах. За допомогою цього програмного засобу на уроках інформатики можна створювати відео файли із записом усіх елементів діяльності – переміщення курсора, запуск програми, друкування тексту, натиснення кнопок або вибір пунктів меню.

Програму RenderSoft CamStudio використовують з метою:

- демонстрації особливостей роботи нового програмного забезпечення;
- створення фільмів для використання в освітній діяльності;
- відстеження роботи програми, що виконується тривалий час;
- записування послідовності кроків, що викликають помилки в неякісному програмному забезпеченні;
- запису кінофільму [10:2].

Можливості розглянутих програмних продуктів різні: Windows Movie Maker дозволяє створювати відеоматеріали на основі наявних фото та відео, а 21RenderSoft CamStudio дозволяє записувати у відео файл зображення з екрану монітора. Поряд із описаними вище програмами використовується TechsmithCamtasia Studio (розробник: Techsmith Corporation). Вона є лідером серед програм для створення презентацій та інтерактивних навчальних відеоматеріалів, дозволяє здійснювати запис зображення з екрану та фіксувати події, що відбуваються на екрані комп'ютера у відео файл. Сфера застосування Techsmith Camtasia Studio в освітньому процесі різноманітна. На уроках інформатики програма може використовуватись для створення інтерактивних файлів довідки, демонстрації нових можливостей програм, для запису демонстраційних роликів застосування комп'ютерних програм тощо. Techsmith Camtasia Studio – це програма, що дозволяє створювати інтерактивні відеоматеріали для демонстрації роботи з програмним забезпеченням під час лекційних, практичних і лабораторних занять [11].

Висновки. У ході впровадження інклюзивної освіти особливу увагу слід приділити таким аспектам: підготовці українського суспільства до толерантного сприйняття дітей з особливими освітніми потребами; взаємодії з такими дітьми та їхнім найближчим оточенням, з метою формування у них відповідної ідентифікації; визначенню меж законодавчого простору для впровадження освітнього процесу в рамках інклюзивного суспільства; підвищенню професійного рівня фахівців, які беруть участь у інклюзивній освітньо-виховній діяльності; формуванню позитивного іміджу інклюзивної освіти. Перехід до інклюзивної освіти, як найбільш сучасної форми соціально-педагогічної реабілітації дітей з обмеженими можливостями, – має стати пріоритетом у розвитку національної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аутизм: зламай кордони стереотипів, відкрий своє серце незвичайним. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/535225.html> (дата звернення: 10.01.2019).

2. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Тарасун В. В., доктор пед. наук "Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом"
3. Ways Assistive Technology Can Help Students with Autism. – Available online: URL:<https://edtechmagazine.com/k12/article/2016/08/3-ways-technology-can-help-students-autism>.
4. SMARTASD: Matching Autistic People with Technology Resources. URL: <https://www.futurelearn.com/courses/supporting-autism/>
5. Никольская О.С. Проблемы обучения аутичных детей. *Дефектология*. 1995. № 2.
6. Холковська І. Л. Корекційна педагогіка. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 328с.
7. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід: навч. посіб. / за ред. Р. С. Гуревич. Вінниця: ТОВ фірма "Планер", 2012. 348 с.
8. Гуржій А. М., Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології у професійно-технічній освіті: монографія. / за ред. А. М. Гуржія. У 2 частинах. Вінниця: Нілан – ЛТД, 2016. Ч. 1. 412 с.
9. Каплянский А. Е. Методика преподавания теоретических основ электротехники: учеб.-методич. Пособие. Москва: Высш. шк., 2005. 143 с.
10. Електронні навчально-методичні комплекси. Лабораторна робота №3 Використання сучасного програмного забезпечення RenderSoft CamStudio для створення мультимедійних дидактичних матеріалів. URL: <http://ito.vspu.net/ENK/index.htm> (дата звернення 12.02.2019).
11. Електронні навчально-методичні комплекси. Лекція 6 Використання сучасних програмних засобів для створення дидактичних відео-та аудіо матеріалів. URL: <http://ito.vspu.net/ENK/index.htm> (дата звернення 12.02.2019).

Моргун Олена Володимирівна,

викладач

*(Комунальна соціально-реабілітаційна установа
"Житомирське вище професійне училище-інтернат"*

Житомирської обласної ради,

м. Житомир)

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА ОСНОВІ ПРИКЛАДНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Актуальність теми полягає у спрямованості на вирішення одного з головних завдань реформування сучасної освіти: формування та розвиток ключових компетентностей учнів, а саме, математичних компетентностей, які на сучасному етапі неможливі без комплексного дидактичного забезпечення, а також обумовлена необхідністю у прикладній спрямованості змісту курсу "математика", а саме з демонстрацією та реалізацією її світоглядних і соціально-педагогічних функцій. Формування компетентностей та створення ефективних механізмів їх запровадження є шляхом оновлення змісту освіти й узгодження його із сучасними потребами, інтеграцією до європейського та світового просторів. Актуальність поняття компетентності визначається тим, що саме компетентності є тими індикаторами, які дають змогу визначити готовність учня-випускника професійно-технічного училища до життя, його подальшого особистого і суспільного розвитку.

У сучасних умовах розвитку ринку праці гостро постає проблема якісної професійної освіти кваліфікованих робітників. Це вимагає нових підходів до підготовки майбутніх фахівців, зокрема і у контексті їх математичної підготовки. Компетентний фахівець – це професіонал, здатний до ефективної праці в нових соціально-інформаційних умовах. Так, наприклад, випускник закладу професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О), професія – 4115 "Секретар керівника (організації, підприємства, установи)" повинен знати: методи оброблення та оформлення документів, правила користування прийнятно-переговорними пристроями, технічними засобами оброблення документів, комп'ютерами, знати інформаційні технології. До професійно важливих якостей секретар-керівника можна віднести зосередженість, наполегливість і терпіння, ретельність, уважність, акуратність, точність, гарне логічне мислення, уміння концентрувати увагу. Від секретар-керівника вимагається добра

зорово-моторна координація, точність сприймання, розвинуте абстрактно-логічне мислення [2:62].

Предмет "Математика" є одним із засобів, що сприяє формуванню та розвитку цих професійних навичок. Незважаючи на існуючий досвід та розробку багатьох теоретичних положень щодо формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів, і надалі залишаються актуальними питання пошуку новітніх методів навчання, їх впровадження в освітній процес та використання досвіду інших країн. Потрібно не просто дати учню базовий рівень освіти, а сформувати компетентності, яких потребує сьгодні суспільство: здібність навчатися усе життя; комунікативність; творчість та креативність; самовдосконалення; здатність робити вибір та нести за нього відповідальність; високий рівень самостійності особистості.

XXI століття – це час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства. У ньому якість людського потенціалу, рівень освіченості й культури всього населення набувають вирішального значення для економічного і соціального поступу держави. Соціальні зміни, науково-технічний розвиток, характерні для останніх десятиліть світової історії, вплинули на зміну мети і завдань освіти. Освіта XXI століття – це освіта для людини. Серед основних завдань загальноосвітньої школи освітянські концептуальні документи визначають виховання "національної свідомої, вільної, демократичної, життєво і соціально компетентної особистості" [7:11]

Компетентнісний підхід сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей. До ключових компетентностей Державний стандарт відносить: уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною, іноземною мовами, інформаційно-комунікаційну, соціальну, громадянську, загальнокультурну, підприємницьку, здоров'язбережувальну компетентності.

Відповідно до поділу змісту освіти на загальний, міжпредметний та предметний рівні, виділяють наступні компетентності: ключові компетентності (відносяться до загального змісту освіти); загальнопредметні (до певного кола навчальних предметів); предметні (формування в рамках навчальних предметів). Предметне навчання, де навчальними програмами регламентується зміст та вимоги до засвоєння предметних знань, може стати основою для формування компетентностей учня. Для досягнення цілей і отримання результату освітньої діяльності потрібно оптимально поєднувати традиційні та сучасні форми, методи, засоби навчання, при яких розвиваються і формуються компетентності кожного учня.

Компетентність – це по-перше, мобільні знання, які постійно оновлюються; по-друге – гнучкі (дієві) методи, які дають можливість

використовувати ці знання у конкретній ситуації; по-третє – критичне мислення, яке дозволяє оцінювати окремі ідеї, знання та можливість їх використання в тій чи іншій ситуації [6:9].

Математична компетентність – це вміння бачити та застосовувати математику в реальному житті, розуміти зміст і методи математичного моделювання, вміння будувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати, оцінювати похибку обчислень.

Рівні математичної компетентності.

Перший рівень (рівень відтворення) – це пряме застосування в знайомій ситуації відомих фактів, стандартних прийомів, розпізнавання математичних об'єктів і властивостей, застосування відомих алгоритмів і технічних навичок, безпосереднє виконання обчислень.

Другий рівень (рівень встановлення зв'язків) будується на репродуктивній діяльності розв'язування завдань, які, близькі до типових. Зміст завдання підказує, матеріал якого розділу математики треба використовувати і які відомі методи застосувати. Зазвичай, вони передбачають встановлення зв'язків між різними уявленнями ситуації, описаної в задачі, або встановлення зв'язків між даними в умові завдань.

Третій рівень (рівень міркувань) для розв'язування завдань цього рівня потрібні певна інтуїція, роздуми і творчість у виборі математичного інструментарію, інтегрування знань з різних розділів курсу математики, самостійна розробка алгоритму дій. Часто в завданнях потрібно знайти закономірність, провести узагальнення та пояснити або обґрунтувати отримані результати [6].

Напрями набуття (формування) математичної компетентності: вміти працювати з формулами, володіти технікою обчислень; вміти будувати і аналізувати графіки функціональних залежностей, досліджувати їх властивості; вміти застосовувати знання елементів статистики та ймовірності для характеристики нескладних реальних явищ і процесів; вміти використовувати при необхідності довідкові матеріали і найпростіші обчислювальні пристрої; вміти класифікувати і конструювати геометричні фігури на площині і в просторі; вміти будувати і досліджувати найпростіші математичні моделі реальних об'єктів, процесів і явищ тощо; вміти володіти необхідною оперативною інформацією для розуміння постановки математичної задачі; вміти оцінювати шанси настання тих чи інших подій, міру ризику під час того чи іншого рішення, обирати оптимальний варіант.

Математична компетентність є важливим показником якості математичної освіти, природничої підготовки молоді. Зрозуміло, що

забезпечити набуття учнями математичних компетентностей може тільки компетентний учитель. Він повинен бути компетентним не тільки у своїй предметній галузі – математиці, а й у галузі педагогіки і психології. Компетентнісний підхід у навчанні вчителів-предметників – це сукупність компетентностей, якими повинен оперувати педагог, спрямовуючи свою діяльність на розвиток особистості учня. Предметних математичних компетентностей учитель математики може набути лише в процесі самостійно проведених досліджень, під час самостійних занять, виробничих і педагогічних практик, виконання курсових і дипломних проєктів, завдяки участі у творчих конкурсах і змаганнях, олімпіадах, – дослідницьким підходом мусять бути просякнуті всі форми навчального процесу.

Математика не існує у безповітряному просторі, математичні поняття, аксіоми, теореми мають своїм витоком реальність і своєю метою мають дослідження реальності за допомогою математичного моделювання. Викладання математики має відбивати діалектику пізнання дійсності і побудови самих математичних теорій на основі практики. Математична освіта покликана зробити вагомий внесок у формування ключових компетентностей учнів як загальних цінностей, що базуються на знаннях, досвіді, здібностях, набутих завдяки навчанню. Отримані в школі знання та сформовані вміння і навички є, безперечно, важливими, але нині особливої актуальності набуває компетентність учня в різних галузях знань. Саме компетентності більшість міжнародних експертів вважають тими індикаторами, що дають змогу визначити готовність учня-випускника до життя, подальшого особистого розвитку та активної участі в суспільному житті.

Математичні компетентності складають основу для формування ключових компетентностей. За визначенням С.А. Ракова, математична компетентність – це спроможність особистості бачити та застосовувати математику в реальному житті, розуміти зміст і метод математичного моделювання, будувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати, оцінювати похибку обчислень [9]. До *математичних компетентностей* відносяться такі: *процедурна компетентність* (уміння розв'язувати типові математичні задачі); *логічна компетентність* (володіння дедуктивним методом доведення та спростування тверджень); *технологічна компетентність* (володіння сучасними математичними пакетами); *дослідницька компетентність* (володіння методами дослідження практичних та прикладних задач математичними методами); *методологічна компетентність* (уміння оцінювати доцільність використання математичних методів для

розв'язування практичних та прикладних задач). Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистої зацікавленості в даному виді діяльності.

Компонентами математичної компетентності, як і будь-якої іншої, є: *мотиваційний* (внутрішня мотивація, інтерес); *змістовний* (комплекс математичних знань, умінь та навичок); *дійовий* (навички навчальної праці, самостійність, самооцінка, самоконтроль).

Формування *мотиваційного компонента* здійснюється через забезпечення позитивного ставлення учнів до математичної діяльності; виховання пізнавального інтересу. Шифровані вправи дають можливість швидко перевірити якість знань учнів та познайомитись з відомими математиками. Історичні екскурси можуть дати учневі повне уявлення про закономірності розвитку науки і техніки протягом історії людства, формування цивілізацій; сприяти розвитку його науково-технічного світогляду. Учень буде ознайомлений з основами сучасної науки, зрозуміє роль науки і техніки в житті, в розвитку матеріальної і духовної культури людства. Для успішної участі у сучасному суспільному житті особистість повинна володіти певними прийомами математичної діяльності і навичками їх застосувань до розв'язування прикладних задач. У процесі роботи над задачами такого типу здійснюється навчання учнів елементам математичного моделювання; вони не лише засвоюють найважливіші математичні поняття, але й відчують взаємозв'язок теорії з практикою, усвідомлюють значення та необхідність вивчення теми, формують ключові компетентності.

Формування *змістовного компонента* математичної компетентності здійснюється на основі індивідуально-диференційованого підходу. Використовуються різні форми організації навчальної діяльності учнів: індивідуальна, групова, фронтальна, робота в парах. Одним із найбільш доступних і перевірених практикою шляхів підвищення ефективності уроку, активізації учнів на уроці являється відповідна організація самостійної навчальної роботи. Наприклад, при вивченні теми "Логарифми та їх властивості" після пояснення нового матеріалу пропонується скласти по 2-3 приклади на вивчення властивостей логарифмів; при вивченні теми "Показникова функція" – учні виконують тренувальні вправи. Можна дозволити користуватися підручником, записами в зошиті, таблицями. В таких умовах слабші учні включаються в роботу і виконують її. Великий інтерес в учнів викликають творчі самостійні роботи. Це завдання на пошук другого, третього способу розв'язування задач.

Формуючи *дійовий компонент* математичної компетентності для учнів створюються оптимальні умови для поступового переходу

від дій під керівництвом учителя до самостійних, даючи їм змогу самим шукати шляхи розв'язання пізнавальних та практичних завдань. Успіх роботи учня значною мірою залежить від його здатності контролювати й оцінювати свої дії. Якщо оцінка оптимальна, то сприяє саморозвитку і самореалізації, низька – гальмує самореалізацію. Для формування оцінки рівня сформованості ключових математичних компетентностей застосовуються інтерактивні технології: тести з відкритими завданнями; включення учнів у дослідницьку діяльність; постановка та розв'язання проблемних завдань; математичні диктанти; графічні диктанти; "Мікрофон"; "Навчаючи учусь"; "Закінчи речення"; "Відтвори і озвуч формулу". Використання прикладних задач на уроках математики сприяє активізації міжпредметних зв'язків. Прикладні задачі економічного змісту розвивають економічне мислення, що є однією з найважливіших умов формування творчої та соціально адаптованої компетентної особистості. Одним із завдань у процесі навчання є не тільки навчити, сформувані вміння та навички і розвинути творчий потенціал, а й максимально можливо зберегти здоров'я учнів. При підборі прикладних задач значної уваги надаю формуванню ключових компетентностей учнів через валеологічний супровід уроків математики. Фіксація власного ставлення до уроку на кожному його етапі за допомогою зорових сигналів, схем, усної відповіді формує свідомість, критичне мислення учнів щодо знань або інформації, отриманої на уроці, готовності використовувати її в житті.

Для підвищення інтересу учнів до вивчення математики проводяться нестандартні уроки: урок-подорож (наприклад, "Показникові рівняння"); урок-аукціон, (наприклад, "Основні властивості логарифмів"); урок-практикум, (наприклад, "Тотожні перетворення тригонометричних виразів"); урок-захист проєктів, (наприклад, "Інтеграл та його застосування"), уроки з елементами театралізованого дійства, уроки за участю гостей.

Всебічний розвиток обдарувань учнів здійснюють не тільки в ході навчальної діяльності, а й під час проведення позакласних заходів. Математичні турніри, конкурси, змагання розширюють і поглиблюють здобуті на уроках знання, показують застосування їх на практиці, розвивають мислення, математичні здібності, допомагають ввійти у світ наукових і технічних ідей, сприяють формуванню математичних компетентностей учнів. Знання історії математики, вкладу вітчизняних учених у її розвиток забезпечує підвищення рівня мотивації учнів щодо вивчення математики, розвиває пізнавальний інтерес та математичну культуру, дає можливість учням знайти для себе взірць для наслідування, сприяє вихованню патріотизму.

Висновки. Таким чином, реалізуючи на уроках математики принципи історизму та прикладної спрямованості, вчитель досягає: опанування навичок застосування учнями базових математичних понять у контексті повсякденного життя та в процесі трудової діяльності; зростання інтересу учнів до вивчення математики і в цілому до навчання; розвитку духовних цінностей особистості; формування гуманістичної системи спілкування між учителем та учнями, перетворення кожної дитини на самостійно мислячу особистість, здатну поважати себе й інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. *Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України*. 2012. № 4–5. С. 3–13.
2. ДСПТО 4112.К72040-2006. Державний стандарт професійно-технічної освіти. Міністерство освіти і науки України. Міністерство праці та соціальної політики України.
3. Єфімов О. П. Розвиток життєвих компетентностей. *Шкільний світ*. 2008. № 21. С. 5–13.
4. Зимня І. А. Ключові компетенції нова парадигма результату освіти. *Освіта України*. 2003. № 5. С. 35–38.
5. Калугіна О. Р. Шляхи формування предметної компетенції на уроках математики. *Освітянин*. 2008. № 1.
6. Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи. *Директор школи*. 2002. № 1. С. 11–15.
7. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи. Київ: К. І. С., 2004. 112 с.
8. Раков С. Формування математичних компетентностей випускника школи як місія освіти. *Математика в школі*. 2007. № .
9. Солодченко Л. І. Розвиток життєвих компетентностей на уроках математики. URL: <http://matematuka.inf.ua/rizne/rozvitok-zhit-komp-matem/rozvitok-zhit.html> (дата звернення 12.02.2019).

Петрова Тетяна Миколаївна,
магістрант
(Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця)

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті розглядається питання використання технології інтерактивного навчання в освітньому процесі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти для здобувачів з особливими освітніми потребами

Ключові слова: технологія інтерактивного навчання, інклюзивне освітнє середовище, інклюзивне навчання, індивідуальний навчальний план, індивідуальна програма розвитку, індивідуальна освітня траєкторія.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. У Законі України "Про освіту" (Розділ I стаття 3) зазначається: "В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак. Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти" [1].

Отже, основним завданням нашої країни є надання якісної освіти усім здобувачам освітнього процесу, що є необхідною умовою розвитку будь-якого демократичного суспільства, де забезпечуються права кожної людини, зокрема і право на освіту. Упровадження інклюзивної освіти в закладах професійної (професійно-технічної) освіти України є своєрідним тестом на визначення рівня демократичності суспільства, цінностей, на яких базується освітня

система, розуміння процесів навчання і викладання, готовності держави інвестувати в майбутнє усіх дітей. [2].

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Методологічною основою дослідження є концептуальні положення про основи інклюзивної освіти, створення та розвиток інклюзивного навчального середовища у закладах професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) (А. А. Колупаєва, О. М. Тараненко, І. О. Білозерська, Л. В. Будяк, І. А. Гриценко, Ю. М. Найда), надання якісної професійної (професійно-технічної) освіти соціально-вразливій молоді (Н. З. Софій, Л. М. Сергєєва, О. В. Пашенко та ін.); впровадження інклюзії в освітній процес учнів з проблемами мовлення та слуху (К. О. Піменова, Л. О. Савчук та ін.); формування готовності педагогічних працівників до роботи з учнями з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти (А. А. Волосюк, Н. А. Басараба, С. С. Козловська та ін.). Загальною тенденцією названих досліджень є розгляд технології забезпечення доступності освітнього простору ЗП(ПТ)О для учнів з особливими освітніми потребами.

Метою статті є розгляд питання використання технології інтерактивного навчання в освітньому процесі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти для здобувачів з особливими освітніми потребами

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Метою професійної (професійно-технічної) освіти є формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя. Професійна (професійно-технічна) освіта здобувається на основі базової або повної загальної середньої освіти. Здобуття професійної (професійно-технічної) освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям профільної середньої освіти та отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти можуть також здійснювати підготовку фахівців за окремими професіями без забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти. Особи, які з певних причин не можуть одночасно з набуттям професії здобувати повну загальну середню освіту або не мають базової середньої освіти, а також ті, які потребують реабілітації, мають право здобувати професійну (професійно-технічну) освіту [1].

Стратегія розвитку інклюзії в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) – це не просто набір

пропозицій щодо проведення в освітньому закладі додаткових дій та ініціатив стосовно учнів з особливими освітніми потребами, в ній розкриваються способи позитивної зміни, відповідно до інклюзивних цінностей. Ці позитивні зміни мають бути не лише альтернативою до підвищення успішності учнів, вони повинні сприяти створенню ефективних відносин співробітництва в освітньому середовищі. Прийняття й дотримання сформульованих у стратегії розвитку цінностей та принципів інклюзії дозволить домогтися сталого поліпшення розвитку в закладах професійної (професійно-технічної) освіти підходів, характерних для інклюзивної освіти [3]. На сучасному етапі модернізація освітнього процесу покликана сприяти формуванню та розвитку творчої особистості, яка спроможна повноцінно реалізуватися в житті. Для цього їй потрібні певні навички: думати, розуміти сутність речей, аналізувати, осмислювати ідеї, шукати потрібну інформацію, тлумачити її, застосовувати за певних умов.

Індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план. Індивідуальний навчальний план – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів [1].

Для особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями забезпечуються у закладах освіти допоміжними засобами для навчання. Особам з особливими освітніми потребами надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Психолого-педагогічні послуги – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру. Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – це комплексна система заходів

супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування утворюють інклюзивно-ресурсні центри з метою забезпечення реалізації права на освіту та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Психолого-педагогічний супровід – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку. Будівлі, споруди і приміщення закладів освіти повинні відповідати вимогам доступності згідно з державними будівельними нормами і стандартами [1].

Розглянемо передумови успішного впровадження інклюзії, які є доведеними у працях Канадських дослідників, досвід яких починає застосовуватися також в межах української системи освіти:

1. Логічне обґрунтування. Усі працівники навчального закладу беруть участь у розробці логічного обґрунтування інклюзії, учасники процесу мають бути добре поінформовані про її переваги для усіх учнів.

2. Обсяг діяльності. Розпочинати з малого, обережно вчиться на своїх помилках (один, два учні), аналізувати успіхи, перед тим як залучати ширше коло дітей.

3. Темп. У різних навчальних закладах інклюзивна форма навчання впроваджується з різною швидкістю. Досягти успіху допоможе часта співпраця з усіма зацікавленими сторонами та регулярний аналіз темпу втілення змін.

4. Ресурси. Якщо є додаткове ресурсне забезпечення, його намагаються отримати. Творчо використовувати ресурси для підтримки інклюзивного навчання [6].

5. Відданість справі. Співпраця між усіма сторонами інклюзивного процесу сприятиме формуванню в них бажання й готовності працювати над досягненням цілей інклюзії у довготерміновій перспективі.

6. Ключовий персонал. Члени колективу, які відіграють головну роль в інклюзивному процесі, виступають в якості лідерів та мотивують інших.

7. Батьки. Батьків раді бачити у закладі освіти як партнерів у співпраці. Їм надається підтримка, а педагоги використовують їхні думки, знання, вміння.

8. Лідерство. Керівництво закладу освіти створює умови для співпраці у командах, які діють у напрямі інклюзії, надає

індивідуальну підтримку учасникам таких команд і забезпечує реалізацію ідей.

9. Зв'язок з іншими ініціативами. Інклюзія розглядається як невід'ємна частина загального процесу вдосконалення навчального закладу і її зв'язки з іншими прогресивними ініціативами чітко визначені [4:20].

Слово "інтерактив" прийшло до нас з англійської від слова "interact", де "inter" взаємний "act" – діяти. Таким чином інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [7:71].

Розробку елементів інтерактивного навчання можна знайти в працях В. Сухомлинського, творчості учителів-новаторів 70-80-х років (В. Шаталов, Є. Ільїн, С. Лисенкова, Ш. Амонашвілі, та ін.), теорії розвивального навчання. Наприкінці ХХ ст. інтерактивні технології набули поширення в теорії та практиці американської школи, де їх використовують під час викладання різноманітних предметів. Дослідження, проведені Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд) у 80-х рр., показують, що інтерактивне навчання дозволяє різко збільшити процент засвоєння матеріалу, оскільки впливає не лише на свідомість учня, а й на його почуття. В Україні розроблена та пропагується технологія інтерактивного навчання О. І. Пометун. Цілі і завдання інтерактивного навчання: розширення пізнавальних можливостей учнів, зокрема у здобуванні, аналізі та застосуванні інформації з різних джерел; можливість перенесення отриманих умінь, навичок та способів діяльності на різні предмети та позанавчальне життя учнів; формування глибокої внутрішньої мотивації [7:71].

Реалізація технології інклюзивного навчання здійснюється через систему інтерактивних методів, під якими розуміють взаємодію учнів не лише з викладачем, а й один з одним. За визначення української вченої О. І. Пометун: "Інтерактивний метод – це взаємопов'язаний спосіб активної суб'єкт-суб'єктної діяльності між учасниками навчального процесу, спрямований на засвоєння знань, умінь і навичок оволодіння соціальним досвідом спілкування, розвиток особистості" [8:179]. Інтерактивні методи найбільш відповідають особистісно-орієнтованому підходу. Вони не змушують учнів виконувати ті чи інші вимоги, дають простір для саморегуляції, створюють умови для того, щоб учень сам прийшов до виконання поставлених завдань. Тому актуальним для інклюзивного навчання

серед інтерактивних методів є імітаційні, а саме дидактичні ігри, робота в малих групах, технології "портфоліо", кейс методі, дальтон-план, тощо [8:179].

У Державному професійно-технічному навчальному закладі "Вінницьке міжрегіональне вище професійне училище" під час надання освітніх послуг учням з особливими потребами пропонують додатково розроблені матеріали – інструктивні картки, технологічні картки. Ці методичні матеріали мають свій власний дизайн (головне виділено яскравими кольорами); в них поетапно розписано порядок виконання завдання. За допомогою стимуляційних вправ створюються відео опис та презентації навчального матеріалу, що допомагає всім учням, і в тому числі й учням з особливими освітніми потребами, візуалізувати складні концепції при виконанні практичної роботи. Запорукою успіху стає вміння створити атмосферу пізнання, пошуку, зацікавленості. Важливим є те, що, застосовуючи елементи інтерактивного навчання учні вчаться бути демократичними, критично мислити, співпрацювати, приймати рішення, спілкуватися з іншими. Основними методами і прийомами інтерактивного навчання є самостійна робота, проблемні та творчі завдання, запитання учнів до викладача та навпаки. Все це сприяє розвитку творчого, критичного мислення. Зазначимо, що використання інтерактивних методів не є самоціллю, а лише засобом, який сприяє співпраці на уроці ("Мікрофон", "Мозковий штурм", робота в парах, розгадування кросвордів, вправи: "Знайди помилку", "Незакінчене речення", гра "Снігова грудка", блиц-опитування, "Метод ПРЕС", ігрові завдання, тощо

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Таким чином, використання інтерактивних технологій сприяє розвитку креативного мислення особистості. По-перше, такі завдання здебільшого є пошуковими. Вони ставлять учня перед необхідністю самостійно знаходити шляхи розв'язання, а отже, розпізнавати, аналізувати мовні факти, зіставляти їх і формулювати висновки. А це розвиває творчі здібності учня, увагу, ініціативність. По-друге, робота з такими завданнями створює позитивну мотивацію навчання, пробуджує бажання знати. По-третє, самостійно відкриваючи для себе певні мовні явища, учень дістає задоволення, впевненість у своїх здібностях, що зумовлює самореалізацію особистості. Інклюзія спрямована на формування позитивної громадської думки, законодавчого, нормативно-правового, наукового та навчально-методичного забезпечення. Інклюзія враховує потреби, а також і спеціальні умови та підтримку, необхідну учням і вчителям для досягнення успіху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII.
Дата оновлення: 20.12.2018 р. URL:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення
22.03.2019 р.)
2. Пашенко О. В., Гриценко І. А., Софій Н. З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посіб. Київ. 2012. 184 с.
3. Сергєєва Л. М., Софій Н. З. Якісна професійно-технічна освіта – соціально вразливій молоді: навч.-метод. посіб. Київ. 2012. 168 с.
4. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посіб. Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві; пер. з англ. К.: Видавничий дім "Плеяди", 2011. 296 с.
5. Ферт О. Г. Теоретичні підходи до організації інклюзивної освіти в контексті виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах. Досвід України і Канади. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах*: мат. міжн. наук.-практич. конф. (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 263–270.
6. Інклюзивне навчання в Новій українській школі: матер. міжн. наук.-практич. конф. *"Інклюзивне навчання в Новій українській школі"* (26 -27 березня 2018 р., м. Терехів): у 2 ч. / упоряд.: А. В. Лапін, Л. О. Сурмай, О. І. Щуцька. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Київ: Інтерсервіс, 2018. 230 с.
7. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій: навч.-метод. посіб. / Автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків: Основа, 2011. 176 с.
8. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 248 с.

Тимошук Лариса Миколаївна,
магістрант,
(Вінницький державний педагогічний університет
ім. М. Коцюбинського,
м. Вінниця)

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ ДЛЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розглянуто основні зміни, що відбулися в системі освіти упродовж останніх років. Розглянуто питання інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами. Визначено можливості використання засобів ІКТ для підвищення якості інклюзивної освіти.

***Ключові слова:** комп'ютерні технології, інклюзивна освіта, навчання дітей з особливими потребами, якість освіти.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. За останні декілька років в нашій країні відбуваються великі зміни у сфері освіти. Найбільш масштабною інновацією у системі освіти України стала реформа загальної середньої освіти – Нова українська школа. Це освіта нових сенсів, дитиноцентризму і поваги до кожної людини.

Вважається, що "інклюзивна освіта" також є освітньою технологією, що її впровадження "передбачає навчання й виховання дітей з особливими потребами у звичайному освітньому закладі, де створені відповідні умови для забезпечення максимальної ефективності освітнього процесу" [1, 4]. Останнім часом ця технологія набула широкого поширення на теренах України та впливає на усі освітні процеси починаючи з зарахування дітей з інвалідністю до звичайної школи та до трансформації філософії, цінностей і практичних підходів цілих освітніх систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання в освітньому процесі спеціальних та загальноосвітніх шкіл з інклюзивним навчанням інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) розглядають в своїх працях науковці Л. Лизунова, О. Легкий, І. Холковська, О. Мартинчук, Л. Карташової, В. Бикова, А. Гуржія, Г. Єльнікової, М. Жалдака, О. Ляшенка, Р. Гуревич, С. Миронова, С. Дишлева, Є. Машбиц, Д. Солпитер та інші.

На державному рівні питання впровадження комп'ютерних технологій в освіту відображені в ряді нормативних документів, зокрема: Законі України "Про Основні засади розвитку інформаційного

суспільства в Україні на 2007 – 2017 роки", Указі Президента України "Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні", Наказі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України "Про затвердження плану заходів щодо виконання Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій "Сто відсотків" на період до 2017 року" тощо.

Мета статті є дослідження стану використання комп'ютерних технологій у навчанні дітей з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу. Впровадження інклюзивної освіти є достатньо складним і тривалим процесом, який вимагає важливих управлінських рішень, ґрунтовних наукових досліджень у різних сферах науки, суміжних до освіти дітей з особливими освітніми потребами, і, найголовніше, дотримання основоположних прав людини.

Одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя [4].

Реформування освітньої системи України відбувається відповідно до демократичних соціальних перетворень і пріоритетів сьогодення, які засвідчують право кожної дитини на здобуття освіти, адекватної її пізнавальним можливостям. У нашій країні законодавчо визнано право дітей з особливими освітніми потребами на навчання у закладах загальної середньої освіти за місцем проживання. Відтак на сучасному етапі розвитку освітньої галузі в Україні активного впровадження набуває інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної та загальної середньої освіти, професійної освіти. Результатом процесу залучення дітей з особливими потребами у загальноосвітній простір стало накопичення та аналіз знань у сфері спільного навчання цих дітей зі своїми однолітками, які мають нормо-типовий рівень розвитку, узагальнення педагогічного досвіду, вивчення закономірностей та найсуттєвіших особливостей організації і впровадження інклюзивного навчання у вітчизняному освітньому просторі.

Діти з особливими потребами на даний час є найбільш соціально незахищеним осередком в Україні. Тенденція збільшення їх кількості, недостатність доступних форм навчання, адекватних потребам і можливостям дітей даної категорії, дозволяє зробити

висновок про певну недосконалість соціальної й освітньої політики по відношенню до дітей з порушеннями розвитку, та необхідність пошуку ефективних шляхів надання їм психолого-педагогічної допомоги, альтернативних способів здобування освіти, самореалізації та інтеграції в систему суспільних взаємовідносин, зокрема шляхом інклюзивного навчання. Різні аспекти проблеми інклюзивної освіти розглядалися в роботах вітчизняних і зарубіжних учених: Д. Бейлі, І. Гилевич, І. Казакової, Л. Шипіциної та ін. Залученню дітей з особливими потребами до навчання в інклюзивних навчальних закладах, їх реабілітації та повноцінної соціалізації, інтеграції в суспільство присвячені дослідження В. Бондаря, А. Колупасової, А. Шевчук, О. Савченко та ін. [1]. Людство вступає в інформаційну епоху. Фахівці вважають, що у світі розпочалося сторіччя інформатизації. Інформатизація відбувається в усіх сферах людської життєдіяльності, зокрема в освітній галузі.

Одним з ефективних засобів розвитку виховання і навчання дитини з обмеженими потребами є використання новітніх інформаційних комп'ютерних технологій. Використання комп'ютерних технологій відкриває широкі можливості для покращення якості освіти, її відкритості й доступності, що є особливо значущим для дітей з особливими потребами. Взагалі комп'ютерні технології можна визначити як сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу комунікації та створення, розповсюдження, збереження та управління інформацією. Під цими технологіями розуміють комп'ютери, мережу Інтернет, радіо- та телепередачі, а також телефонний зв'язок.

Комп'ютерні технології – це технології навчання із використанням комп'ютера, його програмного забезпечення та мультимедійних засобів, які розв'язують такі дидактичні завдання, без яких використання комп'ютера недостатньо ефективне. Комп'ютер, як інструмент для обробки інформації, може служити потужним технічним засобом навчання і відігравати важливу роль незамінного помічника у вихованні та навчанні дітей [6].

Проаналізувавши дослідження Л. Борисенко [1:26-28] можна виокремити три основні шляхи використання комп'ютерних технологій в інклюзивній освіті:

– у компенсаційних цілях (використання комп'ютерних технологій в якості технічної допомоги, підтримки, часткової компенсації або заміщення відсутніх природних функцій, що дозволяє учням з особливими потребами повноцінно залучатись до процесів спілкування й взаємодії);

– у комунікаційних цілях (допоміжні прилади і програмне забезпечення, альтернативні форми зв'язку, що полегшують або уможливають комунікацію у більш зручний спосіб, специфічний для кожного виду функціонального обмеження);

– у дидактичних цілях (сприяють диференціації, задоволенню індивідуальних потреб, особистісному розвитку дітей з особливими потребами, розкриттю їх здібностей, повноцінній інклюзії, включенню в освітнє й суспільне середовище) [1].

Опис роботи з кожною категорією дітей з інвалідністю з використанням комп'ютерних технологій можна представити наступним чином:

– для дітей з порушенням слуху у процесі навчання варто дублювати інформацію на мультимедійну дошку, розмовляти чітко контролюючи міміку та жести, при поясненні вправ супроводжувати це показом безпосередньо на моніторі комп'ютера / екрані;

– аналізуючи освітній процес, що відбувається за участю дітей з порушенням мовлення, потрібно пам'ятати що учні цієї категорії часто можуть жалітися на нудоту, запаморочення, головні болі у багатьох спостерігаються порушення рівноваги та координація рухів. Це зумовлює схильність дітей до надмірної дратівливості та емоційно нестійких реакцій на оточуючих, тому при використанні комп'ютерних технологій потрібно бути обережним, при виборі вправ варто опиратися на індивідуальні показники розвитку кожної дитини, щоб не спровокувати неадекватної реакції;

– під час роботи з дітьми з порушеннями інтелектуальної сфери варто пам'ятати, що істотну роль відіграє пізнання навколишнього світу через відчуття та сприйняття, тому готуючись до уроку варто враховувати недостатню диференційованість зорового сприйняття, тобто всі вправи та зображення, які демонструються варто детально підготувати. Такі учні зазвичай запам'ятовують лише окремі фрагменти, щось що має яскраві, незвичні та насичені образи;

– навчаючи дітей з порушенням опорно-рухового апарату варто звертати увагу на виражену диспропорційність та нерівномірну порушений темп розвитку, тому при підготовці занять з засобами комп'ютерних технологій варто доцільно підбирати матеріал, який ти маєш використовувати, підібрати влучні вправи та супровід уроку, тощо [6].

Можливість використання комп'ютерних технологій у дидактичних цілях зумовила потребу перегляду традиційних підходів до навчання, започаткувавши нову віху в освітніх перетвореннях. Комп'ютерні технології принесли різноманіття педагогічних стратегій для навчання дітей з особливими потребами, ставши реальним

інструментом упровадження інклюзивної освіти. Для сприяння особистісному розвитку, освітні ініціативи в рамках інклюзивного підходу з використанням комп'ютерних технологій повинні бути спрямовані на задоволення індивідуальних потреб, розкриттю індивідуальних здібностей, розвитку прийнятних для кожного учня індивідуальних ефективних освітніх стратегій [1].

Використання нових форм освіти для дітей з обмеженими можливостями, таких як комп'ютерні технології та мультимедійні програми, не тільки підвищує інтерес до навчання, а й покращує якість освіти, сприяє систематизації наявних знань. На думку І. Холковської "комп'ютерні засоби можна використовувати для розвитку навичок читання, письма, навчання математики, іноземної мови, тощо. Комп'ютер може використовуватися як засіб контролю за діяльністю дітей, формування різних видів самоконтролю. Досвід використання комп'ютерної техніки у спеціальній освіті свідчить про позитивні результати як у навчальній діяльності, так і в корекції багатьох психофізичних особливостей розвитку дітей" [10].

Учений О. Легкий у своїх наукових дослідженнях доводить, що корекційно-розвивальна сутність застосування комп'ютерних технологій полягає у перспективі реалізації основної їх переваги порівняно з іншими засобами – індивідуалізації корекційного навчання в умовах класу, забезпечення кожній дитині адекватних саме для неї темпу і способу засвоєння знань, надання можливості для самостійної продуктивної діяльності, яка підтримується необхідною системою допомоги [7]. Л. Лизунова займалася розглядом комп'ютерних технологій, як корекції в логопедичній роботі, а також проблемами в розробці програм та впровадження цієї теми в освіту. О. Качуровська стверджує, що використання комп'ютерних програм у навчальному процесі шкіл сприятиме індивідуально-диференційованому підходові, розвиватиме пізнавальну активність учнів з вадами мовленнєвого розвитку, підвищуватиме мотивацію навчальної діяльності і, як наслідок – рівень знань. Але впровадження інформаційних технологій у навчальний процес можливе лише за умови створення якісних україномовних навчально-корекційних програмних засобів, адаптованих до застосування в умовах спеціальної школи, розробки та суттєвого удосконалення існуючих підходів щодо використання комп'ютерних технологій у освітньому процесі шкіл для дітей з вадами мовлення [6].

На думку С. Миронової, комп'ютер має бути не об'єктом вивчення, а засобом, за допомогою якого дитина з вадами психофізичного розвитку зможе заповнити прогалини у знаннях з різних предметів. Вдало дібрані комп'ютерні програми забезпечують

розвиток здібностей дітей, їх інтересів, умінь, навичок і потребують певного рівня пізнавальної активності. Під час роботи на клавіатурі розвивається дрібна моторика. Комп'ютер може стати потужним джерелом формування не лише пізнавальної активності, а й прагнення до знань, отримання задоволення результатами власної діяльності, розвитку самостійності мислення. Завдяки використанню комп'ютерної техніки здійснюється індивідуалізація навчання, орієнтація на конкретного учня [9:41-45].

Інформаційні комп'ютерні технології навчання допомагають учителю досягти навчально-корекційних цілей, застосовуючи і окремі види навчальної праці, і будь-який їх набір, тобто спроектувати навчальне середовище. Педагог дістає додаткові можливості для підтримки і спрямування розвитку особистості учня з обмеженими можливостями, творчого пошуку, організації їх спільної роботи, розробки й вибору необхідних навчальних комп'ютерних програм [7: 36-37]. У загальноосвітніх школах з інклюзивним навчанням, в умовах комп'ютерного навчання, найважливішими ставляться такі цілі: можливість досягнення вищої мотивації під час роботи з комп'ютером, ніж в традиційних умовах; досягнення навчального ефекту в менші, порівняно із традиційним навчанням, терміни; індивідуалізація процесу виконання завдання за рахунок використання комп'ютерних технологій.

Висновки. Використання комп'ютерних технологій може стати суттєвим чинником позитивних змін у навчанні дітей з особливими потребами, адже вони відкривають широкі можливості для покращення якості освіти, її доступності. Впровадження комп'ютерних технологій в освіту дітей з інвалідністю у теперішній час, допомагає стати звичайному навчанню більш ефективним, якісним та цікавим, що допоможе вчителю створити рівні умови для кожної дитини у класі. Ефективність навчання за допомогою комп'ютера значною мірою залежить від якості навчальних програм. При низькій якості цих програм комп'ютер, природно, не виправдовує сподівань щодо підвищення ефективності навчання, які на нього покладаються. Комунікаційні технології допомагають зменшувати дефекти затримки мовлення, психологічної затримки, зору, моторно-рухової діяльності, аутистичний синдром, розумової відсталості. Розроблені комп'ютерні програми легкі в використанні, дозволяють вчитися особливим дітям із задоволенням, а це найголовніше для наших дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисенко Л. Л. Впровадження засобів ІКТ в інклюзивну освіту. *Система надання освіти дітям з особливими потребами в*

умовах сучасного навчального закладу: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Лисичанськ 14 грудня 2016 року.). Лисичанськ: ВП "ЛПК ЛНУ". Лисичанськ : ФОП Пронькіна К.В. 2016. С.26–28.

2. Вакуліч Т. Соціально-психологічний супровід навчально-виховного процесу дітей з обмеженими можливостями. *Профтехосвіта*. 2010. № 6 (18). С. 42–47.

3. Запорожченко Ю. Г. Використання засобів ІКТ для підвищення якості інклюзивної освіти. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. № 15. С. 138–145.

4. Про основні засади розвитку інформаційно-суспільства в Україні на 2007-2015: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1565-18> (дата звернення: 23.01.2019).

5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.

6. Качуровська О. Новітні засоби корекції та розвитку мовлення учнів із ТВМ. *Дефектологія*. 2006. № 2. С. 46–49.

7. Легкий О. Корекційні можливості застосування комп'ютера у спеціальній школі. *Дефектологія*. 2002. № 1. С. 36–39.

8. Мартинчук О. В. Підготовка фахівця зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному середовищі: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 430 с.

9. Миронова С. Використання комп'ютера у корекційному навчанні дітей з вадами інтелекту. *Дефектологія*. 2003. № 3. С. 41–45.

10. Холковська І. Л. Корекційна педагогіка. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 328 с.

Нестерова Тамара Миколаївна,

вихователь,

*(Комунальна соціально-реабілітаційна установа
"Житомирське вище професійне училище-інтернат"*

Житомирської обласної ради,

м. Житомир)

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З МОЛОДЦЮ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ГУРТОЖИТКУ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті розглядаються особливості виховання учнів з особливими потребами у гуртожитку закладу професійної (професійно-технічної) освіти.

***Ключові слова:** особа з особливими освітніми потребами, вікові особливості раннього юнацького віку, соціальна концепція, соціальні бар'єри, життєва компетентність.*

Набуття інвалідності людиною стає для неї величезною проблемою і стресом. Набуття інвалідності дитиною – це біда не лише для дитини, а й для всього її оточення, в першу чергу для батьків. Інвалідність може стати щоденним випробуванням, якщо її розглядати з точки зору економічної чи медичної концепції, за якими особи з обмеженими можливостями розглядаються лише як хворі, яким потрібне лікування, та непрацездатні, яким потрібна пенсія. Сьогодні все частіше інвалідність розглядають в рамках соціальної концепції, згідно з якою інвалід – це повноправний член суспільства, але його життєдіяльність є функціонально обмеженою і стикається з багатьма перепонами. Така концепція полягає у взаємозв'язку між людиною з обмеженими можливостями та соціумом, а не у фіксуванні відхилення у її здоров'ї та розвитку.

Фактором, який сприяє подоланню соціальних бар'єрів та ефективній інтеграції людей з особливими потребами у суспільстві, є отримання професійної освіти. Інклюзивне професійне (професійно-технічне) навчання – це система освітніх послуг для здобуття професії або професійних навичок особами з особливими освітніми потребами, гарантованих державою [1]. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти покликані дати такій категорії дітей можливість отримати професію, яка б максимально нівелювала вплив вад розвитку на можливість працювати, забезпечувати собі гідне життя та дозволила кожному відчувати себе потрібним суспільству, родині.

Професійне навчання для молоді з особливими освітніми потребами – це підвищення їхнього соціального статусу та можливість підвищення рівня доходів, розвиток навичок та вміння працювати. Для суспільства професійне навчання інвалідів – це зниження напруженості на ринку праці, підвищення суспільної продуктивності, розв'язання соціальних проблем інвалідів. Основна мета професійного навчання інвалідів – інтеграція їх у суспільство [4].

Під час навчання в професійно-технічному закладі значна частина учнів проживає у гуртожитку. На відміну від гуртожитків, де навчаються умовно здорові діти, гуртожиток для проживання дітей з особливими освітніми потребами має певні особливості, які стосуються як самих приміщень, так і режиму та умов проживання. Найсуттєвішою потребою є забезпечення доступності приміщень гуртожитку для всіх категорій дітей з особливими потребами. Розміри коридорів, туалетних кімнат, дверей повинні дозволяти

переміщуватись та маневрувати особам на візках та з іншими підручними засобами руху. Обов'язковими є наявність пандусів, підйомників та поручнів. Важливо створити всі умови для проведення гігієнічних процедур: обладнати у відповідності до вимог душові кімнати, туалети, умивальники. Організуючи побут дітей з особливими потребами важливо врахувати навіть те, на якій висоті мають бути вимикачі, дзеркала, умивальники, тому що певна категорія дітей з проблемами розвитку можуть мати зріст, який не відповідає їх віку. Варто подбати і про ортопедичні ліжка, матраци та урологічні простині, тощо. Як будь-яке житло, гуртожиток повинен бути чистим, світлим, теплим і затишним. Зважаючи на стан психоемоційної сфери дітей з особливими освітніми потребами, при оформленні житлового інтер'єру слід надавати перевагу м'яким, пастельним кольорам і спокійним тонам [5]. В гуртожитку, де цілодобово перебувають діти з особливими потребами, обов'язковим є наявність медичного пункту, де проживаючі можуть отримати своєчасну кваліфіковану долікарську допомогу.

Відрив від сім'ї і проживання в гуртожитку є стресом для будь-якої дитини, а тим більше для дитини з особливими потребами, яка звикла до постійної уваги з боку батьків, родичів. Тому створення для мешканців комфортних житлово-побутових умов є одним із пріоритетних напрямів роботи всього педагогічного та обслуговуючого колективу закладу професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О). Допомога вихованцям у навчанні, в організації відпочинку, в побутовому самообслуговуванні, в дотриманні норм особистої гігієни – важливе завдання, що постає перед вихователями гуртожитку.

В усі часи виховання було найважливішою функцією суспільства. Виховання – це процес формування особистості, процес передачі досвіду та цінностей від старшого покоління до молодшого. Де б не перебувала молода особа, вона постійно знаходиться під виховним впливом суспільства та його структур. Однією з таких структур є спільний дім для молоді на період навчання та здобуття професії – гуртожиток. Якщо в навчальному закладі молода людина отримує професійну компетенцію, то гуртожиток формує життєву компетенцію. При правильній організації життєдіяльності гуртожитку, час проведений в його стінах стає для учнівської молоді справжньою школою життя. Життєва компетентність – це інтегрована здатність особистості, що забезпечує продуктивне життєздійснення [3:162].

Життєва компетентність – це вміння вдало випрацювати стратегію поведінки, намічати шлях, що необхідний для досягнення мети, виносити уроки зі своїх успіхів та невдач. Життєва компетентність є найвищим показником загального розвитку

особистості, яка об'єднує соціальну компетентність, особистісну зрілість та унікальність кожної людини. В заклад професійної (професійно-технічної) освіти учні приходять з багажем особистісних здібностей та навичок, які базуються на спадковості, рівні сімейного та шкільного виховання. Та, все ж, ведуча роль у формуванні життєвої компетентності належить соціальним умовам.

Специфікою виховної роботи в гуртожитку закладу професійної (професійно-технічної) освіти, де перебувають учні з особливими потребами, є неоднорідність учнівського контингенту. Вихователь в процесі педагогічної діяльності стикається з різними категоріями дітей, що мають обмеження життєдіяльності. Це можуть бути молоді люди з порушеннями: слуху, мови, зору; інтелектуального розвитку; опорно-рухового апарату; з комплексними порушеннями психофізіологічного розвитку, хронічними соматичними захворюваннями; психоневрологічними захворюваннями. Тому виховна робота із здобувачами освіти, які проживають в гуртожитку, передбачає постійне вивчення і врахування в роботі індивідуальних особливостей вихованців. Вихователю необхідно знати загальні відомості про учня (прізвище, ім'я, по батькові, вік, група, стан здоров'я, загальний фізичний розвиток, умови життя в сім'ї – дані про батьків, їх заняття, братів, сестер), основні інтереси (розвиток пізнавальних інтересів та творчих здібностей, які проявляються учнем в інтелектуальній, художньо-естетичній, трудовій, спортивній та інших видах діяльності), особливості характеру і темпераменту (яскраво виявлені позитивні негативні риси характеру, вираження особливостей темпераменту в емоційній сфері, відхилення у поведінці), особливості соціальної поведінки (розвиток культури спілкування, правової, екологічної, трудової культури, адаптованість до сучасного життя, розвиток самостійності, ставлення до режиму, обов'язків, відпочинку, розвиток культури життєвого самовизначення, схильність до асоціальних вчинків). Ці відомості вихователь отримує шляхом вивчення особової справи учня, спілкування з батьками чи особами, що їх замінюють, індивідуальних бесід з учнями та щоденним педагогічним спостереження за поведінкою юнака чи дівчини. Вся отримана інформація фіксується у листках педагогічних спостережень і при аналізі дає змогу бачити процес соціалізації, реабілітації, духовного росту молодих людей і є джерелом вироблення стратегії педагогічного впливу на молодшу особу.

Найбільш проблемною в питанні корекційно-педагогічної роботи є категорія учнів з особливими освітніми потребами, які виховувалися в домашніх умовах та ті, що мають значні та явно виражені фізичні обмеження життєдіяльності. Потрапивши в умови

гуртожитку, такі учні почувуються розгубленими, особливо в перші дні навчання. Вони важко переживають ті почуття, які з'являються у них внаслідок реагування оточуючих на їх дефект, на оцінку зовнішності. Тут важливо попередити будь-яке цинічне, принизливе ставлення та оцінювання зовнішності юнака чи дівчини, особливо в присутності самих учнів з особливими потребами, яке може призвести до формування закритості, уникнення широкого кола спілкування, пониження настрою, не бажання проживати в гуртожитку. У міру дорослішання учні з обмеженими можливостями починають усвідомлювати, що рівень їх життєвих можливостей, в порівнянні із "звичайними" учнями, знижений. Наслідком цих процесів стає інфантильність, низький рівень засвоєння соціальних ролей і звуження активного життєвого простору.

Тому поряд із забезпеченням фізичної та професійної реабілітації, важливо забезпечити для даної категорії осіб належний психолого-педагогічний супровід, який на місцях здійснюють вихователі та інші педагогічні працівники системи професійної освіти [4]. Зважаючи на це, вихователю важливо знати, як працювати з тими чи іншими учнями в залежності від їх нозології, слідувати рекомендаціям лікарів, психологів, реабілітологів. Питання врахування індивідуальних особливостей стану здоров'я учнів розглядається на засіданні педагогічної ради освітнього закладу спільно з медичною службою, а особливі випадки – на медико-педагогічних консилумах.

Дитина-інвалід у сім'ї – це випробування, яке часто не витримують батьки-чоловіки і перекладають весь тягар виховання таких дітей на матерів. Як результат, – більша половина дітей з особливими потребами виховується в неповних сім'ях, а цей фактор дуже впливає на становлення особистості дитини, на рівень її самооцінки. Особливу складність при адаптації в гуртожитку зазнають учні, які приїхали на навчання з сімей, де батьки, а в більшості випадків це матері-одиначки, ведуть аморальний спосіб життя. У таких дітей часто відсутні навички налагодження побуту, є проблеми з культурою поведінки та спілкування, не сформовані навички особистої гігієни.

Випускники шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей-інвалідів, які з дитинства недоотримали батьківської любові, також потребують посиленої уваги вихователя. Через недостатнє володіння навичками самообслуговування, схильність до бродяжництва, споживацькі настрої та асоціальні вчинки. Останнім часом зростає кількість учнів, які приходять на навчання зі сталими звичками тютюнопаління та алкогольної залежності. Певна частина учнів має досвід вживання наркотичних засобів і проявляє інтерес до всього, що з цим пов'язано.

Підлітковий та ранній юнацький вік характеризується значними змінами у фізіології та психіці дітей. Цей період характеризується найглибшою життєвою кризою. До цієї кризи призводять такі фактори: бурхливий фізичний розвиток, статеве дозрівання; емоційна нестабільність і заклопотаність тим, "як я виглядаю в очах інших". У цьому віці багато юнаків та дівчат хочуть мати власне "Я" в очах однолітків. Не маючи змоги показати свої фізичні чи інтелектуальні переваги, такі учні часто намагаються повернути до себе увагу в негативному плані, нерідко стають на шлях асоціальної поведінки. Спостереження за поведінкою підлітків показують, що головні причини невихованості більшості з них містяться у духовній сфері суспільства: безкарність зла, моральна деградація, всевладдя грошей спричиняють депресію і втрату сенсу життя [2].

Відчувши зниження впливу з боку батьків чи осіб, що їх замінюють, в певній категорії дітей різко зростає незалежність і самостійність, яка межує з вседозволеністю. Такі учні важко зникають до правил проживання в гуртожитку, часто порушують режим дня, декларують свої права та не завжди пам'ятають про свої обов'язки. Робота з цією категорією учнів потребує: терплячості, тактовності, чуйності, уважності і, разом з тим, справедливої вимогливості. Статеве дозрівання спричиняє суттєвий вплив на взаємини між дітьми. Особливо це стосується дітей, які через стан здоров'я були ізольовані від ровесників, але прагнуть реалізувати свої почуття. Відчувши себе дорослими, такі учні часто виявляють нерозбірливість в стосунках, багато фантазують, і як результат – багато страждають через нерозділені почуття. Вплив низькопробних продуктів засобів масової інформації, які пропагують культ насилля та розпусти, знищує моральність в стосунках дівчат і хлопців, нівелює природне почуття сором'язливості, штовхає молодих людей в передчасні інтимні відносини [2].

Врахування індивідуальних особливостей підлітків дозволяє ефективніше здійснювати виховний процес, який в умовах гуртожитку має специфіку у тому, що передбачає втручання в особистий простір дітей, у їх побут, в особисте життя юнаків та дівчат, і тому потребує максимального коректного та толерантного підходу. При спілкуванні варто звертати увагу лише на сильні сторони.

Виховна робота в гуртожитку є важливою ланкою в системі виховної роботи закладу професійної (професійно-технічної) освіти для учнів з особливими освітніми потребами. В головній ролі тут виступає вихователь. Для учнів це та людина, яка на час навчання іногородніх учнів, замінює батьків, опікунів. Розвиток учнів, їх

духовний ріст в значній мірі залежить від вибору педагогічних форм і методів роботи в гуртожитку, координації сумісної роботи вихователів, учнівського самоврядування, педагогічного колективу на основі комплексного планування виховної роботи в гуртожитку як складової частини всієї навчально-виховної роботи навчального закладу.

Важливу роль у виховному процесі ЗП(ПТ)О відіграє учнівське самоврядування, яке є школою громадянського виховання, формування в учнів почуття самостійності, відповідальності, дисциплінованості. Як правило, учні з особливими освітніми проблемами майже не мають досвіду роботи в органах самоуправління, тому має значення організувати навчання членів Ради гуртожитку. Такі заняття сприяють пізнанню суті самоврядування, усвідомленню його ролі в організації змістовної суспільної роботи, дисципліни, реального управління організацією житлово-побутових умов, змістовного дозвілля.

З метою залучення учнів до роботи з покращення житлово-побутових умов і санітарного стану, створення затишку та комфорту в кімнатах, дотримання правил проживання, активної участі мешканців у громадському житті слід налагодити діловий контакт з активом гуртожитку, вміло використовувати його виховний потенціал, координувати та спрямовувати його діяльність. Огляд-конкурс на кращу кімнату гуртожитку дозволяє стимулювати мешканців до дотримання чистоти і порядку в кімнатах, сприяє формуванню навичок самообслуговування, які в багатьох учнів з особливими освітніми потребами відсутні через обмежені фізичні можливості та гіперопіку зі сторони батьків у вирішенні побутових проблем.

Головною метою перебування учнівської молоді в закладі П(ПТ)О є навчання, отримання диплому про набуту професію. Тому в гуртожитку має бути створена атмосфера культу знань: вихователь повинен всіляко залучати підопічних до навчання, вимагати відповідально ставитися до годин самопідготовки, заохочувати та підтримувати кращих учнів, організувати шефську допомогу учням, які мають низький рівень підготовки, мотивувати учнів з інвалідністю досягати вищого, ніж в умовно здорових учнів, рівня знань для подальшої конкурентоздатності на ринку праці, заохочувати до роботи в предметних гуртках, гуртках технічної творчості. Важливою тут є співпраця з викладачами, майстрами виробничого навчання та бібліотекарем. На початку навчального року спільно з бібліотекарем варто провести годину спілкування "Вмій вчитись, щоб уміти трудитись", де розповісти про особливості освітнього процесу в училищі, про особливості самопідготовки в умовах гуртожитку. Учні отримують рекомендації, як працювати на парах, як слухати викладача, як користуватись бібліотекою та читальним залом.

Першочерговим завданням на початку нового навчального року в гуртожитку є формування колективу, а це – довготривалий і складний процес, котрий здійснюється через повсякденну роботу. Особливо важливими є перші дні перебування учнів в гуртожитку. Саме в цей час необхідно правильно розставити всі акценти в життєдіяльності колективу, а саме: ознайомити з правилами проживання, з правилами техніки безпеки, з особливостями побуту, з традиціями колективу, з правами та обов'язками і найголовніше – забезпечити безболісне вливання першокурсників в нові умови життя. Вміння адаптуватись до нових умов життя, проявляти гнучкість перед викликами швидких змін, показувати стійкість перед труднощами – одне з складових життєвої компетентності.

Для пом'якшення процесу адаптації учнів I курсу до змінених умов проживання та навчання у вересні варто провести вечір знайомства "Будьмо знайомі". При організації заходу важливо, забезпечити явку учнів I курсу та старшокурсників, які мають найскладніші форми інвалідності, діагнози яких очевидні: особливості пересування при ДЦП, протези, ціпочки, милиці, слухові апарати, окуляри зі спецлінзами. Під час заходу слід створити атмосферу невимушеності, довіри та щирості. Учасники розташовуються на стільці по колу і по черзі відповідають на питання ведучого. Таке спілкування дозволяє дітям познайомитися, зняти психологічну напругу, навчитись враховувати особливості один одного.

Розпочати варто з нейтральних питань, а потім перейти до пояснення специфіки гуртожитку, яка полягає в тому, що тут проживають учні з особливими потребами, яким процес навчання і проживання в гуртожитку дається з певними труднощами. Далі, (бажано, щоб розпочали ділитись проблемами старшокурсники) учасники зустрічі обмінюються інформацією про те, які проблеми з пересуванням, зі спілкуванням, з самообслуговуванням вони мають, якої потребують сторонньої допомоги, які мають обов'язкові режимні моменти, тощо. При вмілому координуванні спілкування вихователем, учні проявляють відвертість у відповідях і розмова сприяє зближенню дітей, породжує співчуття, взаєморозуміння та бажання підтримувати та допомагати один одному.

Адаптація – складний процес для учнів, особливо для першокурсників, тому в перші тижні навчання важливо провести у розважальній формі вечір відпочинку "Віват, першокурсник!". Проведення такого вечора допомагає зняти напругу перших навчальних тижнів, розкрити індивідуальні творчі особливості першокурсників, ближче познайомити зі старшокурсниками у процесі

спільної підготовки до вечора, виявити проблеми в процесі адаптації; сприяє створенню дружнього мікроклімату в учнівському середовищі.

Важливим кроком виховної роботи є формування моральних якостей вихованців гуртожитку як важливої частини життєвої компетентності. Результатів виховної роботи відразу не видно, це щоденна рутинна робота. Для створення толерантного оточення для дівчат та юнаків з особливими освітніми потребами варто спільно з психологом провести тренінг "Вчимося толерантності". Цей захід сприяє розумінню поняття толерантності, вчить сприймати людей такими як вони є, поважати думки і переконання інших людей.

Як правило, перші тижні перебування учнів в гуртожитку характеризуються проявом рівня вихованості і культури кожного. Часто такі прояви не на користь молодим людям, так як, на жаль, рівень культури досить низький. Це проявляється у засиллі нецензурної лексики, образ, невмінні поступатися один одному, у прояві агресії. Тому круглий стіл "Мистецтво спілкування" є надзвичайно актуальним заходом, метою якого є створення умов для формування навиків культури спілкування, розвиток комунікативних здібностей.

У сучасних умовах особлива увага приділяється національному та патріотичному вихованню підростаючого покоління. Ці напрямки виховної роботи сприяють формуванню громадянина, створенню умов для забезпечення зв'язку між поколіннями, передачі цінностей, культурних надбань та традицій народу. У грудні традиційно в гуртожитку відбуваються Андріївські вечорниці, у листопаді – заходи, присвячені пам'яті жертв Голодомору, у лютому – свято зустрічі Весни, у березні розпочинає роботу "Великодня майстерня" і ін.

Цікавою формою виховної роботи є метод проектів. Цей метод потребує великих затрат часу, фізичних зусиль, до чого наша категорія учнівської молоді часто не готова. Але робота в команді дає змогу учням з особливими освітніми потребами відчувати себе в новій якості: проявити наполегливість, енергійність, винахідливість, вміння жертвувати особистими інтересами в ім'я спільної справи. Цікаво і з користю проходить робота над пошуково-дослідницькими проектами, які вимагають не лише вивчення першоджерел, літератури, а й безпосереднього відвідання музеїв, пам'ятних місць, тощо. Для значної частини дітей – це перший досвід поїздок, екскурсій, що позитивно впливає на їх емоційну сферу, розширює кругозір і розвиває пізнавальний інтерес.

Виховна робота покликана сприяти поглибленню знань учнів про народні традиції в Україні; спонукає до творчості, проявлення ініціативи і активності; забезпечує створення умов для формування в

учнів патріотичних почуттів та естетичних смаків; почуття любові і поваги до рідного краю, до народних звичаїв і традицій, почуття гордості за країну. Зважаючи на те, що більшість проживаючих в гуртожитку мають серйозні проблеми зі здоров'ям, то виховання бережного ставлення до свого здоров'я і попередження шкідливих звичок, спонукання до здорового способу життя є важливим етапом формування життєвої компетентності. Реалізувати його можна через залучення молодих людей до роботи над проектом "Як зберегти наше здоров'я?". В процесі роботи над проектом дівчата та юнаки знайомляться з складовими здорового способу життя, здорового харчування, впливу шкідливих звичок на організм людини. Підсумком роботи над проектом є виступи учнів в навчальних групах з пропагандою здорового способу життя.

Висновки: Гуртожиток закладу професійної (професійно-технічної) освіти для учнів з особливими освітніми потребами є важливим структурним підрозділом освітнього закладу. Виховний процес у гуртожитку є органічною складовою єдиного освітнього процесу в закладі, що ґрунтується на принципах самоврядування і самообслуговування при вмілому педагогічному керівництві з урахуванням індивідуальних особливостей учнів з особливими освітніми потребами. Робота вихователя гуртожитку дуже відповідальна. Для педагога це висока місія працювати з такими учнями, виховувати гідних членів суспільства і робити їхнє життя повноцінним. Така робота вимагає не лише великих затрат розуму, фізичних сил, але й душі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг. Закон України. *Відомості Верховної ради (ВВР)*. 2018, № 43, ст.345) стаття 3 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19> (дата звернення: 17.02.2019).
2. Антоненко І. Л. Методичні рекомендації щодо адаптації підлітків в умовах ПТНЗ. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/proftech/27834/ (дата звернення: 17.02.2019).
3. Сохань Л. В., Єрмаков І. Г., Несен Г. М. Життєва компетентність особистості. Київ: Богдана, 2003. 520 с.
4. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: практичний посібник. Київ: ВМУРОЛ "Україна", 2004. 408 с.

URL:https://pidruchniki.com/10650913/sotsiologiya/osvita_profesiyna_pidgotovka_invalidiv (дата звернення: 17.02.2019).

5. Професійно-технічна освіта України. URL:<http://divovo.in.ua/profesijno-tehnichna-osvita-ukrayini-v7.html?page> (дата звернення: 120.02.2019).

Волотовська Олена Григорівна,

керівник вокального гуртка

*(Комунальна соціально-реабілітаційна установа
"Житомирське вище професійне училище-інтернат"*

Житомирської обласної ради,

Житомир)

МУЗИКА – УНІВЕРСАЛЬНИЙ ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

На сучасному етапі все більше уваги приділяється пошуку перспективних підходів до вирішення проблеми гуманізації процесу виховання, стимулювання пізнавальної активності дітей, накопиченню досвіду їхньої творчої діяльності. У реалізації цього складного процесу важлива роль належить музиці у синтезі різних видів мистецтва, що допомагає дітям глибше пізнати себе, свій внутрішній світ, спонукає до самовдосконалення. Музика з її унікальними можливостями цілісного впливу на особистість виступає не тільки джерелом естетичного виховання, а й універсальним засобом творчого розвитку дитини. Викликані мистецтвом естетичні почуття мають цілощуперетворювальну силу, бо вони постають у результаті вільної творчої фантазії.

Одним із найважливіших завдань сучасного освітнього закладу є формування творчої, мислячої особистості. Головною метою освіти, як зазначено в Законі України "Про освіту", є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Тому зараз все більше уваги приділяється питанням творчого розвитку дітей, де головним завданням виступає

розвиток їх творчих здібностей засобами мистецтва, зокрема музичного.

Сучасна психолого-педагогічна наука розглядає творчість як постійний супутник розвитку дитини (Л. Виготський), як діяльність, у результаті якої створюється щось принципово нове, оригінальне, що тією чи іншою мірою відбиває індивідуальні нахили і здібності людини (І. Волков) як процес створення, відкриття чогось нового, раніше невідомого для конкретного суб'єкта (В. Моляко). Ґрунтовне дослідження специфіки творчого розвитку в процесі музичного виховання дітей дошкільного віку проведено Н. Ветлугіною, яка вказує, що абсолютно нездібних до музичної творчості дітей немає, різниця тільки в ступені їх розвитку [1:152]. Психологічні основи творчості, механізм творчого мислення, уява, фантазія, інтуїція, неусвідомлена психічна активність, співвідношення чуттєвого та раціонального у творчому процесі розкриваються у працях відомих психологів Л. Виготського, О. Леонтєва, В. Моляко, В. Рибалка, С. Рубінштейна та ін.

Музичне виховання у освітньому закладі тільки тоді стане ефективним, коли загальні педагогічні принципи взаємодіятимуть з музичними у різних мистецьких аспектах. В яких напрямках будеться музичне виховання? Більшість педагогів світу прийняли концепцію, яка була запропонована ведучими педагогами-музикантами, такими, як М. Лисенко, К. Квітка, К. Стеценко, вона базується на двох постулатах: класичній музиці світової скарбниці та традиційній автентичній фольклорній спадщині. А також: концепція музично-творчого розвитку дошкільників за допомогою різноманітних ігор з рухами, танцями, співом – В. Верховинець; розвитку музичного слуху на ладовій основі – Б. Яворський; цікаві музично-творчі ідеї видатного музиканта-педагога Д. Кабалецького; психологічна позиція – Л. Виготського; завдання елементарного музикування, розвиток тілесного відчуття ритму, гра в оркестрі – за методом кандидата мистецтвознавства Т. Тютюннікової та ін.

Еміль Жак-Далькроз зазначав, що естетичне осягнення музики можливе лише за умови повернення до емоційного виховання: педагог прагнув відродити традиції античного музичного виховання гармонійно розвиненої особистості з триєдністю музики, слова і жесту. І саме музика у поєднанні з рухом склали основу його методу евритмії, який згодом отримав назву ритмічна гімнастика (ритміка). Тому в основі його педагогічної системи – саме імпровізація як метод осягнення музики та музичного виховання. "Там сам твір мистецтва – відкрий мистецтво у самому собі" – наголошував Еміль Жак-Далькроз [2:4].

Творчі здібності – вроджений дар, їх можна розвинути у кожної дитини, адже потенціал кожної дитини необмежений. Отже, методика музичного виховання спрямована на формування таланту, на поступовий і одночасно інтенсивний розвиток музичальності, тобто комплексу спеціальних музичних здібностей. Серед них, зокрема: емоційна чутливість до музики, музичний слух, відчуття ритму, музична пам'ять, уява. Необхідно також формувати і розвивати такі психологічні якості дитини, як: концентрація уваги, наполегливість у досягненні цілей, працьовитість зацікавлення, ентузіазм, оптимізм, упевненість у собі. "Фантазію і здатність до переживання слід розвивати у ранньому віці. Усе, що дитина переживає, все, що в ній пробуджене і виховане, проявляється впродовж усього її життя", – зазначав Карл Орф [2:4].

У сучасному світі, що швидко розвивається, великої актуальності набуває питання гармонійного розвитку особистості: як допомогти дитині бути щасливою, реалізуючи у житті свій природній творчий потенціал та відчувати красу навколишнього світу й радіти їй? Один із способів реалізації є творче музикування, що є можливістю отримання багатого досвіду у зв'язку з музикою – досвіду руху і мови, як про основу музики; досвіду слухача, композитора, самовираження і спонтанності, досвіду переживання музики як радості і задоволення. К. Орф стверджував, що музичне виховання – це виховання творчої особистості. Він вважав, що для цього немає надійнішого шляху, ніж уроки імпровізації, тому зробив акцент на розвиток уяви, незалежності мислення, вмінні винаходити нові незвичайні шляхи в розв'язанні проблем, які постають. Тут розвивається та особлива і необхідна людині якість, яку можна назвати імпровізаційністю [2:4].

Марія Монтессорі зазначала: "Ми не здатні створювати геніїв... Ми можемо тільки дати кожній дитині шанс реалізувати свої потенційні здібності... стати незалежною, впевненою, врівноваженою особистістю". Використовуючи досвід, рекомендації, нароби майстрів педагогіки ми активізуємо творчі здібності дітей в різних видах музичної діяльності; виховуємо у дітей естетичний смак, а головне бажання творити, а значить бути творцями. Для вирішення такої важливої проблеми, як розвиток творчості, потрібні творчі вправлення і активна різнопланова діяльність дітей у мистецтві. Музичні розваги й музично-театралізовані свята дають дітям змогу відчутти художньо-естетичну природу музики та пластики як мистецтв вияву людських емоцій і почуттів, взаємодії виконавців і глядачів [3:6]. Естетичне виховання має пронизувати весь педагогічний процес, охопити всі форми роботи з дітьми (заняття, свята, розваги, самостійну музичну

діяльність, гуртки). Важливо комплексно використовувати твори музичного, театрального, літературного, образотворчого мистецтва в контексті загальнонародської і національної культури, організовуючи цілеспрямоване педагогічне спілкування дітей у середовищі мистецтва для введення їх в історичну епоху, ознайомлення з національним колоритом, засобами художньої виразності, притаманними різним видам мистецтва [4:88].

Підготовка і проведення свят і розваг служать моральному вихованню дітей: вони об'єднуються загальними переживаннями, у них виховуються основи колективізму. Твори фольклору, пісні та вірші про Батьківщину, про рідну природу, працю формують патріотичні почуття; участь у святах і розвагах формує у дошкільників дисциплінованість, культуру поведінки. Розучуючи пісні, вірші, танці, діти дізнаються багато нового про свою країну, природу, про людей різних національностей. Це розширює їх кругозір, розвиває пам'ять, мову, уяву, сприяє розумовому розвитку. Участь дітей у співі, іграх, хороводах, танцях зміцнює і розвиває дитячий організм, покращує координацію рухів [5]. Нині діти живуть у світі набагато різноманітнішому, аніж їхні однолітки двісті, сто і навіть тридцять років тому. Проте мішанина, а часто надмірність кольорів, звуків та готових форм заздалегідь заповнюють простір, що мав би належати власній дитячій творчості, вигадці та фантазуванню. Натомість ігрові форми дитячої субкультури не лише є зрозумілими й цікавими для сучасних дітей, а й слугують розвитку особистості кожного з них.

Висновки. Отже, проведення святкових заходів у процесі виховання і навчання дошкільнят несе в собі цілий комплекс відповідних функцій і напрямів, і сприяє їх реалізації: підвищення якості взаємодії сім'ї та дитячого садка у вихованні дітей; зміцнення неформальних зв'язків всередині колективу; розкриття інтелектуальних здібностей окремих дітей і цілого колективу; підвищення загального кругозору дітей та їх пізнавальної активності; стимулювання творчих можливостей, створення атмосфери постійного творчого пошуку у дітей, розвиток особистісної самостійності. Музичне виховання є нескінченним полем для пошуків та застосування нових підходів, технологій, форм творчої самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова В. В. Музичні ігри, танці і вправи. Київ: Освіта, 1981. 152 с.

2. Бойченко С. Виховання гармонійної особистості: погляд крізь призму музично – педагогічних систем ХХ століття. *Музичний керівник*. 2012. № 4. С. 4.
3. Завалко К. Система музичного виховання Золтана Кадая. *Музичний керівник*. 2012. № 4. С. 11.
4. Шевельова О. Нові програми і технології навчання музичного виховання дошкільників. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / ред. кол.: Побірченко Н.С. (гол. ред.) та ін. Умань: РВЦ "Софія", 2008. Вип. 25. С. 86–91.
5. Шевчук А. Сучасні підходи до організації музичної діяльності дітей. *Дошкільне виховання*. 2000. № 2. С. 6–7.

Климчук Алла Володимирівна,

викладач

(Центр професійно-технічної освіти м. Житомира)

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті розглянуто питання формування комунікативної компетентності учнів з особливими освітніми потребами у професійно-технічному навчальному закладі

Ключові слова: *мовна особистість, мовна свідомість, інклюзивна освіта, діти з особливими потребами, психолінгвістичні засади.*

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня

громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [1].

Сьогодні одним із найважливіших завдань української освіти є формування особистісної готовності молодого покоління до активного життя, до творчої самореалізації в демократичному суспільстві. Потреба у формуванні комунікативної компетентності, яка є однією зі складових життєвої компетентності, обумовлене сучасними тенденціями в освіті. Розширення суспільних функцій української мови в її державному статусі передбачають зростання уваги до культури української мови. Акцент переноситься з традиційної настанови – засвоєння заданої кількості інформації – на розвиток культури мовлення, мислення, почуттів, поведінки учня.

Для роботи над розвитком зв'язного мовлення програмою з української мови відводиться значна кількість годин, проте, зрозуміло, що не можна робити це лише на певних уроках. Робота, спрямована на розвиток зв'язного мовлення учнів (як усного, так і писемного), має бути не періодичною, а постійною. Опрацьовуючи мовні теми, потрібно намагатися весь час сприяти мовленнєвому розвитку учнів, приділяти увагу питанням культури мовлення, яка є невід'ємною рисою освіченої людини, умовою всебічного розвитку й активної діяльності її в суспільному житті. Низька культура мовлення збіднює духовний світ людини. Учні повинні не лише уміти переказувати тексти різних стилів і писати твори, складати ділові папери, а, передусім, навчитися спілкуватися і грамотно висловлювати свої думки. Існує низка умінь і навичок, яких набуває учень у процесі навчання: спостерігати явища навколишнього світу; думати – зіставляти, порівнювати, протиставляти; висловлювати думку про те, що він бачить, спостерігає, робить, думає; вільно, виразно, свідомо читати; вільно, досить швидко й грамотно писати; слухати й аналізувати. Матеріалом для словесної творчості має бути все те значне, що оточує учня, є цікавим і важливим для нього, зокрема те, що пов'язано з його майбутньою професійною діяльністю. Так, на вступних уроках, де йдеться про роль мови у житті людини, викладач дає творчі завдання: написати твір-мініатюру, пояснюючи вислів Сократа "Заговори, щоб я тебе побачив..."; забезпечуючи професійну спрямованість – твір-роздум про вибрану професію, "Чи потрібна культура мови у твоїй майбутній професії?", "Що ти знаєш про свою майбутню професію?" (1 курс), "Чи прийшов би я на навчання до закладу професійної (професійно-технічної) освіти сьогодні?" (2 курс).

Жодне суспільство не може існувати без мови. Спілкування – найважливіша функція мови. Досконале володіння мовою, її нормами в процесі мовленнєвої діяльності людини визначає її культуру мовлення.

Культура мовлення суспільства – чи не найяскравіший показник стану його моральності, духовності, культури взагалі. Словесний бруд, що заповнив мовлення наших учнів і, нажаль, значної частини суспільства, мовленнєвий примітивізм, вульгарщина – тривожні симптоми духовного нездоров'я народу. Експериментально доведено, що грубе слово, як негативний подразник, діє кілька секунд, але реакція на нього триває декілька годин і навіть днів.

На першому уроці української мови учні записують під диктовку вислів В. Сухомлинського: "Слово – найтонше доторкання до серця, воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом. Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду. Словом можна вбити і оживити, поранити і вилікувати, посіяти тривогу і безнадію і одухотворити, розсіяти сумнів, і засмутити, викликати посмішку і сльозу, породити віру в людину і заронити невіру, надихнути на працю і скувати сили душі... зле, невдале, нетактовне, просто кажучи, нерозумне слово може образити, приголомшити людину". Потім викладач пропонує кожному пригадати життєву ситуацію, яка б підтвердила правильність цих слів. Таким чином ставиться і вирішується проблемне питання: чи так вже й необхідно добре знати мову та дотримуватися культури мовлення? Викладач знайомить учнів з притчею про роль мови у житті людини: "Знаменитий байкар Греції Езоп був рабом аристократа Ксанфа. Одного разу Ксанф захотів запросити гостей і наказав Езопу приготувати найкраще. Той купив язики і приготував із них три страви. Ксанф запитав, чому раб подає тільки язики. Езоп відповів: "Ти велів купити найкраще. А що може бути краще язика? За допомогою язика ми вивчаємо науки й отримуємо знання, за допомогою язика люди вирішують різні питання, люди можуть спілкуватися, просити, вітатися, миритися, давати, отримувати, виконувати прохання, освідчуватися в коханні". Іншого разу Ксанф розпорядився, щоб Езоп придбав для обіду найгірше. Езоп знову пішов купувати язики. Усі здивувалися чому. Тоді він пояснив: "Ти повелів мені розшукати найгірше. А що на світі може бути гірше язика. За допомогою язика люди ображають один одного, лицемірять, брешуть, хитрають, сваряться...". Учні за допомогою викладача приходять до висновку, що висока культура мовлення – це не забаганка, а життєва необхідність кожного з нас. Учні отримують пам'ятки "Шляхи підвищення особистої культури мови", "Правила спілкування". Одним з варіантів завдання для роботи в малих групах є наступне: познайомитися з приказками та прислів'ями, в яких лаконічно узагальнюються народні погляди на культуру мовлення, виконати творчу роботу – розкрити

суть цих висловів (кожна група по 4 приказки). Викладач підкреслює, що шляхів до мовної досконалості безліч, але всі вони починаються з любові до рідної мови, з бажання майстерно оволодіти нею.

Розвиток мовленнєво-комунікативних умінь – основна мета при навчання рідної мови. Адже мовна освіта має не тільки давати учням знання, формувати вміння й навички, а й забезпечувати розвиток мовного чуття, здібностей у чотирьох видах мовленнєвої діяльності: слуханні, говорінні, читанні, письмі. Однією з найголовніших передумов успішного процесу розвитку мовленнєво-комунікативних умінь є система мовних вправ. Загальновизнано, що тільки тоді, коли кожен з проведених видів роботи виконує свою роль у формуванні певного комунікативного вміння, коли всі вправи цілеспрямовані, побудовані за принципом наступності, спираються на попередні, вони становитимуть цілісну систему.

Основним засобом підвищення ефективності розвитку мовленнєво-комунікативних умінь є застосування системи ситуативних вправ на основі реальної чи уявної мовленнєвої ситуації. Завдання цього типу розвивають в учнів вміння співвідносити зміст і форму своїх висловлювань з мовленнєвою ситуацією, дисциплінують мислення, формують уміння вибирати найдоцільніший варіант мовного матеріалу відповідно до конкретної ситуації спілкування. Особливу увагу учнів викладач спрямовує на додержання всіх компонентів мовленнєвої ситуації: обсяг, тема і головна думка висловлювання, мета і місце спілкування, адресат мовлення, тощо

Неабиякого значення для формування культури мовлення набувають вправи на конструювання діалогів: за поданими репліками; відповідно до запропонованої ситуації (наприклад, побудувати діалог, використавши подані ситуації: у вашого товариша температура, дайте йому кілька порад; запросіть вашого друга до себе на день народження; порадьте товаришеві не робити того, що він запланував, переконайте його, що він помиляється, тощо). Отже, система комунікативних вправ дає змогу учням оволодіти відповідними мовленнєво-комунікативними вміннями.

Мова і професія – дві важливі суспільні категорії, що визначають глибину пізнання світу, опанування надбань цивілізації, рівень мовленнєвої культури. Мова і професія – нероздільні поняття, вони покликані обслуговувати потреби суспільства, окремих його груп і кожної людини зокрема. Мова з багатьма її функціями (комунікативною, номінативною, культуротною, мислетворчою та ін.) забезпечує належний рівень грамотності носіїв певної професії, формує їх вміння спілкуватися в усіх сферах комунікації – у ділових відносинах, у науці, освіті, культурі, економіці тощо. Молода людина

має добре засвоїти різноманітні мовленнєві особливості, уміти грамотно і по-сучасному спілкуватися з діловими партнерами, від чого залежатиме встановлення офіційних, службових, ділових, партнерських контактів та приватних стосунків з людьми. Знати мову професії означає вільно володіти багатим лексичним матеріалом з обраного фаху, додержувати граматичних, лексичних, стилістичних, орфоепічних норм професійного спілкування.

Справжнім фахівцем можна вважати того, хто не лише володіє високою кваліфікацією, а й є духовно багатою, творчою особистістю. Формування такого фахівця дедалі більше пов'язується з глибоким опануванням української мови аж до її тонкощів як усного так і писемного професійного мовлення. Мова є засобом спілкування, а професія – інформаційним матеріалом, який використовуємо для розв'язання важливих економічних, господарських проблем завдяки доречному, вмілому, правильному добору мовних одиниць. Знання мови професії підвищує ефективність праці, продуктивність виробництва, допомагає краще орієнтуватися в безпосередніх ділових відносинах. Викладач зазначає, що оскільки мова не тільки обслуговує сферу духовної культури, а й пов'язана з виробництвом, з його галузями і процесами, із соціальними відносинами, вона – елемент соціальної сфери. Основний критерій сучасного робітника – знання свого фаху, що включає і рівень володіння професійною термінологією. Знання мови професії підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватися в ситуації на виробництві та в безпосередніх ділових контактах. Сучасність вимагає підготовки конкурентоспроможних працівників, здатних забезпечити високий духовний, технологічний, матеріальний і культурний розвиток нашого суспільства, зміцнення незалежної держави – України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII *Верховна Рада України*: [сайт]. Текст. дані. Київ, 2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 13.02.2019).
2. Езоп. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Езоп> (Дата звернення: 21.03.2019).

Ягоджинська Світлана Вікторівна,
бібліотекар
(Комунальна соціально-реабілітаційна установа
"Житомирське вище професійне училище-інтернат"
Житомирської обласної ради,
м. Житомир)

РОБОТА БІБЛІОТЕКАРЯ ПРИ ОБСЛУГОВУВАННІ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розглядаються питання організації інформаційно-бібліотечного обслуговування осіб з особливими потребами.

Ключові слова: інвалідність, особи з особливими потребами, бібліотечний сервіс, бібліотекотерапія.

Серед нас живуть люди, яких називають по-різному: інваліди, неповносправні, особи з особливими потребами, люди з обмеженими можливостями. У Європі – це "люди з підвищеними потребами" (відчули різницю?). У світі їх налічується понад 650 мільйонів, що становить приблизно 10-15% усього населення. В Україні кількість інвалідів за останні 20 років подвоїлася і зараз складає близько 3 мільйонів (приблизно 6 відсотків від кількості всього населення).

Інвалідність – це значне обмеження життєдіяльності, що призводить до соціальної непристосованості внаслідок порушення здібностей людини до самообслуговування, пересування, орієнтації, навчання, спілкування, трудової діяльності. До цієї категорії можуть потрапити всі групи населення: діти, підлітки, молодь, люди середнього та зрілого віку, літні, а також люди з тимчасовою інвалідністю (через нещасний випадок). При цьому більшість з них мають такі ж глибокі інтереси і потреби, як і люди без сенсорних чи інших фізичних обмежень. За умови правильного навчання і гарного технічного оснащення спосіб їхнього життя може відповідати загальноприйнятим стандартам. Певною мірою всі ці люди охоплені державною системою соціального захисту. Частина інвалідів веде досить активний спосіб життя: вони навчаються, працюють, спілкуються, займаються творчістю [6]. Але є й такі (на жаль, їх більше), що обмежені у спілкуванні, доступі до об'єктів інфраструктури – ізольовані від суспільства. Дуже часто вони залишаються віч-на-віч зі своїми труднощами, замикаються у просторі власного відокремленого для себе середовища. Невирішеність цієї проблеми породжує ряд серйозних соціально-економічних наслідків. Серед них:

– трудова сегрегація, дестимуляція трудової і соціальної активності інвалідів, що негативно позначається на зайнятості, освітньому та культурному рівні, якості життя;

– висока соціальна залежність, вимушена самоізоляція. Вона ускладнює проведення заходів реабілітації інвалідів, обумовлює зростання попиту на послуги в надомних умовах;

– обмежений доступ до інформації. Будь-яка ізоляція, якою б вона не була, свідчить не тільки про дефіцит спілкування, а й про дефіцит інформації, яку звичайна людина, що не має обмежень у спілкуванні, отримує з усіх доступних їй джерел - телебачення, радіо, ресурсів бібліотек, можливостей комп'ютера, живого спілкування. За даними соціологічних досліджень, про свої права та можливості поінформовано всього 10 відсотків інвалідів;

– соціальна роз'єднаність інвалідів і не інвалідів, що зумовлює необхідність проведення відповідних роз'яснювальних, освітньо-інформаційних кампаній. У суспільстві існує певна упередженість у сприйманні людей з обмеженими можливостями здоров'я. Наприклад, за даними опитувань, біля 80% здорових людей не готові взяти шлюб з інвалідом [1].

Сьогодні є очевидною потреба в розвитку структури, яка стала б провідником і транслятором норм і правил поведінки у даному напрямку. І саме бібліотеки володіють можливостями стати центрами поширення інформаційної та поведінкової культури, набуття якої веде до розуміння і толерантності. Місія бібліотек у роботі з інвалідами полягає у сприянні соціальній інклюзії людей з особливими потребами. Основними складовими нового формату бібліотечного сервісу повинні стати:

– забезпечення користувачів з особливими потребами вільними, безбар'єрними та безперешкодними можливостями отримувати інформацію у будь-якій бібліотеці і в доступних для сприйняття ними форматах;

– забезпечення необхідної диференціації під час формування бібліотечних фондів, спрямованої на подолання комунікаційних бар'єрів;

– індивідуальний підхід під час обслуговування кожного користувача з особливими потребами;

– використання інноваційних методологій, новітнього спеціального програмно-алгоритмічного забезпечення, комп'ютерно-технологічних засобів, спеціальних інформаційних технологій [2].

Основними кроками практичної реалізації цих завдань можуть стати такі:

- організація підготовки бібліотечних кадрів для роботи з інвалідами різних категорій;
- встановлення партнерських зв'язків з державними органами та громадськими організаціями, які опікуються даною категорією громадян;
- вивчення інформаційних потреб особливих користувачів;
- організація зовнішнього доступу до бібліотеки за допомогою спеціальних архітектурних рішень: пандусів, поручнів, спеціальних дверей, звукових сигналів, тощо;
- організація внутрішнього комфортного простору бібліотеки, що передбачає вільний доступ до фондів бібліотеки, самостійний пошук інформації за допомогою довідково-бібліографічного апарату бібліотеки, отримання інформації в доступних для інваліда форматах, тощо;
- придбання спеціального та адаптація вже наявного технічного обладнання, облаштування спеціальних комп'ютеризованих робочих місць користувачів;
- організація формування фондів, заснована на усуненні інформаційних бар'єрів між споживачем інформації з обмеженнями життєдіяльності та документом;
- організація спеціальних бібліотечних послуг для інвалідів різних категорій;
- моніторинг та запровадження передового досвіду організації обслуговування особливих категорій користувачів [6].

Великий досвід з організації інформаційно-бібліотечного обслуговування інвалідів мають спеціальні бібліотеки, співпраця з ними дозволить налагодити взаємне використання ресурсів, обмін спеціальними виданнями, прокат тифлотехнічних засобів, відкриття спільних пунктів видачі літератури, організацію заходів тощо. Підвищенню кваліфікації сприятиме і проведення семінарів, курсів, екскурсій в спеціалізованих установах. Перед бібліотеками стоїть безліч проблем, вирішувати які легше, підтримуючи добрі професійні відносини.

Дуже важливо, щоб бібліотечні працівники усвідомлювали не тільки соціальну значущість обслуговування інвалідів, а й свою органічну причетність до цього процесу, не розглядали його як певний додатковий обов'язок, навантаження. На початковому етапі часто виникають побоювання, що з такою роботою важко впоратися, проте, як показує практика, вона цілком реальна і всі труднощі переборні. Головне – сформувані доброзичливе навколишнє середовище. І пам'ятати, що наші особливі користувачі мають те, чого немає у нас – ходячих, зрячих, чуючих. Інваліди по руху уважніше і пильніше

роздивляються навколишній світ, більше уваги приділяють подробицям, деталям, які часто виявляються надзвичайно важливими та інформативними. Інваліди по зору мають більш тонкий слух і музичні дані. Інваліди по слуху наділені гострим баченням і художніми здібностями. У людей з обмеженими фізичними можливостями надзвичайно багата субкультура – можливо саме тому, що вони бачать, чують і відчувають те, що ми, здорові, у повсякденній метушні не помічаємо [6].

Бібліотекотерапія – читання літератури з подальшим обговоренням прочитаного, організація літературно-музичних вечорів. Казкотерапія як найдавніший психолого-педагогічний метод соціалізації дитини, спосіб передачі знань про соціальну реалізацію людини. Це система передання життєвого досвіду, розвитку соціальної чутливості; інтуїції та творчих здібностей. Казкотерапія використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, вдосконалення взаємодії з навколишнім світом. У соціально-педагогічній діяльності використовуються дидактичні, психокорекційні, психотерапевтичні, медитивні і психологічні казки. Бібліотекар разом з педагогом використовує такі методичні прийоми: аналіз відомих казок; створення казки "від кожного по слову"; експромтне інсценування казки; завершення кінця казки; створення авторської казки, драматизація казок тощо [7:181-182].

Бажано мати спеціальну зону для роботи особливих користувачів. Вона обладнується на першому поверсі, переважно у читальній залі недалеко від кафедр видачі літератури або поруч з місцем чергового бібліотекаря і маркується відповідними позначками. Зона являє собою простір, облаштований із врахуванням особливостей користувачів. Так, інваліди-візочники потребують більшої площі та ширших проходів (не менше 1,2 м.). Має бути також достатня відстань між ніжками столу для роботи з книгами або комп'ютером безпосередньо з візка. Інший варіант – наявність знімного столика до візка для роботи з ноутбуком. Максимальна висота стелажа не повинна перевищувати межі досяжності людини, що сидить у візку - 1,6 м. Якщо у книгозбірні є зала для проведення соціокультурних заходів, там також слід передбачити вільну площу підлоги для розміщення інвалідних візків. У зоні обслуговування сліпих і слабозорих розміщуються столи, спеціальні стелажі з літературою, місця для відпочинку. Необхідно забезпечити високий рівень природної освітленості цієї читацької зони (КПО – 2,5%, рівень освітлення читацького столу не менше 1000 лк.), обладнання її додатковими джерелами світла. Поверхня робочого столу для інваліда повинна мати

регульований нахил, матову зовнішню поверхню, стіл має бути обладнаний книготримачем, настільною лампою з жорстким кріпленням, спеціальною технікою. Бажана наявність каталогу на книги, виконані брайлівським шрифтом, аудіовидання тощо. Невисокі стелажі повинні розміщуватися поблизу читачьких місць і мати похилі полиці. Конструкція стелажа має забезпечувати вільну перестановку полиць таким чином, щоб верхній обріз встановлюваних книг перебував від полиці, що розташована вище, не менше ніж на 50 мм. Відстань від нижньої кромки першої полиці до підлоги повинна бути не менше 150 мм. У розвантаженому і завантаженому вигляді стелаж має бути жорстким і не повинен деформуватися, бічні стінки рекомендується оснащувати кишенями для етикеток. У двосторонньому книжковому стелажі між полицями повинні бути встановлені легкознімні перегородки-упори, що запобігають просуванню встановлених книг в протилежну зону стелажа. Кожен вид видань (рельєфно-точкові видання, книги, "що говорять", плоско друковані, рельєфно-графічні, грамплатівки тощо) розставляються окремо. Усі приміщення зони обслуговування читачів, а також допоміжні приміщення з обслуговування читачів (вестибюль, зони відпочинку, санвузли) повинні бути доступні для інвалідів. Туалети для людей з вадами зору й інвалідів, що користуються кріслом-візком, повинні розміщуватися не далі, ніж 60 м від робочого місця. Універсальна кабіна туалету загального користування повинна мати відповідні розміри: ширина – 1,65, глибина – 1,8 м. У кабіні поруч з унітазом слід передбачати простір для розміщення крісла-візка, а також гачки для одягу, милиць та іншого приладдя, можливість встановлення у разі потреби поручнів, штанг, поворотних або відкидних сидінь. Не дозволяється суміжне розміщення чоловічих і жіночих туалетів для інвалідів по зору[3, 4].

Для читачів з вадами слуху слід забезпечувати можливість роботи з бібліотечними фондами, поданими у відеоформі. Мова йде про спеціалізовані читальні зали облаштовані у формі домашнього повноекранного кінотеатру, який дає змогу повноцінно відбирати, подавати та опрацьовувати кіно та відеопродукцію, зокрема бібліотечні фонди, які сформовані у вигляді жестових відеорядів або жестового подання змісту літератури. Обов'язковим компонентом технічно-технологічного комплексу такого відеочитального залу для нечуючих та осіб з вадами слуху повинні бути комп'ютерні програмно-алгоритмічні тренажери жестової мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Астоянц М. С., Россихина И. Г. Социальная инклюзия: попытка концептуализации и операционализации понятия. URL: www.gsuazovr.ru/uni/nr/Izvestiya%20vyzov%2012.doc (дата звернення: 23.01.2019).
2. Кунанець Н. Е. Бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів з особливими потребами. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?... (дата звернення: 23.01.2019).
3. ДБН В.2.2-17: 2006 Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення. К., 2007.
4. Руководство для публичных библиотек по обслуживанию молодежи (принято Конференцией РБА; XVII ежегодная сессия, 17 мая 2012 г.). URL: <http://kurskonb.ru/our-booke/invalid/dok/8.html>. (дата звернення: 23.01.2019).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією до творів, виданих у спеціальному форматі: Закон України від 25.12.2015 № 927-19
6. Робота бібліотек на допомогу користувачам з обмеженими фізичними можливостями. URL: <https://zounb.zp.ua/node/4559> (дата звернення: 23.01.2019).
7. Шевців. З.М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 248 с.

Кувшин Вікторія Болеславівна,
учитель хімії
(загальноосвітня школа I-III ступенів № 7 м. Житомира)

ПРОБЛЕМА ОХОРОНИ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ У ПРАЦЯХ ВІДОМОГО УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті аналізуються погляди видатного українського педагога В. О. Сухомлинського щодо проблеми охорони і збереження здоров'я учнів, а також шляхи формування міцного здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, фізичне виховання, гуманний підхід, лікувально-профілактична педагогіка, санітарно-гігієнічні вимоги, психологічний мікроклімат.

Видатний вітчизняний педагог-новатор, письменник-мислитель, полум'яний патріот і поборник найгуманніших ідей Василь Олександрович Сухомлинський у своїх працях-роздумах, працях-настановах неодноразово звертався до розгляду питань, що стосуються фізичного виховання та здоров'я підростаючого покоління. Він вважав, що важливою умовою життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності долати труднощі є добре, міцне здоров'я, відчуття повноти і невичерпності фізичних сил. "Духовне життя дитини, – за твердженням В. О. Сухомлинського, – її інтелектуальний розвиток, мислення, пам'ять, увага, почуття, воля великою мірою залежать від "гри" її фізичних сил. Слаба, квола, нездорова, схильна до хвороб дитина на уроці швидко втомлюється, згасають її очі, стають млявими рухи" [9:133].

Метою статті є: розкриття поглядів видатного українського педагога В. О. Сухомлинського щодо проблеми охорони і збереження здоров'я учнів, а також шляхи формування міцного здоров'я.

Педагогічна система В. О. Сухомлинського розкриває максимум можливостей для формування і збереження здоров'я учнів. Так, Павлівська середня школа, директором якої, починаючи з 1948 року і до кінця свого життя, він був, стала місцем для втілення всіх його педагогічних проєктів у життя, в тому числі і піклування про здоров'я учнів, що стало досить актуальним саме у повоєнний період. Питанням фізичного виховання та збереження здоров'я дітей він присвятив цілий ряд книг та статей: "Павлівська середня школа", "Сто порад учителям", "Народження громадянина", "Розмова з молодим директором школи", "Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості", "Серце віддаю дітям", тощо.

Важливого значення Василь Сухомлинський надавав створенню середовища, в якому дитині приємно і безпечно перебувати, що стимулює її розвиток, забезпечує комфортні умови для формування здоров'я і її особистісного зростання. Саме тому в Павлівці були відкриті: "Школа радості" і "Школа під блакитним небом", "Куток мрії", "Джерела знань", "Сад здоров'я", кімнати думки та казки.

Вивчаючи медичну літературу, Василь Олександрович переконався у необхідності розуміння педагогом внутрішніх фізіологічних, психічних, вікових і статевих процесів, що відбуваються в організмі школярів. Він стверджував, що "педагог не має права не знати, що робиться з дитиною, чому вона нездорова, як стан здоров'я позначається на її розумовому і моральному розвитку" [7, с. 43].

У Павлівській середній школі були чітко окреслені основні напрямки навчально-виховної роботи щодо реалізації завдань фізичного виховання та зміцнення здоров'я учнів:

- санітарно-гігієнічні вимоги до зовнішніх умов життя і до режиму праці та відпочинку учнів;
- особливості організації фізичної праці дітей як важливого засобу зміцнення здоров'я;
- фізичне виховання на уроках фізичної культури і в процесі позакласної спортивно-масової роботи;
- організація активного діяльного відпочинку учнів;
- система бесід про людину й особливості людського організму;
- оптимальне чергування розумової і фізичної праці;
- оздоровча спрямованість системи фізкультурних занять: уроків фізичної культури, ранкової зарядки, фізкультхвилинок, динамічних перерв;
- створення широкої мережі спортивних секцій і залучення школярів до активної участі в них ("спорт – улюблене заняття кожного учня");
- спортивні ігри, змагання, спартакіади (легка атлетика, гімнастика, плавання, верхова їзда; катання на ковзанах і лижах, велосипеді, зимові розваги, побудова снігової фортеці тощо);
- утвердження у свідомості учнів необхідності уважного і дбайливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших;
- створення позитивного психологічного мікроклімату.

Український педагог, аналізуючи успішність учнів першого класу, прийшов до висновку, що низька успішність у тих учнів, які часто хворіють і не відвідують школи, пропускають уроки. У них падає інтерес до навчання і, як результат, зникає бажання вчитись. "Головна причина відставання у навчанні – поганий стан здоров'я, яке нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне і таке, що можна вилікувати тільки спільними зусиллями батька, матері, лікаря і вчителя" [3:48].

Василь Олександрович підкреслював, що турбота про здоров'я дитини неможлива без постійного зв'язку з родиною. Переважна більшість його бесід із батьками – це бесіди, зміст яких стосувався поліпшення стану здоров'я дітей. Батькам пропонувалося забезпечити перебування дитини більше часу на свіжому повітрі, рано класти дітей спати й рано будити, спати в холодну пору року при відкритій квартирці, а в теплі місяці спати тільки надворі – на сні, під навісами, що захищають від дощу. Він рекомендував учителю разом з батьками та шкільним лікарем встановити для кожного вихованця індивідуальний режим праці, відпочинку та харчування.

Величезну роль при цьому відіграє емоційне забарвлення самостійної розумової праці дитини вдома. Якщо вона береться за

книжку без бажання, то це не тільки пригнічує її духовні сили, а й несприятливо позначається на складній взаємодії внутрішніх органів: серйозно розладнується травлення, виникають шлунково-кишкові захворювання тощо. В. О. Сухомлинський надавав великого значення позитивним емоціям, що сприяють покращенню здоров'я дітей та водночас їх творчому розвитку. Казка, гра, фантазія, дитяча творчість – дорога до серця дитини. Адже творчість – це стан організму, пов'язаний з позитивними емоціями. Творчість характеризується комфортністю спочатку на емоційному, а потім – і на фізіологічному, клітинному рівнях. В. О. Сухомлинський вважав, що емоційна насиченість процесу навчання, особливе сприймання навколишнього світу, – це духовний заряд дитячої творчості. "Я глибоко переконаний, – наголошував педагог, – що без емоційного піднесення неможливий нормальний розвиток клітин дитячого мозку. З емоційністю пов'язані й фізіологічні процеси, що відбуваються в дитячому мозку: в моменти напруженості, піднесення, захоплення відбувається посилене живлення клітин кори півкуль" [3:45–46]. Василь Олександрович стверджував, що "чернетка" перетворюється в прекрасну поему лише при тій умові, коли дитина захоплена... творчою працею... Якщо немає такої праці, то чудові задатки можуть зовсім не розкритись або спотворитись, все яскраве, самобутнє, неповторно індивідуальне в дитині тускніє..." [3:117].

Не менш важливим напрямом збереження здоров'я школяра є запобігання перенавантаженню під час навчання. "Урок повинен викликати позитивні емоційні почуття, тобто почуття задоволення роботою, здорове почуття втоми" [6:14]. Він звертає увагу на те, що дитина – жива істота, а її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо й обережно. Водночас В. О. Сухомлинський у праці "Піклування про здоров'я молодого покоління" дає конкретні поради щодо організації режиму дня школяра. Педагог вказував на необхідність індивідуально підходити до кожного учня, бачити розумову роботу кожної дитини; піклуватися про повсякчасний розвиток знань; не допускати, щоб навчання перетворювалося на нескінченне надолужування пропущеного, не підтягувати без кінця "хвосту"; надавати учневі вільний час, необхідний йому, як повітря для здоров'я. Сухомлинський також вважав, що "не можна допускати захоплення тими прийомами "ефективного", "прискороного" навчання, в основі яких – погляд на голову дитини як на електронний механізм, здатний без кінця нагромаджувати й засвоювати" [1:193]. Також потрібно пам'ятати, що навчально-виховний процес – це не просто процес передачі знань і

набуття вмінь і навичок, це – частина життя, до того ж, не така вже й маленька.

Вчитель повинен дбати про рухову активність дітей як в урочний, так і в позаурочний час, організовувати веселі перерви і фізкультхвилинки, проводити екскурсії, ходити з дітьми в походи. Той, хто обрав для себе професію вчителя, повинен "проростати" в своїх дітях, і тоді віддача буде величезною. А до того ж, рівень розумової, трудової активності буде високий. Якщо вчитель приділяє належну увагу своїм учням, то можна впевнено сказати про те, що за роки навчання в учнів не лише не погіршиться стан здоров'я, а навпаки – покращиться, тобто здоров'я буде збережене й примножене. Значна увага в школі Василя Сухомлинського приділялася заняттям фізкультурою і спортом. Разом з тим він наголошував на тому, що ці заняття будуть виконувати свою "серйозну функцію" лише тоді, коли весь педагогічний процес буде пройнятий турботою про здоров'я дітей, про гармонію фізичного і духовного. Педагог радив так організовувати з дітьми заняття гімнастикою і спортом, щоб виконання фізичних вправ приносило насолоду, викликало потребу самостійного і систематичного вправління з метою формування фізичної досконалості. В.О. Сухомлинський вважав, що завдяки регулярному виконанню фізичних вправ у вихованців формується не лише красиве тіло і гармонія рухів, але і характер, загартовується воля, виникає естетична насолода.

Неабиякого значення у своїх працях Василь Олександрович надавав активному відпочинку дітей. Він вважав, що відпочинок має бути одним із засобів не лише зміцнення здоров'я і фізичних сил, а й розвитку сил духовних. Тобто фізичне, психічне і духовне здоров'я повинні закладатися, розвиватися і формуватися одночасно. Педагог неодноразово наголошував у своїх працях на тому, що "турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму харчування, праці, відпочинку. Це, насамперед, турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості" [2:109]. Чудовим відпочинком для дітей вважалися туристичні походи. У них наявні найдоцільніші умови не тільки для зміцнення фізичних сил, загартовування організму, а й для формування моральних переконань та естетичних поглядів. Під час таких походів діти мали можливість спостерігати різні явища природи в усій їй різноманітності та красі. "Поєднання здорового харчування, сонця, повітря, води, посильної праці і відпочинку – все це є цілющим джерелом здоров'я" [1:94].

Одним із важливих напрямів діяльності школи В.О. Сухомлинський вважав необхідність дотримання санітарно-гігієнічних вимог щодо обладнання й оснащення приміщення для занять, що сприяє збереженню здоров'я, ефективній організації розумової діяльності. Він наполягав на постійному провітрюванні приміщень, де проходять уроки, де діти відпочивають. На його думку, внаслідок тривалого перебування дитини у приміщенні, тобто "кисневого голодування", можуть виникнути проблеми з очима, порушення обміну речовин, а тому дитина втрачає здатність до зосередженої розумової праці. Саме тому учні школи тривалий час перебували на свіжому повітрі, особливо восени й у весняні і літні дні. Велика увага при цьому зверталася на повноцінне вітамінне харчування дітей, яке позитивно впливало на формування організму дитини, що постійно росте і розвивається.

Неабиякого значення Василь Олександрович надавав фізичній праці. Ті фізичні рухи, які дитина виконує у процесі праці, він прирівнював до фізичних вправ та стверджував, що вихованці, які займаються активною працею (збирання врожаю, догляд за деревами, прополювання грядок, розчищення снігу тощо), відзначаються прекрасним фізичним розвитком, красою, гармонійною пропорційністю тіла, поєднанням гарної постави із пластичністю рухів та фізичної сили. Сухомлинський стверджує: "У формуванні фізичної досконалості велику роль відіграє фізична праця. Без здорової втоми дитині не може бути повною мірою доступна насолода відпочинком" [4:195].

В.О. Сухомлинський наполегливо і послідовно відстоював гуманний підхід до дитини, активно виступаючи проти засилля авторитарної педагогіки, яка нерідко є причиною конфліктних ситуацій, педагогічних неврозів. У статті "Не бійтеся бути ласкавими" він з тривогою писав: "Покрикування, нервозність, запальність подекуди стали звичними у взаєминах учителя з учнями. Звикаючи до підвищеного тону, до нервозності, учні іноді протягом п'яти-шести годин, протягом цілого шкільного дня, перебувають у стані надмірного збудження. Вже це одне – серйозна загроза не тільки їхньому здоров'ю, а й моральному розвитку" [5:351–352]. Василь Олександрович проявив себе непримиренним критиком жорстокості, зневажливого, грубого ставлення до дітей, підкреслюючи, що "крик у стінах школи – це дрімуче педагогічне безкультур'я". Педагоги його школи намагалися знати, що відбувається в душі кожної дитини, – щоб не допустити жодного болючого дотику до вразливого серця дитини. У школі періодично проводилися "психологічні семінари", на яких обговорювалися питання духовного стану тієї чи іншої дитини.

За своєю суттю вся педагогіка В. Сухомлинського – це своєрідна "лікувально-профілактична педагогіка". На багато років він випередив сучасне визнання турботи про фізичне, психічне, соціальне здоров'я та його залежність від духовного життя людини. "Турбота про здоров'я – найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили" [2:103].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сухомлинський В. О. Піклування про здоров'я молодого покоління, фізичне виховання. Вибрані твори: у 5 т. К.: Рад. школа, 1976. Т. 1. С. 193–196.
2. Сухомлинський В. О. Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я. Вибрані твори: у 5 т. К.: Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 103–111.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: у 5 т. К.: Рад. школа, 1976. Т.3. С.7–279.
4. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: у 5 т. К.: Рад. школа, 1976. Т.1. С. 55–206.
5. Сухомлинський В. О. Не бійтеся бути ласкавими. Вибр. твори: у 5 т. К.: Рад. школа, 1977. Т. 5. С. 347–359.
6. Сухомлинський В. О. Інтерес до учіння – важливий стимул навчальної діяльності учнів. Вибр. твори: у 5 т. Т. 5. К.: Рад. шк., 1977. С. 74б.
7. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа. Вибрані твори: у 5 т. К.: Рад. шк., 1976. Т. 4. С.7–390.
8. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів. Вибрані твори: у 5 т. К.: Рад. шк., 1976. Т. 2. С.419–655.
9. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором. Вибрані твори: у 5т. К.: Рад. школа, 1976. Т.4. С. 393–625.

Піковець Лариса Григорівна,
методист

*(Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти у
Дніпропетровській області
(м. Дніпро)*

ОТРИМАННЯ РОБІТНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ МОЛОДДЮ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ – ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті проведений інформаційно-аналітичний огляд процесу отримання робітничих професій молоддю з особливими освітніми потребами в системі закладів професійної (професійно-технічної) освіти Дніпропетровської області за останні п'ять років.

Ключові слова: *учні з особливими освітніми потребами, умови інклюзивного навчання, професійна освіта, психологічний супровід.*

Приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини (Декларації ООН про права людини, Конвенцій ООН про права інвалідів, про права дитини), Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема, щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами [1:4].

У Законах України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні", "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії", "Про охорону дитинства", "Про соціальні послуги", "Про реабілітацію інвалідів в Україні" регламентовано надання освітніх, медичних, соціальних послуг особам з обмеженими можливостями здоров'я, зокрема, дітям з особливими освітніми потребами.

Відповідно до Конституції України та законодавства у галузі освіти, реабілітації, соціального захисту держава має забезпечити доступність до якісної освіти відповідного рівня дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини шляхом запровадження інклюзивної освіти [1:4].

Сучасна актуальність теми визначається розширенням діапазону включення в навчально-освітній простір дітей та підлітків з особливими освітніми потребами, їх адаптацією в оточуючому середовищі, корекційно-розвиткової стратегії у молодшому, середньому, підлітковому віці, психолого-педагогічним та соціальним супроводом в освітніх закладах, взаємодією з батьками, медичними

працівниками. В період дорослішання особи, набуття нею соціальної зрілості, навичок, вмінь, певного об'єму знань відбувається розвиток та потреба у самостійній діяльності, пошуку сфери їх професійної діяльності, прикладної діяльності у соціумі. І як результат особистісного розвитку, дитина з особливими освітніми потребами наближається до самореалізації, пошуку свого місця у соціумі та виробничій діяльності у певних галузях.

Метою статі є інформаційно-аналітичний огляд процесу отримання робітничих професій молоддю з особливими освітніми потребами в системі професійної (професійно-технічної) освіти Дніпропетровської області за останні п'ять років.

Педагогічні колективи системи професійної (професійно-технічної) освіти Дніпропетровщини за роки діяльності вже накопичили певний досвід навчання робітничій професії "особливих" підлітків і молоді. Цьому сприяла професійність майстрів виробничого навчання, чуйність педагогів, не байдуже ставлення до молоді, звернення батьків, наполегливість самих учнів. Тому в системі професійної (професійно-технічної) освіти Дніпропетровщини надання робітничої професії учням з особливими освітніми потребами проводиться впродовж багатьох років а Національним класифікатором України "Класифікатор професій" ДКООЗ.2010. Всього в переліку 55 професій для зазначеної категорії осіб. На сьогодні не всі зазначені професії проліцензовані освітніми закладами, у зв'язку з відсутністю робочих місць на виробництвах та неможливістю працевлаштування окремих випускників на перше робоче місце. З початку розбудови інклюзивної освіти в Україні, ми уважно стежимо за сучасними підходами, новими документами, напрацюваннями МОН, залученням всіх ресурсів та шукаємо шляхи подальшого розвитку навчання підлітків та молоді з особливими освітніми потребами, їх соціалізацією, вступу у доросле життя не як інвалідів, а як професіоналів з певною професією, повноцінних громадян нашої держави.

Сьогодні, прийом на навчання до закладів професійної (професійно-технічної) освіти області зазначеної категорії осіб, проводиться виключно за дозволом лікарів та з урахуванням всіх медичних показників. Накопичений досвід роботи з організації реалізації прав та можливостей осіб з особливими освітніми потребами навчально-методичним центром професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області має систему роботи з дітьми, підлітками та молоддю. А саме: відстеження випускників спеціалізованих інтернатних закладів; проведення щорічних моніторингів, соціального аналізу контингенту учнів; системне проведення профорієнтаційної

роботи; проведення майстер-класів для випускників шкіл та інтернатів; проведення попереднього тестування; консультування практичного психолога; ознайомлення із психограмою за конкретною професією; вручення особистих запрошень та буклетів навчального закладу; організація екскурсій до освітніх закладів області; відвідування учнівськими волонтерськими загонами інтернатних закладів у свята з концертними програмами, презентації професій; застосування програми адаптаційної роботи серед здобувачів освіти практичними психологами навчальних закладів; інше.

Щорічно проводяться моніторинги випускників інтернатних закладів обласного підпорядкування для відстеження продовження навчання та соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами, бо як підтверджує практика, більшість з зазначених осіб мають ще й статус "сироти" або особи, позбавленої батьківського піклування.

У 2018 році серед випускників інтернатних закладів області сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, осіб, що мають різні вади психофізичного розвитку планували вступати до закладів професійної (професійно-технічної) освіти:

- всього випускників-сиріт – 162 особи,
- закінчують 11 клас – 34 особи, вступатимуть до закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) – 5 осіб,
- закінчують 9 клас – 91 особа, вступатимуть до ЗП(ПТ)О – 28 осіб
- закінчують 10 клас – 37 осіб, вступатимуть до ЗП(ПТ)О – 34 особи

Серед випускників-сиріт – 50% мають соціальні проблеми, такі як відсутність закріпленого житла, встановленого медичного діагнозу, навичок особистого санітарно-гігієнічного обслуговування, інше.

В закладах професійної (професійно-технічної) освіти Дніпропетровщини у 2017-2018 навчальному році традиційно працювали спеціальні групи в: Дніпровському регіональному центрі профтехосвіти; Дніпровському вищому професійному училищі будівництва; Криворізькому центрі підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва; Міжрегіональному центрі перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців м. Кривого Рогу; Кам'янському центрі підготовки і перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту; Марганецькому професійному ліцеї; Західно-Донбаському професійному ліцеї; Нікопольському професійному ліцеї; Покровському центрі підготовки і перепідготовки робітничих кадрів.

Найбільш поширеними професіями для зазначеної категорії учнів залишаються: муляр; штукатур; лицювальник-плиточник; озеленювач; слюсар з ремонту автомобілів (для окремих захворювань); токар, фрезерувальник; інші. В усіх навчальних групах застосовуються особистісно орієнтовані методики навчання, які ґрунтуються на конкретно-візуальній основі із залученням наявних ресурсів для здобувачів освіти, підтримкою місцевих громад, територіальних Центрів зайнятості, громадських інституцій. Під час навчання з отримання робітничої професії, учні з особливими освітніми потребами забезпечуються всім комплексом педагогічного, професійного, психологічного та соціального супроводу, а саме: місцями у гуртожитках; створенням умов для фізкультурно-спортивної реабілітації; наданням практичної допомоги та соціальної підтримки з питань забезпечення прав, свобод, участі у суспільно-громадському житті молоді та навчальних закладів області; укладанням угод про співпрацю з територіальними органами соціального захисту населення, центрами соціальних служб сім'ї, молоді та дітей; наданням соціально-психологічної підтримки, проведенням корекційної роботи практичними психологами та соціальними педагогами.

Всього за останні п'ять років пройшли навчання та отримали робітничі професії 1906 осіб з особливими освітніми потребами. Пропонується аналіз соціального моніторингу проходження навчання осіб з інвалідністю та учнів з особливими освітніми потребами за 2017-2018 навчальний рік. У 2017-2018 н.р. навчалися 224 особи зазначеної категорії, що на 124 осіб менше ніж у минулому 2016-2017 н.р. та складає 1,1 % від загального контингенту ПТНЗ області.

Всього 84,4 % (189 осіб) учнів-інвалідів та з обмеженими можливостями навчалася у загальноосвітніх середніх школах області, що свідчить про ступінь загальних захворювань, що не потребують спеціального медичного реабілітаційного супроводу. На перший курс у 2017 році до ПТНЗ прийнято 206 осіб з обмеженими можливостями, що на 40 осіб більше ніж у минулому році (166 осіб).

У 14 спеціальних групах навчалася 84 особи з особливими освітніми потребами, проти 187 осіб у минулому році; 140 осіб навчаються у загальних групах за різними спеціальностями. Найбільша кількість учнів зазначеної категорії (145 осіб) обрали навчання за будівельними професіями, сфери побуту, торгівлі, легкої промисловості проти 235 осіб у минулому році; 10 осіб набуває професії сільськогосподарського профілю.

В упорядкованих гуртожитках навчальних закладів області проживає 56 осіб, що складає 25 % зазначеної категорії, а 168 осіб (75%) проживає під час навчання у сім'ях, родичах, опікунів. 171 учень

(59,3%) має пенсійне забезпечення, що на 38 осіб менше ніж у минулому навчальному році; 196 особи (59,3%) не отримують пенсії (не мають встановленої групи інвалідності і мають подвійний статус – дитини сироти, дітей, позбавлених батьківського піклування). Зазначені показники свідчать про низький рівень матеріального забезпечення значної кількості учнів-інвалідів та осіб з обмеженими можливостями.

Зменшилась загальна кількість учнів, що мають особливі освітні проблеми у поточному році: з 394 осіб до 224 осіб у поточному році, що складає 1,1 % від загального контингенту учнів. Збільшилась кількість осіб, що мають захворювання пов'язані з наслідками аварії на ЧАЕС – з 52 учня (14,9 %) до 59 учнів (26,3 %). Збільшилась кількість учнів, що навчалися у загальних групах – з 126 (32%) осіб у минулому році, до 140 осіб (62,5 %).

Всі учні ЗП(ПТ)О з обмеженими можливостями навчаються за денною формою навчання, не використовуються форми очно-заочна, дистанційна, екстернат, за індивідуальними планом. За визначенням індексу інклюзії визначені сильні сторони, як процесу так і діяльності навчальних закладів, із забезпечення якісної освіти для всіх дітей. Але слабкими місцями залишаються: невизначеність в законодавчих актах з інклюзивної освіти місця та ролі закладів професійної (професійно-технічної) освіти та їх додаткове фінансування на забезпечення матеріально-технічними засобами навчання зазначеної категорії здобувачів освіти; додаткові ставки помічників педагогів; проходження навчання майстрів в/н та педагогів з інклюзивної педагогіки в Академії неперервної освіти; участь у роботі інклюзивно-ресурсних центрів (обласних); проблеми працевлаштування випускників з числа осіб з особливими потребами на перше робоче місце; прогресуючий розвиток хронічних захворювань, а це вже дорослі люди після 18 років; неможливість встановлення інвалідності дитині, особливо тим, хто має статус сироти, особи, позбавленої батьківського піклування яким вже виповнилось 18 років; відсутність закріпленого житла; небажання керівників підприємств приймати на роботу осіб з явними психофізичними вадами, інше.

Таким чином, ми можемо говорити про достатньо високий індекс інклюзії в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Дніпропетровщини та працювати ще є над чим. Кожна дитина унікальна в своєму розвитку. Підрастаючи вона обирає свій життєвий шлях, своє місце в суспільстві, але дітям з особливими освітніми потребами необхідно допомогти стати повноправними членами нашого суспільства, надати можливість кожній дитині розкрити свої потенційні можливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти: затвердж. наказом Мін-ва освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912 *Початкова освіта*. 2010. № 42. С. 4–5.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Верховна Рада України*. Київ, 2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 30.03.2019).

Ляницька Наталія Леонідівна,
методист
(Навчально-методичний кабінет
професійно-технічної освіти у Київській області,
м. Київ)

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ У ПРОФЕСІЙНІЙ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНІЙ) ОСВІТІ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті розкрито особливості організації навчання учнів з особливими освітніми потребами. Розглянуті питання надання можливостей для рівної участі людей з інвалідністю у загальній системі збудування освіти та особливості її забезпечення в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Представлено досвід створення інклюзивного середовища для таких учнів в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Київської області. У роботі проаналізовані особливості розвитку, проблеми життєдіяльності та специфічні потреби дітей з різними освітніми потребами й наголошується на доцільності спільного навчання, що забезпечує їхню адаптацію в суспільстві.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, інтеграція, особи з обмеженими фізичними можливостями, діти з особливими освітніми потребами, заклади професійної (професійно-технічної) освіти, інклюзивне освітнє середовище.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Інклюзивна освіта, як один із підходів до освіти, орієнтований на розвиток, має на меті задоволення освітніх потреб усіх дітей, молоді і дорослих із наданням особливої уваги тим із них, хто є виключеним з освітнього процесу. Принцип інклюзивної освіти був затверджений на

Саламанській всесвітній конференції з питань освіти для осіб з особливими потребами. Інклюзивна освіта передбачає, що "...навчальні заклади повинні приймати усіх дітей, незважаючи на їх фізичну, інтелектуальну, соціальну, емоційну, мовну чи іншу особливість. До них належать діти з розумовими та фізичними вадами" [13: 2].

В основі інклюзивної освіти лежить право людини на освіту, право дитини не піддаватись дискримінації. Логічним наслідком цього є те, що всі діти мають право здобувати освіти в такій формі, що не піддає їх дискримінації на основі розумових чи фізичних особливостей, етнічної належності, віросповідань, мови, здібностей тощо. Крім того існують досить важливі гуманістичні, економічні, соціальні і політичні причини для здійснення політики орієнтованої на інклюзивну освіту, вона існує також засобом для забезпечення розвитку особистості та встановлення відносин між окремими особами, групами людей і країнами.

Ідея впровадження інклюзивного навчання в закладах освіти стала незворотною реальністю, що підкреслюється визначеною на законодавчому рівні необхідністю "створення оптимальних умов для повноцінного розвитку та навчання осіб з особливими потребами, надання їм широкого спектру соціально-психологічних та медичних послуг, упровадження моделі інклюзивного навчання для успішної подальшої соціалізації та інтеграції в суспільство" та затвердженою Міністерством освіти і науки України Концепцією розвитку інклюзивної освіти, мета якої полягає у розробці оптимальних шляхів і засобів впровадження інклюзивного навчання, формуванні нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до дітей з порушеннями психофізичного розвитку [8]. Інтегрування осіб з особливими потребами в масові навчальні заклади – це процес, який набуває усе більшого розповсюдження в освіті. Такий підхід до їхнього навчання зумовлений багатьма причинами різного характеру. Однією з них є й те, що надання освітніх послуг дітям з особливостями психофізичного розвитку в закладах інтернатного типу певною мірою призводить до зниження у частини з них соціальної компетенції та дезадаптації в цілому. Відтак, можна стверджувати, що інтеграція – це закономірний етап розвитку системи освіти, який пов'язаний з переосмисленням суспільством і державою ставлення до осіб з особливими потребами, з визнанням їхнього права на одержання рівних з іншими можливостей в різних галузях життя, в тому числі й освіти.

Професійне навчання для інвалідів – це підвищення їхнього соціального статусу та можливості підвищення рівня доходів, розвиток

навичок та вміння працювати. Для суспільства професійне навчання інвалідів – це зниження напруженості на ринку праці, підвищення суспільної продуктивності, розв'язання соціальних проблем інвалідів. Основна мета професійного навчання інвалідів – інтеграція їх у суспільство. Професійне навчання є одним із заходів професійної реабілітації. Питання навчання осіб з особливими освітніми потребами пов'язані із сучасним розумінням особистісного розвитку дітей, з новим ставленням суспільства до таких дітей стосовно їхніх прав. Як наслідок нового підходу до трактування процесу реабілітації людей з вадами здоров'я, з огляду на соціальну модель інвалідності, ми маємо тенденцію до такої моделі здобуття освіти з інвалідністю, коли вона навчається не у спеціальному закритому закладі, а включена в навчальний процес у звичайному освітньому закладі. Це відповідає ідеям інтегрованої, або, як прийнято називати в світовій науковій літературі, інклюзивної освіти. Для навчання дитини або дорослого з вадами здоров'я в інклюзивному навчальному закладі створюються відповідні умови та соціальний, психологічний і педагогічний супровід [5]. Необхідно долати стереотипи у розуміння проблем навчання й виховання дитини з особливими освітніми потребами, враховувати труднощі соціальної, психологічної адаптації. Провідною ідеєю сучасної освіти є орієнтація на ефективне використання всіх засобів навчання, здатних здійснювати ефективний вплив на цілеспрямований розвиток психічних процесів, що забезпечують опанування дитиною необхідної суми знань, умінь та навичок в умовах навчально-виховного процесу. Питання навчання дітей з особливими потребами набуває широкої актуальності сьогодні, адже право на рівний доступ до якісної освіти за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу чи закладу професійної (професійно-технічної) освіти – це право всіх дітей. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства [8].

Одним із пріоритетних завдань Нової української школи є формування інклюзивного освітнього середовища. На цьому наголосив заступник міністра освіти і науки Павло Хобзей під час міжнародної конференції "Інклюзія для всіх: освітня політика та практика". "Сьогодні перед нами стоїть надзвичайно важливе і відповідальне завдання – виховати нове покоління українців, для якого інклюзія стане частиною світогляду, інклюзія як новий погляд на місце "особливої" дитини в суспільстві", – відзначила Перша Леді України Марина Порошенко під час міжнародної конференції "Інклюзія для всіх: освітня політика та практика".

Метою статті є: розкрити особливості організації навчання учнів з особливими освітніми потребами. у закладах професійної (професійно-технічної) освіти; проаналізувати досвід роботи створення інклюзивного середовища для таких учнів в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Київської області (Державний професійно-технічний навчальний заклад "Білоцерківський професійний ліцей", Комунальний навчальний заклад Київської обласної ради "Васильківський професійний ліцей").

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У закладах професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) Київської області проводиться відповідна робота щодо реалізації державної політики у сфері захисту прав та інтересів осіб з інвалідністю. Київська область долучилася до всеукраїнського проекту з впровадження та розвитку інклюзивного освітнього середовища в Україні. Марина Порошенко підписала відповідний Меморандум про співпрацю в рамках проекту з головою Київської облдержадміністрації Олександром Горганом. Київська область стала сьомим регіоном-учасником проекту "Інклюзивна освіта – рівень свідомості нації".

Якщо в Україні впровадження інклюзії в загальноосвітні навчальні заклади здійснюється упродовж багатьох років, то досвід застосування інклюзивного навчання в системі професійної (професійно-технічної) освіти незначний. Це пов'язано, насамперед, з низкою додаткових труднощів та проблем. Адже в ЗП(ПТ)О, крім загальноосвітньої підготовки, слід забезпечити надання учням висококваліфікованих практичних навичок: всебічно підготувати учнів до трудової діяльності на конкретному робочому місці, сформувати міцні професійні навички, уміння, зорієнтувати на дотримання вимог охорони праці на виробництві, якості виконання завдання, дисциплінованість і відповідальність. Одним з найбільш ефективних механізмів підвищення соціального статусу і захищеності інвалідів є отримання ними якісної повноцінної професійної освіти. В умовах сьогодення актуальною стала необхідність вдосконалення професійної освіти осіб з особливими потребами та забезпечення можливостей щодо повноцінної їхньої участі в житті суспільства. Отримання якісної повноцінної освіти особами з особливими потребами починати з соціальної інтеграції, бажано в дошкільному віці, а під час шкільного навчання забезпечити з надання спеціального навчання та допомоги в спеціалізованому класі. У таких умовах дитина з обмеженими можливостями здоров'я поступово навчиться контактувати із здоровими дітьми.

Заклади професійної (професійно-технічної) освіти мають надавати можливість отримання якісної професійної освіти учням із особливими освітніми потребами. Це дасть їм можливість конкурувати на ринку праці та сприятиме успішній соціалізації, забезпеченню повноцінної участі в житті суспільства, ефективній самореалізації в різних видах професійної і соціальної діяльності [11]. Професійна підготовка дітей з особливими потребами спрямована на забезпечення конкурентоспроможності інваліда на ринку праці і його працевлаштування, як в звичайних виробничих умовах, так і в спеціально створених умовах трудової діяльності. І тому для учнів з обмеженими фізичними можливостями потрібно створити всі необхідні умови для реалізації права на професійну освіту. Діти, навіть із серйозними функціональними порушеннями, які регулярно навчаються, закінчивши школу, мають більше шансів продовжити далі освіту та отримати професію, влаштуватися на роботу, стати активним членами суспільства. Батьки бажають, щоб їхні діти зростали в колі друзів, відвідували навчальний заклад разом з однолітками, братами та сестрами, залучалися до життя громади. Тому кожна сім'я повинна мати право вибору освіти для своєї дитини, незалежно від того, чи має дитина фізичні або розумові порушення.

Інклюзивна освіта не лише забезпечує найкраще середовище для навчання дітей з інвалідністю, але й допомагає усунути бар'єри та зруйнувати стереотипи. Інклюзивне навчання можливе лише у такому учнівському колективі, де проявляються закладені педагогом принципи гуманного ставлення один до одного, передбачає створення освітнього середовища, яке би відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Архітектурно доступне та безпечне навчальне середовище є необхідною умовою інклюзивної освіти для всіх. Вхід до будівлі, відповідно до універсального дизайну, має бути один для всіх. Пандус і сходи створюють доступність, однак сегрегують дітей за ознакою способу пересування. Діти з інвалідністю мають вчитися на рівні з іншими. Якщо не можливо переобладнати весь навчальний освітній заклад, то необхідно застосувати другий принцип універсального дизайну "гнучкість використання", тобто заняття для кабінетів, де є діти чи педагоги з інвалідністю, проводити на фізично доступному поверсі.

У 2018 році Навчально-методичним кабінетом професійно-технічної освіти у Київській області заплановано проведення ряду заходів для ЗП(ПТ)О з питань розробки та надання методичних рекомендацій щодо створення оптимальних умов для навчання учнів з

особливими освітніми потребами, ефективного включення всіх учнів (студентів) до навчального процесу, у тому числі й учнів з інвалідністю, підвищення рівня компетентності викладачів, майстрів виробничого навчання, які працюють із дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища, взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу у тому числі й батьків.

Так, у Комунальному навчальному закладі Київської обласної ради "Васильківський професійний ліцей" навчаються учні з різними нозологіями, це: з аутизмом; із затримкою психічного розвитку; з хронічними захворюваннями (серцеві захворювання та алергії); з психоневрологічними захворюваннями; порушеннями зору. Немає двох однакових дітей, але усім учням з особливими потребами в першу чергу потрібна своєчасна адаптація та соціалізація, як в навчальному закладі зокрема, так і в оточуючому середовищі загалом. Насамперед їм необхідна допомога фахівців різних галузей, але особливо педагогів, психологів та медиків, і що найважливіше, чуйне ставлення оточуючих. Ці діти, замкнуті у вузькому просторі власного житла, яке часто буває незадовільним, приречені на безнадійне та безрадісне існування. Потрібно сприймати їх не як людей, яким необхідна особлива опіка в ізольованих умовах, а таких, що мають усі права жити в суспільстві і користуватися усіма доступними благами цивілізації, без обмежень. Процес адаптації спрямований на якісний аналіз як дефекту, так і можливостей учня. Тому коли в ліцей приходить новий учень, потрібно звернути увагу та приділити йому більше значення. Для кожного учня після спостереження, консультацій та діагностичного обстеження, використовуються корекційно-розвивальні вправи та ігри, методи та засоби для покращення адаптації та соціалізації. Спираючись на потенційні можливості учня, разом зі представниками психологічної служби, педагогами, медичною сестрою, визначаються довгострокова і короткострокова мета навчання, його зміст і методи, щоб переводити усі знання і вміння дитини з "зони найближчого" в "зону актуального розвитку". Спільно організуються навчально-виховна діяльність, консультації, в той же час проводяться корекційно-розвивальна робота з учнями щодо подолання різних відхилень в афективній, поведінковій сферах, максимально розвиваючи їх потреби і можливості. Запука вдалої соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами це – вдала соціальна адаптація дитини до навчання в закладі освіти. Соціальна адаптація – це процес активного пристосування особистості до змін в середовищі за допомогою різноманітних соціальних засобів. В освітньому закладі залучаються до використання усі види соціальної адаптації. В першу чергу, це пристосування середовища та модифікація

фізичного оточення. Це – обладнання навчального закладу засобами для зручного пересування та перебування учнів з особливими потребами (обладнання входу пандусами, кімнати гігієни, збільшення або зменшення інтенсивності світла, контроль за рівнем шуму в приміщенні). По-друге, це – адаптація та модифікація навчальних підходів та методик, індивідуальний підхід до учня в залежності до його потреб, можливостей та діагнозу, розширення світогляду, вибору різноманітних форм роботи (арт-терапія, використання комп'ютерних технологій тощо). По-третє, це – адаптація навчального плану та завдань визначених для учня. Для кожного першокурсника розробляється на початку року та коригується в продовж року індивідуалізований навчальний план. Що включає в себе: стиль навчання, навчальні підходи, матеріали та обладнання, додаткові заняття зі викладачами. По-четверте, робота закладу з батьками проводиться як фронтально, так і індивідуально. Застосовуються такі організаційні форми: лекційно-просвітницька; консультативно-рекомендаційна; проведення круглих столів, батьківських зборів, днів відкритих дверей [12]. У ліцеї створена своєрідна мережа підтримки. Всі працівники та адміністрація, всі, хто працює з учнями з особливими освітніми потребами, допомагають один одному, обмінюються знаннями, намагаються максимально використовувати місцеві ресурси для досягнення головної мети – реалізації дитиною її потенційних можливостей. Формування активної особистості, здатної швидко орієнтуватися в складному життєвому просторі та творчо змінювати його в міру власних можливостей є одним з основних завдань колективу ліцею. Головним завданням ліцею – першочергове забезпечення професійною освітою дітей з числа соціально-незахищених категорій населення (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, а також інші категорії громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації).

З 2017 року за сприянням Міністерства освіти і науки України ліцензовано 13 нових професій для інклюзивного навчання. Створена сучасна матеріально-технічна база для професійного навчання осіб з інвалідністю та створюється сучасне інклюзивне середовище: інформаційно-ресурсний центр з сучасним обладнанням; навчально-практичний центр сфери обслуговування; навчально-практичний центр швейного виробництва. Проте, залишаються проблемні питання, а саме: утеплення фасаду; капітальний ремонт покрівлі; заходи з електричної безпеки (заміна електропроводки). На сьогоднішній день первинна професійна підготовка в ліцеї здійснюється за 18 професіями, 5 з яких інтегровані. У 2018 році заклад виконав план регіонального замовлення на 100 %, роботодавці Комунального навчального закладу

Київської обласної ради "Васильківський професійний ліцей" – це сучасні підприємства Київщини: ПрАТ "Вентиляційні системи" (м. Боярка); Товариство з обмеженою відповідальністю "Науково-виробнича компанія "ВК Система" (м. Васильків); ТОВ "Профібау" (утеплення фасадів м. Київ); ТОВ "Українсько-словенське спільне підприємство "Київський обласний хлібопекарський комплекс" (Васильківський р-н); ТОВ "Бджілка Печерська" (Піцерія Mister Cat м. Київ); ТОВ "САЛАТЕЙРА"; Васильківське відділення Київського ГРУ ПАТ КБ "ПРИВАТ БАНК"; Товариство з обмеженою відповідальністю "Рекламний текстиль" (м. Київ); Товариство з обмеженою відповідальністю "Лінжері Про" (м. Київ).

Планується здійснювати прийом на навчання за 13 новими професіями для інклюзивного навчання, серед яких: "швачка", "кухар", "пекар", "касир банку", "оператор з обробки інформації та програмного забезпечення», «оформлювач вітрин, приміщень та будівель" (Див. табл.1).

Таблиця 1.

Набір учнів за спеціальностями у 2018-2019 н.р. у
Комунальному навчальному закладі Київської обласної ради
"Васильківський професійний ліцей"

<i>На базі 11 класів (навчання від 6 міс. до 1 року)</i>	<i>На базі 9 класів (термін навчання – 3 роки)</i>
– Адміністратор	– Кухар. Офіціант
– Касир (в банку)	– Швачка. Кравець
– Пекар	– Електрозварник. Водій кат. "В"
– Кухар	– Муляр. Штукатур
– Покоївка	
– Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення	
– Манікюрник	
– Швачка. Кравець	
– Муляр. Штукатур	

Необхідно створювати атмосферу соціальної рівності усіх учасників освітнього процесу, працювати над постійним підвищенням рівня морального розвитку колективу. Інтеграція осіб з ООП передбачає формування у неї усвідомлення соціальної рівності з іншими учасниками освітнього процесу. У цьому випадку основними психологічними умовами соціальної адаптації учня з ООП може бути усвідомлення ним реального положення справ, адекватна самооцінка, емоційна урівноваженість, адекватні міжособистісні відносини і

знаходження своєї професійної ніші на ринку праці. Інклюзивне освітнє середовище – це середовище, де всі учні незалежно від своїх освітніх потреб здатні навчатися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, вдосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною спільноти [12]. Це дуже тривала, копітка, системна робота, але без цього не буде співпраці, взаєморозуміння, формування нового світогляду, а, найголовніше не буде належних результатів.

Цікавим і корисним є досвід щодо навчання учнів з особливими освітніми потребами у Державному професійно-технічному навчальному закладі (ДПТНЗ) "Білоцерківський професійний ліцей". Так, учні, які мають порушення слуху здобувають професію "різьбяр по дереву та бересті".

Організація навчання учнів з особливими потребами в закладі професійної (професійно-технічної) освіти, дещо відрізняється від шкільної. У медицині існують певні норми, які регламентують допуск дітей з вадами здоров'я до навчання за певними професіями. Наприклад, в училищі з підвищеним рівнем безпеки не можуть навчатися учні з низьким порогом зору, важкими вадами опорно-рухової системи, психічними розладами та інше.

Правила інклюзивної освіти в ЗП(ПТ)О: усі учні рівні в учнівському колективі та мають рівний доступ до процесу навчання, виробничої практики та відпочинку; у всіх учнів повинні бути рівні можливості для встановлення і розвитку важливих соціальних зв'язків; планування і проведення навчально-виробничого процесу повинне бути ефективним, сучасним, інноваційним; працівники, які включені в процес освіти, навчені стратегіям і процедурам, які полегшують процес адаптації, тобто соціальну інтеграцію серед однолітків; програми і процес теоретичного, виробничого навчання та виробничої практики враховують потреби кожного учня; родини учнів беруть активну участь в діяльності ЗП(ПТ)О; усі працівники ЗП(ПТ)О налаштовані позитивно і розуміють свої обов'язки.

Основними завдання інклюзивної освіти в ЗП(ПТ)О є:

- здобуття молодими людьми з особливими освітніми потребами професійної освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту;
- забезпечення різнобічного розвитку учнів ЗП(ПТ)О, реалізація їх здібностей;
- створення освітньо-реабілітаційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів з особливостями психофізичного розвитку;

- створення позитивного мікроклімату у ЗП(ПТ)О з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування учнів всіх категорій;
- забезпечення психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами;
- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до розробки індивідуальних планів та програм навчання.

Очікувані результати освіти для учнів з особливими освітніми потребами в ЗП(ПТ)О: у учнів є можливість активної і постійної участі у всіх заходах навчально-виробничого та виховного процесу; адаптація найменш ненав'язлива і не сприяє виробці стереотипів; заходи направлені на включення учня, достатньо доступні для нього; індивідуальна допомога не віддаляє і не ізолює учня; з'являються можливості для узагальнення і передачі навичок; педагоги, майстри виробничого навчання поділяють обов'язки в плануванні, проведенні і оцінюванні уроків; створюється процедура оцінювання ефективності освіти; створюються умови для кожного бути успішним у колективі, в якому кожен вважає свій внесок важливим, в якому учні працюють разом на уроках теоретичного, виробничого навчання та виробничій практиці [10].

Необхідним для створення умов в ЗП(ПТ)О для здійснення навчання учнів з особливими освітніми потребами є: безперешкодний доступ до території та приміщень навчального закладу, зокрема, для дітей з вадами опорно-рухового апарату, у тому числі для учнів, які пересуваються на інвалідному візку, з вадами зору; забезпечення навчального закладу необхідними навчально-методичними посібниками, наочно-дидактичними, індивідуальними технічними засобами навчання; наявність кабінетів педагогічного розвантаження; забезпечення педагогічними кадрами, які володіють методиками роботи з дітьми з особливими потребами, у тому числі і майстрами виробничого навчання. Основна увага в організації навчально-виробничого й виховного процесу в ЗП(ПТ)О звертається на: індивідуалізацію навчання; диференційований підхід до учнів; проведення заходів із соціальної реабілітації; психологічну підтримку; медичний супровід учнів у процесі здобуття освіти. Головною цього є підвищення мотивації до професійного навчання та подальшого працевлаштування дітей з особливими потребами [6].

Рекомендації для викладачів і майстрів виробничого навчання в організації навчального процесу:

- всебічне ознайомлення з анамнезом учня (розуміти його особливості, знати закономірності розвитку);

– вивчення психічних якостей (вивчити стан уваги, рівень пізнавальних можливостей, професійних здібностей, темп роботи кожного учня; уміння спостерігати за учнем та регулювати його навантаження; в роботі з учнем враховувати стан зору, слуху, особливості моторики);

– бути добре ознайомленим з приладами та пристроями, якими користується учень;

– адаптувати навчальні плани, методики, матеріали та навчальне середовище до специфічних потреб вихованців (використовувати можливості, надані варіативною частиною плану, що забезпечує індивідуальний характер розвитку учнів; враховувати їхні особистісні особливості, інтереси й схильності; формувати у учнів життєві та професійні компетентності, досвід професійного самовизначення поглибити навчально-виховну роботу у позаурочний час, реалізовувати зміст виховання в різноманітних видах і формах діяльності учнів ЗП(ПТ)О, зокрема: навчально-пізнавальній, професійній, суспільно-корисній, художньо-творчій, краєзнавчій, народознавчій, спортивно-оздоровчій, організаторській, тощо; навчитися визначати, оцінювати і створювати оптимальні умови для спілкування й адаптації вихованців з різними потребами до учнівського середовища; вивчати і застосовувати головні принципи і стратегії колективної командної роботи);

– зрозуміти важливість цілеспрямованого залучення до роботи з учнями членів родини, встановлення з ними партнерських стосунків.

Для забезпечення оптимальних умов розвитку та навчання учнів з психофізичними вадами в ліцеї здійснюється психологічний супровід навчання в інклюзивному середовищі за такими напрямками:

– *Психологічна діагностика дітей.* Ефективність психологічного супроводу навчання осіб з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання забезпечується, передусім, комплексною диференціальною діагностикою, яка має бути спрямована на вивчення: адаптивних можливостей, соціального статусу дитини, взаємин у родині та учнівському колективі; емоційно-вольової та мотиваційної сфер; індивідуально-типологічних особливостей; рівня розвитку комунікативних здібностей.

– *Психологічна підтримка батьків.* Основним елементом інклюзивного навчання є залучення батьків до навчально-виховного процесу. Тому завдання психологічного супроводу полягає у: налагодженні партнерських стосунків з батьками та створенні психологічного комфорту для кожного члена сім'ї; підвищенні психолого-педагогічної культури батьків; поясненні батькам специфіки

психічного розвитку дитини і тих обмежень, які накладаються на процес навчання й виховання; психологічному консультуванні батьків.

– *Робота з учнівським колективом*, в якому перебуває учень з психофізичними вадами, повинна бути направлена на формування толерантного ставлення та позитивних установок щодо взаємодії з учнями, які мають психофізичні вади.

– *Надання психологічної підтримки педагогам*. Успішність навчально-виховного процесу значною мірою залежить від педагога, його майстерності, професійних навичок, особистісних рис, від ставлення до учнів, зокрема тих, які мають ті чи інші порушення психофізичного розвитку. З педагогічним колективом проводяться бесіди та обговорюються питання стосовно інтегрованого та інклюзивного навчання на нарадах, круглих столах, тренінгах. Обговорені такі питання: "Принципи ефективної роботи з учнями з особливими освітніми потребами", "Інклюзивна освіта: проблеми та перспективи".

Психологічний супровід навчання осіб з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання передбачає не лише сприяння психічному розвитку, а й роботу з педагогічним колективом, спрямовану на: формування в учасників педагогічного процесу позитивних установок щодо взаємодії з таким учнем; пояснення педагогам специфіки психічного розвитку учня і тих обмежень, які накладаються на процес навчання й виховання; надання психологічної допомоги педагогам щодо їх подальшої роботи на основі результатів діагностичних методик. Формується психологічна готовність педагогів до взаємодії з такими учнями через проведення тренінгових занять, лекторіїв, семінарів.

Психологічне консультування здійснюється для педагогів, для батьків дітей з особливими потребами та для самого учня. Консультативна робота з учнями з особливими потребами спрямовується на те, щоб за допомогою спеціально організованого процесу спілкування актуалізувати в учневі додаткові психологічні сили і здібності, що можуть забезпечити вихід зі складної життєвої ситуації. За такого типу допомоги увага зосереджується не стільки на вадах розвитку, скільки на ресурсах особистості, її можливостях.

Психологічна корекція учня з особливими потребами спрямовується на розвиток його здатності до самостійної реалізації в житті, уміння жити в нових соціальних умовах, долаючи або компенсуючи особистісні обмеження. Корегується навчально-виховний процес з метою визначення оптимального навантаження учня з особливими потребами, щоб уникнути неврозів, збільшити адаптаційний потенціал.

Пріоритетними завданнями, через які здійснюється психологічний супровід інтегрованого (інклюзивного) навчання учнів з особливими потребами, є: запобігання затримці у здобутті знань, розвитку особистості, інфантилізму, проблеми з вибором професійного маршруту; заспокоєння учня, зміцнення його вольових рис; стимулювання позитивного ставлення до дефекту, віри в можливість його компенсації; просвітницька робота з іншими учнями та педагогами ліцею, спрямована на роз'яснення особливостей контингенту учнів з вадами в розвитку і необхідності адекватного ставлення до них; розвиток психолого-педагогічної компетентності (психологічної культури) учнів, батьків, педагогів; оптимізація спілкування учня з однолітками, батьками, педагогами; допомога (сприяння) учню у вирішенні актуальних завдань навчання, соціалізації.

Основні методи роботи є: вивчення документації з метою накопичення анамнестичних даних та отримання уявлення про причини порушення в розвитку; метод бесіди, за допомогою якого з'ясовують особливості психічних проявів учня в процесі спілкування з її батьками, найближчим оточенням, із самим учнем; аналіз результатів діяльності учня: письмових та навчальних робіт, різних виробів; метод спостереження, який дає змогу зробити висновок про різні прояви психіки учня в умовах її безпосередньої діяльності за мінімального втручання з боку спостережника; метод тестування, який використовують для оцінювання рівня розвитку здібностей, можливостей, розумового розвитку учня (з цією метою можна застосовувати методики для дослідження пізнавальних процесів, інтелектуальної, особистісної сфери, методи профдіагностики).

Завдання реалізуються через такі основні напрями роботи практичного психолога, який здійснює супровід інтегрованого (інклюзивного) навчання: психологічна діагностика; психологічна корекція; психологічне консультування; психологічна реабілітація; психологічна підтримка. Психологічне консультування або просвітницько-консультативна діяльність проводиться переважно з педагогами та батьками учнів з особливими потребами, але його можна провести і з самим учнем. Консультативна робота з учнями з особливими потребами спрямована на те, щоб за допомогою спеціально організованого процесу спілкування актуалізувати в учня додаткові психологічні сили і здібності, які можуть забезпечити вихід зі складної життєвої ситуації. За такого типу допомоги увага зосереджується не стільки на вадах розвитку, скільки на ресурсах особистості учня, його можливостях. Основні форми консультативно-просвітницької роботи: лекції (виступи) для педагогів та батьків;

складання для батьків і педагогів пам'яток з актуальних проблем учнів з особливими потребами; розроблення рекомендацій учителям щодо здійснення особистісно-орієнтованого підходу в навчанні та вихованні учнів; бесіди з учнями; індивідуальні та групові консультації з батьками та педагогами.

Психологічна підтримка є важливим видом психологічної допомоги. Вона має такі основні напрями: психологічна підтримка батьків та інших родичів учня; психологічна підтримка педагогів, які працюють з такими учнями; психологічна підтримка самих учнів. Психологічну підтримку батьків слід розглядати як систему заходів, спрямованих на: зменшення в них емоційного дискомфорту у зв'язку із захворюванням дитини; підтримка впевненості батьків у можливостях їхньої дитини; формування в них адекватного ставлення до проблем дитини. Психологічна підтримка батьків здійснюється не тільки у формі групового спілкування, а й під час індивідуальних бесід, присвячених проблемам дитини, сімейним проблемам. Психологічна підтримка педагогів, які працюють з такими учнями, спрямована на формування в них психологічної готовності до роботи із цими учнями та на профілактику емоційного вигорання. Під час такої роботи педагоги мають опанувати психотехнічні методи релаксації та зняття психоемоційного напруження.

Особливості навчання учнів з особливими освітніми потребами. У ході навчання учнів з *порушеннями зору*, викладач чи майстер виробничого навчання має враховувати офтальмологічні дані щодо ступеня зниження зору, характеру захворювання, особливостей його перебігу та прогнозу на майбутнє (можливість погіршення чи покращення). З огляду на це, вони, у першу чергу, мають бути поінформовані про рекомендації офтальмолога стосовно використання звичайних і спеціальних засобів корекції й додаткових засобів, що покращують зір (збільшувальні лінзи, проектори, тифлоприлади, аудіозаписи, спеціальні комп'ютерні програми, що трансформують письмовий текст у звуковий та ін.). Водночас необхідно враховувати певні особливості учнів з *порушеннями слуху*. Деякі учні зі слабким слухом можуть чути, однак сприймають окремі звуки спотворено, особливо початкові й кінцеві звуки у словах. У будь-якому випадку наставник має ознайомитися з медичною карткою учня, проконсультуватись із сурдопедагогом, логопедом, батьками, викладачами, у яких навчався учень у попередні роки, щодо створення й дотримання особливих умов його навчання. Методика навчання учнів із вадами слуху базується на зоровому сприйнятті навчального матеріалу: на заняттях паралельно із викладачем повинен працювати сурдоперекладач, а так як учні не можуть одночасно слухати і писати,

то викладачі готують адаптовані методичні посібники, використовують мультимедійну техніку. Залежно від тяжкості ураження, учні з порушеннями опорно-рухового апарату в більшості випадків можуть навчатись в училищі за умови створення для них безбар'єрного середовища, забезпечення спеціальним устаткуванням (пристрої для письма; шини, які допомагають краще контролювати рухи рук; робоче місце, що дає змогу утримувати певне положення тіла тощо) [1].

Слід зазначити, що особистісно зорієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує *викладач-асистент*. Будь-яку адаптацію матеріалів, методів або послідовностей виконання завдань, які учень використовує в навчальному процесі, слід коротко описати в індивідуальному навчальному плані (ІНП) учня, щоби точно та правильно передати всьому педагогічному персоналу інформацію про конкретні можливості й потреби учня. Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюють згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів та обсягом матеріалу, визначеним індивідуальною навчальною програмою і має бути стимулювальною.

Учні з особливими освітніми потребами є активними учасниками позакласної та позашкільної роботи, до якої їх залучають, враховуючи можливості, інтереси, нахили, здібності, з огляду на побажання, психофізичні особливості та стан здоров'я. Незважаючи на певні проблеми, які існують, інклюзивна освіта у закладах професійної (професійно-технічної) освіти має свої переваги: учні з порушеннями здоров'я звикають жити в середовищі своїх здорових чи то відносно здорових однолітків, беруть активну участь у навчально-виробничому процесі й позаурочній роботі, привчаючись таким чином до активного життя в соціумі; їхні ж однокласники звикають толерантно сприймати людей з особливими потребами і ставитися до них як до рівних. Усі учні, перебуваючи в інклюзивному середовищі, можуть навчитися цінувати й поважати учнів з відмінними здібностями. Вони навчаються бачити людину, а не передусім її ваду чи обдарованість, та не помічати пов'язаних із ними соціальних ярликів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Таким чином, інклюзивне освітнє середовище – це середовище, де всі учні незалежно від свої освітніх потреб здатні навчатися ефективноше, підвищувати свою соціальну компетентність, вдосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною спільноти.

Професійна освіта насамперед повинна забезпечити готовність людини з об'єктивно зменшеними функціональними можливостями внаслідок вад психофізичного розвитку до максимального (з

урахуванням суб'єктивних можливостей) повноцінного виконання своїх різноманітних соціальних ролей і функцій, готовності до саморозвитку, самоствердження, до щасливого життя серед людей. І кожен педагог професійно-технічного закладу повинен зробити все можливе, щоб людина з особливими потребами оволоділа професією, щоб вона зайняла місце у нашому суспільстві, адже саме від системи освіти залежить можливість соціальної адаптації таких людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
2. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 30, ст.1011.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 06.09.2018 р. № 2541-VIII діє з 13.10.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-viii> (дата звернення 30.03.2019).
4. Про освіту: Закон України діє з 28.09.2017 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 21.03.2019).
5. Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання : зб. матер. Всеукр. науково-метод. конф., присвяч. 97-річчю від дня народж. В. Сухомлинського (Кіровоград, 29-30.09.2015р.). / уклад. О. Е. Жосан. Кіровоград: Ексклюзив-систем, 2015. 468 с.
6. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. 2-ге вид. допов. та перероб. Київ: АТОПОЛ, 2011. 274 с.
7. Конвенція ООН про права дитини (Конвенція ратифікована Постановою ВР №789-XII (789-12) від 27 лютого 1991 р.). URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child> (дата звернення 30.03.2019).
8. Концепція розвитку інклюзивної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України № 912 від 01.10.2010 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/ (дата звернення 22.03.2019).
9. Кравченко Г. Ю., Сіліна Г. О. Інклюзивна освіта в ДНЗ. Харків: Ранок, 2014. 176 с.
10. Пашенко О. В., Гриценко І.А., Софій Н.З., Найда Ю.М. Індекс інклюзії: професійно-технічний навчальний заклад: навчально-методичний посібник посіб. Київ: ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2011. 92 с.

11. Пашенко О. В., Гриценко І.А., Софій Н.З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посіб. Київ: Арт Економі, 2012. 184 с.

12. Пашенко О. В. Підготовка керівників ПТНЗ до організації та розвитку інклюзивного навчального середовища під час підвищення кваліфікації. *Проблеми освіти: наук. зб. Інститута інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. Київ. 2014. Вип. № 78, ч. 1. 184 с.

13. Саламанкська декларація. Рамки дій з освіти людей з особливими потребами, прийняті Всесвітньою конференцією з освіти осіб з особливими потребами: доступність і якість. Саламанка, Іспанія, 7-10 черв. 1994 р. Київ, 2000. 21 с.

14. Сергєєва Л.М., Софій Н.З. Якісна професійно-технічна освіта – соціально вразливій молоді: навч.-метод. посіб. / за ред. Л. М. Сергєєвої. Київ: Арт Економі, 2012. 168 с.

РОЗДІЛ 3.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСІБ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ
ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Кльоц Любов Антонівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
(Комунальний заклад "Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти"
Житомирської обласної ради,
м. Житомир)

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ
ПОТРЕБАМИ

У статті викладені змістові характеристики соціальної компетентності у контексті проблем вікового розвитку особистості, обґрунтовані складові соціальної компетентності, визначені основні орієнтири формування соціальної компетентності підлітків з особливими освітніми потребами в умовах освітнього середовища.

Ключові слова: *соціальна компетентність, модель компетентності за Дж. Равеном, соціалізація, Я-концепція.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. В умовах розбудови української державності надзвичайно актуальною є проблема формування соціальної компетентності особистості, що зумовлено пошуком оптимальних шляхів підготовки їх до самостійного життя. Сьогодні для української освіти пріоритетним є виховання самостійної, активної особистості, здатної адаптуватися до швидкоплинних змін у суспільстві, самовизначитися та самореалізуватися у професійному полі. За таких вимог докорінно має змінитися зміст навчально-виховного процесу, на що вказується у нових освітніх стандартах. Де пріоритетним є створення таких психолого-педагогічних умов, які б сприяли формуванню позитивної Я-концепції вихованця. Однак, як показує практика педагог губиться у новому змісті освіти і все намагається отримати єдиний "рецепт" методики формування тої чи іншої компетентності, у нашому випадку – соціальної компетентності підлітків з особливими освітніми

потребами. Так, як нова парадигма освіти вимагає орієнтуватись на індивідуальний потенціал особистості учня – це унеможливило застосування стандартних методик роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. У вітчизняній науковій літературі є різні підходи до формування компетентностей в освітньому просторі, але на сьогодні вони ще не достатньо розроблені і потребують подальшого вивчення. Ученими досліджувалась модель соціальної компетенції (В. Слот, Х. Спанярд), структура та зміст соціальної зрілості (О. Михайлов, В. Масленнікова, В. Радул); професійна та комунікативна компетентності (І. Бех, С. Демченко, М. Елькін, С. Козак, А. Онкович та ін.); соціально-психологічна компетентність (Л. Лепіхова); життєва компетентність (І. Єрмаков, Л. Сохань, І. Ящук та ін.); соціальна компетентність дошкільників та молодших школярів (М. Гончарова-Горяньська, О. Кононко та ін.).

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів. Сучасна ситуація суспільства, настільки багатогранна і неоднозначна, що вимагає від особистості високого рівня умінь і навичок, без яких життєдіяльність людини в соціумі неможлива. У зв'язку з цим, гостро постає проблема вивчення міжособистісної взаємодії і вибудовування власної траєкторії співіснування у соціальному просторі. Успішність особистості безпосередньо залежить від обізнаності її у соціальних питаннях, вміння бачити проблему і вирішувати її. Тому ключовим аспектом в успішності особистості, є рівень сформованості та представленості соціальних компетентностей, які дозволяють досягти бажаних цілей і домогтися потрібного результату.

Аналізуючи трактування досліджуваного поняття, більшість авторів розуміють його як сукупність знань, умінь і навичок які сприяють успішному співіснуванню особистості в соціальному просторі. Щодо структурного аналізу даного феномену звернемося до праць Дж. Равена. До числа основних складових *соціальної компетентності* автор відносить:

- мотивацію і здатність включатися в діяльність високого рівня (ініціативність, вміння брати на себе відповідальність, вміння аналізувати роботу групи та ін.);
- готовність включатися в суб'єктивно значимі дії (прагнення впливати на події у своїй соціальній групі);
- здатність використовувати власні умовиводи при виборі стратегії поведінки;

- готовність і здатність підтримувати та заохочувати тих, хто намагається раціоналізувати власну чи групову діяльність, шукає способи більш ефективної роботи;
- адекватне розуміння того, як функціонують організація і суспільство, де живе людина і працює;
- адекватне сприйняття власної ролі і ролі інших людей в організації суспільства у цілому;
- адекватне уявлення про ряд понять, пов'язаних з управлінням організацій. У число таких понять входять: ризик, ефективність, лідерство, відповідальність, підзвітність, комунікація, рівність, участь, добробут і демократія [5].

Всі перераховані вище компоненти компетентності можна віднести до двох сфер: когнітивної та емоційної складових "Я-концепції", вони можуть значною мірою замінити одна одну в якості складових ефективної поведінки. Чим більше таких компонентів залучає людина до процесу досягнення значущих для себе цілей, тим вища ймовірність того, що вона цих цілей досягне.

Такий спосіб аналізу компетентності можна конкретизувати, звернувшись до "моделі компетентності". Дж. Равен пропонує розглядати соціальні компетентності за допомогою таблиці, яка представляє собою сукупність значущих аспектів поведінки і компонентів ефективної поведінки (див. табл.1). Значимі аспекти поведінки були виділені у три групи: "Досягнення", "Співробітництво" та "Вплив" (Див. табл. 1).

Таблиця 1.

Моделі компетентності за Дж. Равеном

Значимі аспекти поведінки		
Досягнення	Співпраця	Вплив
Робити що-небудь більш ефективніше, ніж раніше. Удосконалювати розуміння явищ і ситуацій.	Надавати підтримку і сприяти тим, від кого залежить досягнення поставленої мети. Забезпечувати безконфліктну спільну роботу. Встановлювати з людьми теплі, довірливі стосунки. Влаштовувати ефективні групові обговорення.	Забезпечувати в групі обмін знаннями для прийняття ефективних спільних рішень. Чітко формулювати цілі групи і направляти енергію членів групи на їх досягнення. Відгукуватися на запити інших людей.

Далі визначимо (за автором) компоненти ефективної поведінки, наявність яких робить дуже ймовірним успішне завершення будь-якої діяльності [5]. Ці компоненти компетентності включають когнітивні процеси (такі, як планування або визначення можливих перешкод на шляху до досягнення мети), афективні процеси (використання емоцій – позитивних і негативних – для виконання завдання) і звична поведінка (наприклад, звичка до інтенсивної роботи).

До компонентів ефективної поведінки Дж. Равен відносить: аналіз проблеми та шляхи її вирішення; вміння передбачати перешкоди на шляху до мети та вживати заходів для їх подолання; здатність слідкувати за результатами застосованих дій і використовувати їх для роздумів про природу і обставин того, що відбувається; вміння виявляти і намагатися вирішувати конфлікти; здатність співвідносити свої дії зі своєю роллю; здатність погоджувати свої дії з образом "Я"; здатність переключати емоції на виконувану задачу; вміння вибирати цікаві завдання і не намагатися переконати себе у непривабливості завдань, які необхідно виконати; здатність передбачати радість від успіху і розчарування від невдач; вміння прикладати додаткові зусилля для зниження ступеня ризику, пов'язаного із виконуваною діяльністю; вміння забезпечити необхідні ресурси; вміння встановлювати відносини співпраці з іншими людьми [5].

До переліку характеристик ефективної поведінки, що перераховані вище, слід було б додати ще й інші:

1. *Впевненість у тому, що можеш працювати в команді з іншими*, брати на себе роль лідера, а також користуватися допомогою і підтримкою оточуючих; що володієш здатністю вносити поправки, якщо розпочаті дії не призводять до очікуваного результату або раптово виявляється, що обрана лінія дій помилкова; що здатний виносити розумні судження і приймати правильні рішення: усвідомлення того, що можеш оцінювати різні фактори для з'ясування адекватного рішення, що для цього не обов'язково мати повну інформацію по кожному аспекту ситуації, що не слід повністю концентруватися на одному – двох міркуваннях, упускаючи на увазі всі інші (можливо, важливіші); що здатний справлятися з новими ситуаціями і входити в контакт з новими людьми.

2. *Уміння приймати рішення*: здатність розпізнавати і приймати до уваги безліч суб'єктивних чинників замість того, щоб зосереджуватися тільки на одному або двох аспектах.

3. *Здатність і вміння керувати*: здатність і вміння заручатися допомогою інших людей, коли це необхідно для досягнення власних або спільних цілей. Природна схильність робити все необхідне для

того, щоб інші люди направляли свою енергію на досягнення мети; здатність помітити психологічні перешкоди, що виникають у роботі людей, і зробити все необхідне для їх усунення; чутливість до організаційних проблем, що заважає ефективній роботі окремих співробітників, а також здатність і готовність виділяти і заохочувати тих, хто виявляє увагу до таких проблем.

4. *Здатність і вміння ефективно працювати в інтересах спільної мети:* бажання зрозуміти загальну програму дій, брати на себе ініціативу, необхідну для виконання своєї частини загальної задачі, і робити з максимальною користю саме те, що необхідно, не чекаючи детальних вказівок.

5. *Здатність шукати зворотний зв'язок, вміння розпізнавати і використовувати її:*

- чутливість: розуміння того, наскільки важливо звертати увагу на незрозумілі, майже неусвідомлювані сумніви, чутливість до цих відчуттів і бажання прояснювати їх, робити повністю усвідомленими і спиратися на них у своїх діях;

- здатність оцінювати ступінь просування до мети, задаватися питанням, що цьому заважає, і планувати майбутню поведінку;

- уміння вчитися без спеціальних інструкцій: бажання і здатність робити власні спостереження, самостійно збирати інформацію і вступати в контакт з іншими людьми, що працюють над схожими проблемами.

6. *Творчий потенціал:*

- здатність інтегрувати ідеї в діяльність і зворотний зв'язок заради ефективних дій, замість того, щоб розмежовувати практичну і інтелектуальну діяльність і віддавати перевагу якій-небудь одній з них;

- готовність терпіти неприємності, які виникають, коли людина не впевнена, що робить правильно (правильним способом). Розуміння того, що ці неприємності тимчасові і що все врешті-решт прийде в норму.

Дж. Равен визнає, що поки не існує концепції, яка дозволяла б якось спростити, структурувати і описати складні форми поведінки, хоча описана вище модель допомагає більш ясно уявити собі ці форми. Очевидно, що одні й ті ж типи діяльності перераховані і як значимі стилі поведінки і як потенційні компоненти ефективної поведінки. Також, викладені змістові компоненти соціальної компетентності доцільно враховувати у створенні умов для її формування у дітей з особливими освітніми потребами в освітньому просторі.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про різні підходи до розуміння сутності соціальної компетентності:

- соціальна компетентність представлена або як інтегративна якість особистості, або як соціальна взаємодія;
- соціальна компетентність характеризується як результат деякої діяльності або показник досягнень особистості в певному виді діяльності;
- змістовний компонент формування соціальної компетентності залежить від віку людини.

На основі теоретичних досліджень ми сформулювали поняття соціальної компетентності старшокласника з особливими освітніми потребами, як комплекс знань про соціальну дійсність, систему соціальних умінь, навичок і соціально-особистісних характеристик, рівень сформованості яких у кожній людини дозволяє їй вибудовувати свою поведінку, враховуючи особливості соціальної ситуації, і ефективно виконувати задану соціальну роль. На нашу думку соціальна компетентність – це не проста сума знань, це здатність людини вирішувати життєві проблеми і завдання, знаходити вихід в повсякденних реальних ситуаціях, використовуючи набуті вміння та навички, навчальний і життєвий досвід, соціальні цінності та особисті мотиви [4:40-46]. Таким чином, необхідний рівень соціальної компетентності старшокласників з особливими освітніми потребами в умовах масової школи досягається за допомогою формування:

- комплексу соціально-комунікативних знань і відносин (понятійно-сутнісний компонент);
- системи соціально-комунікативних умінь (практико-діяльнісний компонент);
- досвіду продуктивної соціально-комунікативної діяльності (мотиваційно світоглядний компонент);
- особистісно-ціннісного ставлення до вдосконалення соціально-комунікативної компетентності (концептуальний компонент).

З метою визначення змісту соціальної компетентності необхідно виділити провідні соціальні ролі, які відображають різні соціальні відносини старшокласників. Саме у ранньому юнацькому віці, як показали дослідження І. Кона, І. Котової, А. Мудрика, С. Смирнова, Е. Шиянова та інших вчених, розширюється соціальне середовище, що впливає на учнів. Юність – це період, коли підліток усвідомлює себе відповідальним суб'єктом соціального життя, готовим і спроможним брати активну участь у трудовому та суспільному житті, який вміє висловлювати свою громадянську позицію, розуміючим соціальні ролі чоловіка або жінки, матері або батька, які мають моральне ставлення до любові, сім'ї, шлюбу – в результаті опановує соціальним досвідом і реалізує себе як особистість. Ранній юнацький

вік – час для здійснення професійного вибору і підготовки до майбутньої професії, переходу до професійного навчання. На цьому етапі завершується дозрівання і формування особистості, коли найбільш повно проявляється ціннісна орієнтація діяльності школяра. А. Мудрик вважає, що будь-яке суспільство зацікавлене в тому, щоб його члени успішно оволоділи ролями чоловіка або жінки, могли б і хотіли компетентно брати участь у виробничій діяльності, створили міцну сім'ю, були законослухняними громадянами. Людина стає повноцінним членом суспільства будучи не тільки об'єктом, а й суб'єктом соціалізації. Як суб'єкт людина в процесі соціалізації не просто засвоює соціальні норми і культурні цінності суспільства. Це засвоєння йде в нерозривній єдності з реалізацією активності людини, його саморозвитком і самореалізацією в суспільстві [2]. Виходячи з проведеного теоретичного аналізу психолого-педагогічних підходів до визначення провідних соціальних ролей старшокласників, нами було визначено зміст соціальної компетентності, який має три напрямки розвитку по кожному компоненту соціальної компетентності: "Особистість", "Громадянин", "Професіонал".

Зміст соціальної компетентності включає в себе [3:7-9]:

1. У напрямку розвитку "Особистість":

– понятійно-сутнісний компонент – знання рольових вимог і очікувань, що пред'являються суспільством до власників певного соціального статусу; знання загальнолюдських норм і цінностей, норм у сферах і галузях соціальної взаємодії; знання і уявлення людини про себе (про свої можливості, інтереси, здібності), сприйняття себе як соціального суб'єкта і як особистості;

– практико-діяльнісний компонент – отримання навичок і досвіду ефективного соціальної взаємодії;

– мотиваційно-світоглядний компонент – сформована мотивація, орієнтована на звершення і здобутки, успішні установки соціальної взаємодії, заснована на моральних нормах і цінностях суспільного і особистісного порядку;

– концептуальний компонент – наявність таких якостей як креативність, комунікабельність, толерантність, адаптивність, відповідальність, націленість на успіх.

2. У напрямку розвитку "Громадянин":

– понятійно-сутнісний компонент – знання про устрій і функціонування соціальних інститутів; про різні соціальні структури і соціальні процеси, що протікають в суспільстві;

– практико-діяльнісний компонент (система соціально-комунікативних умінь) – отримання навичок і досвіду рольової поведінки, орієнтованого на той чи інший соціальний статус;

- мотиваційно-світоглядний компонент (досвід продуктивної (творчої) соціально-комунікативної діяльності);
- сформованість мотивації соціальної поведінки в тому чи іншому соціальному статусі.

3. У напрямку розвитку "Професіонал":

- понятійно-сутнісний компонент – знання обов'язків і прав працівника і роботодавця, складу документів для прийому на роботу, змісту трудового договору, ринку праці, вимог до ключових спеціальностей;
- практико-діяльнісний компонент – отримання навичок і досвіду рольової поведінки, орієнтованого на ту чи іншу професію;
- мотиваційно-світоглядний компонент – сформованість мотивації соціальної поведінки, орієнтованої на ту чи іншу професію (посаду).

Важливим завданням в процесі формування соціальної компетентності у старшокласників з особливими освітніми потребами стає створення необхідних умов, що забезпечують освоєння і прийняття учнями суспільних цінностей та ідеалів, розвиток форм і способів соціальної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Данилейко С. І. Шляхи формування соціальної компетентності учнів початкової школи. URL: <http://intkonf.org/danileyko-sishlyahi-formuvannya-sotsialnoyi-kompetentnosti-uchniv-pochatkovoyishkoli> (Дата звернення: 25.04.2012).
2. Докторович М. О. Соціальна компетентність: співвідношення наукових категорій. URL: <http://www.rusnauka.com/NIO/Pedagogica/doktorovich.doc.htm> (Дата звернення: 07.04.2012).
3. Кльоц Л. А. Про організацію експериментально-дослідної роботи на тему: "Формування соціальної компетентності старшокласників шляхом впровадження просвітницької програми "Впевнено крокуємо у доросле життя". *Проблеми науково-методичного забезпечення переходу на новий державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти в регіоні* / ред. І. І. Смагін. Житомир: Полісся. 2013. 108 с.
4. Кльоц Л. А. Зміст та структура соціальної компетентності старшокласників. *Компетентнісний підхід як освітня інновація: зб. наук.-метод. праць* / За заг. ред. І. І. Смагіна. Житомир: Полісся. 2015. 84 с.

5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Пер. с англ. М.: "Когито-Центр", 2002. 396 с.

УДК 159.9:37.04::376+377

Нагасвська Ірина Олександрівна,
кандидат психологічних наук,
методист,

(Навчально-методичний кабінет
професійно-технічної освіти у Житомирській області)

ОСНОВНІ ВЕКТОРИ СУПРОВОДУ ПСИХОЛОГІЧНОЮ СЛУЖБЮЮ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті розглядаються особливості інклюзивного професійного (професійно-технічного) навчання, основні засади та принципи державної освітньої політики. Акцентовано увагу на нормативно-правових документах, які визначають основні напрями діяльності працівників психологічної служби із створення психолого-педагогічного інклюзивного освітнього середовища для ефективної взаємодії усіх учасників освітнього процесу. Розкрито основні вектори психологічного та соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, особи з особливими освітніми потребами, заклад професійної (професійно-технічної) освіти, інклюзивна професійна (професійно-технічна) освіта, педагогічні працівники, батьки, психологічна служба.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Динамічні зміни в освітній політиці України визначають нові напрями професійної (професійно-технічної) освіти, особливої актуальності набуває питання інклюзивного професійного (професійно-технічного) навчання.

Закон України "Про освіту" визначає інклюзивне освітнє середовище як "сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей" [1]. Варто відзначити, що у

2018 році внесені зміни у Закон України "Про професійну (професійно-технічну) освіту", відповідно до яких інклюзивне професійне (професійно-технічне) навчання визначено системою освітніх послуг для здобуття професії або професійних навичок особами з особливими освітніми потребами, гарантованих державою [2]. Наразі перед адміністрацією, педагогічними працівниками, психологічною службою закладів професійної (професійно-технічної) освіти постають нові важливі соціальні виклики та завдання щодо оптимізації освітнього простору для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Становлення інклюзивної освіти знаходить відображення у таких міжнародних документах як Загальна Декларація прав людини (1948), міжнародна декларація прав дитини (1959), Конвенція ООН "Про права дитини" (1989), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН (1993), Саламанкська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994), Дакарська декларація (2000), Конвенція ООН про права інвалідів, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН (2006) та в інших документах.

Українське законодавство ратифікує Конвенцію ООН "Про права дитини" у 1991 році, приймається Конституція України (1996), Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006), Указ Президента України "Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року". Вносяться зміни до законів України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", "Про загальну середню освіту", "Про професійну (професійно-технічну) освіту" (2017, 2018рр.), де зазначена реалізація прав на освіту осіб з особливими освітніми потребами. Затверджуються Постанови Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 №872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», від 01.08.2012 №706 "Про затвердження Державної цільової програми "Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів" на період до 2020 року", від 12.07.2017 №545 "Про затвердження положення про інклюзивно-ресурсний центр", наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 №912 "Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти", листи Міністерства освіти і науки України від 18.05.2012 №1/9-384 "Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах", від 02.01.2013 №1/9-1 "Про визначення завдань працівників психологічної служби системи освіти в умовах інклюзивного навчання", від 26.07.2012 №1/9-529 "Про організацію

психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання" та інші важливі нормативно-правові документи.

Отже, аналіз законодавчих та нормативно-правових документів засвідчив, що світова та українська політика стосовно інклюзивної моделі освіти продовжує формуватися та поступово впроваджуватися у життя її громадян. Однак, в Україні механізми реалізації умов доступності усіх ресурсів суспільства для осіб з особливими потребами, особливо в системі професійної (професійно-технічної) освіти ще не достатньо дієві, а відповідні умови лише перебувають на етапі створення у переважній більшості закладів.

Проблема створення інклюзивного освітнього середовища стала предметом дослідження багатьох вчених. Зарубіжні науковці розглядають такі її аспекти як: підтримка різноманітності освітніх потреб у інклюзивному класі, навчання особливих учнів (Andrews J., Deppeler J., Harvey D., Loreman T., Lupart J.), особливості шкільної реформи у інклюзивній освіті, її досягнень (Gartner A., Jonson J., Lipsky D., Mills C., Muller W.), національні та міжнародні перспективи інклюзивного навчання (Vitello S., Mithaug D.), педагогічні та дослідницькі принципи інклюзії в школі (McGregor G., Vogelsberg R.), особливості роботи з батьками учнів із особливими освітніми потребами (Bailey D., Davern L.), екзистенціальний підхід у навчанні осіб з психофізичними порушеннями (Конопльова А.М., Лещинська Т.Л.), інтегроване навчання учнів з особливими освітніми потребами (Пузанов Б.П., Малофєєв М.М.) та інші. Серед досліджень українських науковців у напрямі інклюзивної освіти слід виділити таку тематику як: теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу (Давиденко Г.В.), становлення та розвиток інклюзивної освіти у США (Захарчук М.Є.), педагогічні засади діяльності громадських організацій в сфері формування інклюзивної освітньої політики в Україні і Канаді (Ферт О.Г.), пріоритетні напрямки державної політики в галузі освіти, соціального розвитку й охорони здоров'я щодо дітей з особливими потребами (Засенко В.В.), супровід студентів з обмеженими можливостями життєдіяльності у ВНЗ (Богінська Ю.В.), соціологічна концептуалізація освіти осіб з функціональними обмеженнями здоров'я (Дікова-Фаворська О.М.), особливості організації та управління інклюзивною школою (Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З.), теорія та практика розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти (Рассказова О.І.), організаційно-педагогічні умови інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітній сільській школі (Будяк Л.В.), теоретичні та методичні засади інклюзивної освіти дошкільників, які потребують

корекції психофізичного розвитку (Кузава І.Б.), формування взаємин дітей з вадами опорно-рухового апарату із здоровими ровесниками в умовах інклюзивного навчання (Чопік О.В.), соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі (Василенко О.М.), індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі (Сак Т.В.), стратегії розвитку корекційної педагогіки в Україні (Синьов В.М.), створення та розвитку у закладі професійної (професійно-технічної) освіти інклюзивного освітнього середовища (Гриценко І.А., Пащенко О.В., Софій Н.З.) та інші.

Очевидно, що наразі спостерігаються позитивні зміни серед учених у вирішенні питання забезпечення рівного доступу до освіти для всіх громадян, зокрема й осіб з інвалідністю та особливими потребами, вивченні та впровадженні досвіду зарубіжних колег. Перед професійною (професійно-технічною освітою) постає новий виклик – забезпечити якісні та доступні освітні послуги й психолого-педагогічний супровід для осіб з особливими освітніми потребами, які обрали робітничу професію.

Таким чином, у даній статті маємо на меті розкрити основні вектори психологічного та соціально-педагогічного супроводу психологічною службою здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у закладі професійної (професійно-технічної) освіти.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів. Основні засади державної політики у сфері освіти визначені новим законом України "Про освіту" (стаття 6) позиціонують принципи людиноцентризму, гуманізму, поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками, забезпечення рівного доступу до освіти всіх осіб, акцентують увагу на розвитку інклюзивного освітнього середовища у закладах освіти.

Зміни до закону України "Про професійну (професійно-технічну) освіту" (2018р.) визначають, що "державна створює умови для здобуття професійної (професійно-технічної) освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти" [2]. У документі зазначається про створення інклюзивних груп для навчання осіб з особливими освітніми потребами, урахування їхніх індивідуальних психічних, інтелектуальних, фізичних, сенсорних можливостей, які для

кожної особи є найбільш оптимальними, адаптації освітніх програм, застосування альтернативних форм навчання поряд із традиційними, відповідно до індивідуального навчального плану та індивідуальної програми розвитку (статті 12, 32, 34, 42) [2]. Крім того, особи з особливими освітніми потребами мають переважне право на зарахування до закладу професійної (професійно-технічної) освіти (стаття 42) [2]. Важливим нововведенням також слід відмітити введення посад асистента викладача та асистента майстра виробничого навчання, які допомагають основним педагогічним працівникам здійснювати соціально-педагогічний супровід здобувача освіти з особливими освітніми потребами (стаття 45) [2].

Пріоритетами адміністрації та педагогічного колективу професійного (професійно-технічного) закладу в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій особам з особливими освітніми потребами, відповідно до Концепції розвитку інклюзивного навчання, повинні стати такі завдання:

- удосконалення науково-методичного, фінансово-економічного забезпечення, орієнтованого на впровадження інклюзивного навчання;

- запровадження інноваційних освітніх технологій в контексті форм інклюзивного підходу та моделей надання спеціальних освітніх послуг для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю;

- формування освітньо-розвивального середовища для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами шляхом забезпечення психолого-педагогічного, медико-соціального супроводу;

- забезпечення доступу до соціального середовища та навчальних приміщень, розроблення та використання спеціального навчально-дидактичного забезпечення, реабілітаційних засобів навчання;

- удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, які працюють в умовах інклюзивного навчання;

- залучення батьків осіб з особливими освітніми потребами до участі у навчально-реабілітаційному процесі з метою підвищення його ефективності [3].

Створення в Україні у 2017 році таких установ як інклюзивно-ресурсні центри дозволило забезпечити права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, шляхом проведення комплексної оцінки з визначення особливих освітніх потреб у дитини, надання кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги для педагогічних

працівників через консультації, методичний супровід, рекомендації з питань організації, адаптації та модифікації освітнього простору, укладання, виконання, коригування освітньої програми, індивідуальної програми розвитку, психолого-педагогічного супроводу та корекційно-розвиткових послуг відповідно до потенційних можливостей дитини, проведення їх оцінки розвитку [4].

Відповідно до Положення про психологічну службу у системі освіти України, визначені такі напрямки роботи працівників психологічної служби із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами:

- "практичний психолог бере участь у розробці та впровадженні розвивальних, корекційних програм, посібників, методичних рекомендацій, планів освітньої діяльності з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей здобувачів освіти, а також для осіб, які перебувають на індивідуальній та інклюзивній формі навчання" (п.14), "сприяє формуванню психологічної готовності учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі з дитиною з особливими освітніми потребами" (п.15) [5];

- соціальний педагог "бере участь у наданні допомоги дітям і сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах або потребують посиленої педагогічної уваги чи мають особливі освітні потреби..." (п.17) [5].

Отже, враховуючи вищезазначене, можна визначити такі вектори супроводу психологічної служби здобувачів освіти з особливими потребами у закладах професійної (професійно-технічної освіти):

- цілісна, командна взаємодія викладача, майстра виробничого навчання, асистента викладача, асистента майстра виробничого навчання, психологів, соціальних педагогів, медиків, реабілітологів, соціальних працівників, батьків та інших фахівців для реалізації комплексної програми психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;

- психодіагностика здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, спрямована на вивчення особливості емоційно-вольової сфери, індивідуально-типологічних особливостей, рівня сформованості мотивації до навчання, розвитку комунікативних здібностей, розумової працездатності та темпу розумової діяльності, статусу в колективі;

- корекційно-розвивальна робота спрямована на розвиток усіх пізнавальних процесів, потенційних можливостей особистості та зміцнення працездатності здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, уміння зосереджувати увагу, цілеспрямовано працювати:

ставити перед собою мету, усвідомлювати способи її досягнення, адекватно оцінювати результати;

– створення сприятливих соціально-психологічних умов для соціалізації здобувачів освіти із особливими освітніми потребами, розвитку їх компетентностей та самостійності, стійкості до ситуацій дезадаптації, попередження виникнення або усунення вже існуючих дестабілізуючих розвиток факторів, сприяння подальшій самореалізації у професії;

– психологічний супровід готовності учасників освітнього процесу до взаємодії зі здобувачем освіти із особливими освітніми потребами, толерантного ставлення один до одного;

– формування позитивного ставлення педагогів до інклюзивного навчання;

– допомога під час укладання індивідуальних освітніх програм з робітничих професій, індивідуального навчального плану з предметів, індивідуальної програми розвитку, враховуючи індивідуальні особливості здобувача освіти та його взаємодію із оточенням, здійснення адаптації та модифікації програм та планів;

– поєднання традиційних та інноваційних педагогічних підходів та методик до організації освітнього процесу з реалізації інклюзивного навчання;

– психологічна підтримка, консультування батьків, або осіб, які їх замінюють щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації їх дитини; додаткових та гарантованих видів соціальних послуг;

– налагодження ефективного співробітництва батьків та інших фахівців; врахування думки батьків під час майбутніх напрямів роботи із таким учнем щодо їх сильних та слабких якостей; конфіденційність інформації стосовно їхніх дітей, повага та розуміння унікальності кожної сім'ї.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми Для успішної реалізації інклюзивного професійного (професійно-технічного) навчання надзвичайно важлива ефективна співпраця та позитивне налаштування на результат усіх учасників освітнього процесу. Для психологічної служби закладу професійної (професійно-технічної) освіти – це новий виклик, новий напрям у роботі, досвід з якого ще недостатньо напрацьований, але сьогодні є надзвичайно важливим. Визначені вектори психологічного та соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими потребами, батьків та педагогів у освітньому середовищі закладу професійної (професійно-технічної) освіти є спробою на даному етапі окреслити напрямки діяльності практичного психолога і соціального

педагога, враховуючи наявне нормативно-правове і науково-методичне забезпечення цієї проблеми, та, безумовно, потребують подальшого їх доповнення новими актуальними напрямками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII (із внесеними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 21.02.2019).
2. Про професійну (професійно-технічну) освіту: Закон України від 10.02.1998 р. №103/98-ВР (із внесеними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.03.2019).
3. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання: Наказ МОН України від 01.10.2010 р. № 912. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/ (дата звернення: 21.02.2019).
4. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова КМ України від 12.07.2017 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF> (дата звернення: 11.03.2019).
5. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України: Наказ МОН України від 22.05.2018 р. № 509. URL: <https://imzo.gov.ua/2018/05/25/nakaz-mon-vid-21-05-2018-509-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-psyholohichnu-sluzhbu-u-systemi-osvity-ukrajini/> (дата звернення: 18.03.2019).
6. Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання: Лист МОНмолодьспорт України від 26.07.2012 р. №1/9-529. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/30376/ (дата звернення: 18.03.2019).
7. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник / Колупаєва А. А. та ін.; за заг.ред. Даниленко Л. І. 2-ге вид., стереотипне. Київ: ФОП Парашин І.С., 2010. 128с.
8. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / ред. Тім Лорман та ін.; пер. з англ. Київ: СПД – ФОП Парашин І. С., 2010. 296 с.
9. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: "Самміт-Книга", 2009. 272 с.
10. Пашенко О.В., Гриценко І.А., Софій Н.З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посіб. Київ, 2012. 184 с.

11. Софій Н.З. Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному закладі : дис. ...канд. пед. наук: 13.00.03 / Київ. Інститут спец. пед. НАПНУ, 2017. 211с.

Ковальов Валентин Володимирович,
*практичний психолог,
спеціаліст вищої категорії,
педагогічне звання "Практичний психолог-методист"
(Житомирський професійний політехнічний ліцей,
м. Житомир)*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ДО РОБОТИ З УЧНЯМИ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ

У статті розглядаються аспекти психологічної готовності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти до роботи з учнями з особливими освітніми потребами

Ключові слова: професійна (професійно-технічна) освіта, анкетне опитування, бесіда, фокус-група, учні з числа дітей із особливими потребами, психологічна готовність до освітньої діяльності, психологічна компетентність.

Орієнтація освітнього процесу на збільшення доступності навчання для учнів з числа дітей із особливими потребами сформулювала ряд викликів перед професійною (професійно-технічною) освітою. Окрім спеціалізованих закладів, для переважної більшості закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) інклюзивна освіта не є чимось звичним. Слід зазначити, що, згідно з чинним законодавством, держава гарантує своїм громадянам право на безоплатне отримання робітничої професії. Дитина з особливими потребами може обрати професію, навчання якій не передбачене робочими документами спеціалізованого закладу П(ПТ)О. Тоді, за умови відсутності медичних протипоказань стосовно конкретного напрямку практично-професійної підготовки, приймальна комісія звичайного закладу П(ПТ)О має зарахувати таку дитину для навчання.

Метою нашої роботи було дослідити психологічну готовність майстрів виробничого навчання неспеціалізованого закладу П(ПТ)О до проведення освітньої діяльності з учнями з числа дітей із особливими потребами.

Попередньо нами було висловлене припущення, що інженерно-педагогічні працівники швидше негативно ставитимуться до ідеї перебування в навчальній групі закладу П(ПТ)О учнів із числа дітей із особливими потребами. Вивчення проводилося шляхом анкетного опитування з подальшою діагностичною бесідою, організованою у формі фокус-групи. Вибірка становила двадцять шість осіб – майстрів виробничого навчання, викладачів навчальних дисциплін професійно-практичного спрямування та старших майстрів.

Для обстеження учасникам дослідження було запропоновано анонімну анкету, де вони мали як кількісно, так і якісно оцінити:

- власне ставлення до процесу навчання учнів, які потребують інклюзивної освіти, в загальній групі;
- рівень власних знань із зазначеної проблеми;
- рівень власної професійної та психоемоційної готовності до роботи з учнями, які потребують інклюзивного підходу;
- готовність до підвищення власної обізнаності з проблеми інклюзивної освіти та проходження відповідного навчання.

Фокус-групу було проведено після обробки результатів анкетування. Питання, винесені на фокус-групу, за змістом дублювали використані в анкетному обстеженні.

Результати анкетного обстеження та діагностичної бесіди в процесі фокус-групи дещо не співпали. Так, бесіда показала трохи нижчий рівень готовності педагогічних працівників до роботи з учнями, які потребують інклюзивного навчання, ніж анкетне опитування. На нашу думку, це можна пояснити більшою відкритістю учасників дослідження у випадку, коли відповіді не фіксувалися на папері. Проте гіпотеза дослідження загалом не підтвердилася. Інженерно-педагогічні працівники до ідеї перебування в навчальній групі закладу П(ПТ)О учнів із числа дітей із особливими потребами поставилися переважно нейтрально.

Зрозуміло, що через невелику вибірку (яка, втім, є репрезентативною для Житомирського професійного політехнічного ліцею) результати дослідження можна вважати локальними й надійними лише стосовно сукупності педагогічних працівників нашого ліцею.

За результатами обстеження було виділено перелік орієнтовних тем для проведення працівниками психологічної служби навчального закладу просвітницьких заходів із метою підвищення психологічної

компетентності учасників освітнього процесу із включенням зазначеної діяльності до річних планів роботи практичного психолога та соціального педагога. Окремо було наголошено на необхідності проведення відповідної просвітницької роботи з учнями навчального закладу та їх батьками й особами, що їх замінюють.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грозная Н. С. Включающее образование. История и зарубежный опыт. Вопросы образования. 2006. № 2. С. 89–104.
2. Колупаева А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ "АТОПОЛ", 2016. 152 с.
3. Мельничук О. Б. Психологічна діагностика: навч. посіб. для студ. подв. спец. із спец. "Практич. Психологія". Київ: Каравела, 2013. 315 с.
4. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. М.А. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.

Свідерська Юлія Олександрівна,
викладач інформатики та інформаційних технологій
(Державний професійно-технічний заклад
"Криворізький навчально-виробничий центр",
Дніпропетровська область)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Психолого-педагогічний супровід виступає комплексною технологією, особливою культурою підтримки і допомоги дитині у вирішенні завдань її розвитку, навчання, виховання, соціалізації. Відтак, фахівець з психолого-педагогічного супроводу повинен не лише володіти методиками діагностики, консультування, корекції, але й мати навички системного аналізу проблемних ситуацій, програмування і планування діяльності, спрямованої на їх вирішення, співорганізації з цією метою учасників освітнього процесу (дитина, однолітки, батьки, педагоги, адміністрація) [4].

Щодо завдань психолого-педагогічного супроводу, то вони повинні вирішуватись шляхом запобігання виникненню проблем

розвитку; допомоги в соціалізації; психологічного забезпечення освітніх програм; розвитку психолого-педагогічної компетентності дітей і педагогів. Таким чином, робота з психолого-педагогічного супроводу має здійснюватися за такими напрямками: профілактика, діагностика, консультування, розвивальна робота, корекційна робота, психологічне просвітництво й експертиза освітніх і навчальних програм, посібників, а також професійної діяльності фахівців освітніх установ [1].

Психолого-педагогічний супровід учнів з особливими потребами в закладі професійної (професійно-технічної) освіти, так як і в будь-якому іншому, передбачає використання особистісно орієнтованих підходів в освітньому процесі, застосування індивідуальних, групових форм роботи, враховуючи вплив різних видів розладів і хвороб на процес навчання. Пріоритетними напрямками роботи є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожного з учнів, для того, щоб вони відчували себе непотворними, повноцінними учасниками суспільного життя.

Особистісний супровід, на думку О. Антонової, вимагає акцентування уваги на особистості учня, створення умов для усвідомлення учнем його особистісної значущості, забезпечення можливостей для його самореалізації та самоактуалізації, прояву потенційних здібностей. Дієвий супровід розвитку дитини, як зазначила вчена, можливий лише за участі сім'ї, негативні тенденції в деформації якої стають очевидними. Можна вважати, що супровід допоможе не тільки дітям, а й їхнім батькам у вирішенні наявних і виникаючих проблем. Супровід розвитку дітей стає елементом інтегрованого навчання. Вчена виділила особливості навчального процесу, які можна застосувати до учнів з особливими потребами. Вони можуть бути зведені до наступних:

- виражений просоціальний характер: в процесі навчання формуються насамперед життєво необхідні вміння та навички, що досягається безперервністю навчального процесу, розмитістю кордонів між навчальною та позакласною діяльністю, навчанням у доступних розумінню повсякденних ситуаціях;

- множинність порушень і нерівномірність розвитку учня обумовлюють індивідуалізацію змісту і прийомів навчання, включення учня в сполучену з педагогом спільну діяльність;

- головним у навчанні є не знання – центрований підхід, а практичний – формування орієнтування в навколишньому світі і елементарних умінь соціальної взаємодії в ньому [2].

З огляду на зазначене, можемо виділити основні компоненти психолого-педагогічного супроводу:

- формування вміння жити в суспільстві, співпрацювати;
- розвиток здібностей до взаєморозуміння;
- формування відповідальності; розвиток навичок спілкування; навчання вирішення життєвих проблем;
- стимулювання пізнавальної активності;
- формування почуття впевненості; розвиток навичок самоорганізації (самостійність у плануванні, самоконтроль, працездатність, уміння не перекладати на інших вирішення власних проблем);
- утворення і тренування вмінь у сфері самовизначення (розуміння власних завдань у конкретній ситуації, визначення відповідної лінії поведінки, здійснення вибору на основі рефлексії ситуації, усвідомлення обмежень) [3].

Враховуючи складність процесу психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими потребами, він повинен проводитись у декілька етапів.

На *початковому етапі* аналізується зміст проблеми, визначається її тип на основі діагностики ситуації педагогом. Основні методи роботи на даному етапі: бесіди з педагогами, обговорення спостережень, формування запитів.

На *діагностичному етапі* відбувається аналіз психологічної ситуації учня, вивчення обставин, що вплинули на розвиток психологічної проблеми; виявлення оточення, що вимагає психологічної допомоги; прогнозування ситуації й небажаних психічних наслідків для нього. Основними методами роботи тут виступають бесіди з педагогами з метою обговорення варіантів поведінки учня в різних ситуаціях. Крім того, на цьому етапі аналізуються психологічні проблеми особистості, висувуються гіпотези про причини труднощів учня, механізмів їх виникнення й розвитку, уточнюється необхідність збору додаткових даних.

Основними завданнями роботи на другому етапі є наступні:

- поглиблена психодіагностика (індивідуальні опитувальники та тести, проведення спостереження на уроці, опитування вчителів та батьків, соціометрія);
- уточнення стану здоров'я; формування психологічного діагнозу.

Для цього доцільно проводити бесіди з батьками чи родичами та за потребою (чи можливістю) відвідувати учня вдома. На діагностичному етапі формуються висновки про наявність проблем, які виходять за рамки компетентності психолога.

Наступний етап – пошуковий. На цьому етапі відбувається формулювання мети та напрямків корекційної роботи, складання

корекційної програми. Для ефективної роботи на даному етапі рекомендується створення робочої групи по роботі з "проблемним" учнем (педагоги, медики, вихователі, психолог, соціальний педагог). Учасники робочої групи формулюють психолого-психологічний висновок стосовно учня з особливими потребами та інтерпретують його, обговорюють основні напрямки роботи, складають спільний план дій, спрямований на подолання проблемної ситуації (в складних випадках бажане проведення педагогічного консиліуму для залучення більшої кількості фахівців).

Корекційний етап психолого-педагогічного супроводу полягає у вирішенні проблеми за запланованими на попередньому етапі напрямками різними спеціалістами: психологом, педагогами, медиками. Крім цього, корекційна робота проводиться і з батьками учня з особливими потребами. Робота психолога по вирішенню проблем учнів, які виникають під час навчання (розвиток навичок спілкування, навчання вирішення життєвих проблем; формування почуття впевненості та ін.), вирішується проведенням індивідуальних консультацій, тренінгових занять, групових консультацій тощо. Робота педагога об'єднує налагодження процесу спілкування з учнем з особливими потребами (залучення його до суспільних заходів, позакласної роботи; покладення на нього громадських обов'язків; залучення до співпраці лідера класу; робота з групою по прийняттю учня в колектив тощо). Медичними працівниками проводяться заходи (за необхідністю).

Узагальнюючий етап. На даному етапі проводиться повторна діагностика та аналіз ситуації, для визначення результативності корекційної програми; аналізуються спостереження робочої групи; визначається результативність проведеної роботи та планування подальшої роботи з врахуванням отриманих результатів.

Для підвищення ефективності психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими потребами всі результати такої роботи необхідно заносити в індивідуальну картку, яку заводять на кожного такого учня. Результати проведеної роботи бажано фіксувати й іншим учасникам даного процесу (психологічна служба, класні керівники, майстри виробничого навчання, медичні працівники (за наявності)). Основну роль в психолого-педагогічному супроводі зазначених учнів повинен відігравати психолог, саме він робить основні облікові записи та контролює результати проведеної роботи (веде статистику учнів з особливими потребами, має в наявності індивідуально-психологічні картки на учнів, де фіксується вся інформація стосовно психологічного стану учнів, особливостей поведінки та емоційно-вольової сфери; проведена робота по подоланню різних проблемних моментів та як

вона вплинула на учня, чи спостерігаються зміни в сторону покращення ситуації тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Александровская Э., Куренкова Н. Психологическое сопровождение детей младшего возраста: учеб.-метод. пособ. *Журнал прикладной психологии*. 2001. Ч. 2. №1. С. 41–61.

2. Антонова О. Є. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини як реалізація особистісно орієнтованого підходу // *Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід*: монографія / ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: "ЖДУ ім. І. Франка", 2012. С. 316–345.

3. Психологічний супровід школярів / Упорядник Т. Гончаренко. К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2005. 128 с.

4. Синягина Н. Ю., Косарецкий С. Г. Методические рекомендации по психолого-педагогическому сопровождению обучающихся в учебно-воспитательном процессе в условиях модернизации образования. *Письмо Минобразования РФ от 27.06.2003 N 28-51- 513/16 "О методических рекомендациях по психолого-педагогическому сопровождению обучающихся в учебно-воспитательном процессе в условиях модернизации образования"* URL: <http://psy.1september.ru/article.php?ID=200400108> (Дата звернення: 28.03.2019).

Ковальова Марина Павлівна,

соціальний педагог,

спеціаліст II категорії

(Головинське вище професійне училище нерудних технологій,

Житомирська область)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті на основі аналізу наукової літератури досліджується актуальне питання в сучасній освіті – впровадження інклюзивного навчання. Висвітлено чинники, умови та особливості освіти для підлітків з особливими потребами та обґрунтовано важливість впровадження даного нововведення.

***Ключові слова:** інклюзивне навчання, інтеграція, діти з особливими освітніми потребами, правова основа інклюзії, дискримінація, соціалізація, адаптація, соціально-педагогічний супровід.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні в Україні з кожним роком збільшується кількість дітей з особливими потребами. Причинами зростання дітей даної категорії – це в першу чергу вживання батьками шкідливих звичок – алкоголю, наркотиків, тютюнових виробів, які в результаті призводять до негативних наслідків біологічного розвитку дитини; високий рівень екологічної небезпеки, низький рівень медичного обслуговування. Молоді люди з обмеженими можливостями зіштовхуються зі значними труднощами, пов'язаними із адаптацією в суспільстві, самовизначенням та самореалізацією. Внаслідок захворювання чи певної вади у дітей цієї категорії виникають проблеми із самооцінкою, розвивається комплекс неповноцінності. Таким дітям досить важко пристосуватися до суспільства, в якому вони живуть.

Зі сторони державних органів розроблено досить розширену систему нормативно-правових документів, які гарантують особам з інвалідністю забезпечення на повноцінне життя. Але основне для них це відчувати зі сторони здорових людей підтримку та розуміння, не бути "виключеними" із суспільства та бути впевненими у завтрашньому дні. Тривалий час основним інститутом виховання дітей з особливими освітніми потребами були та залишаються спеціалізовані школи, які мали та мають певні недоліки, головними серед яких є проблеми здобуття подальшої освіти та адаптації у соціумі здорових людей [8: 6].

Інтегрування дітей з особливими освітніми потребами у суспільство ускладнює невідповідність соціуму до їх сприйняття. Спостерігаються непоодинокі випадки, коли дітям з інвалідністю відмовляють у прийнятті до закладу освіти через упереджене ставлення до них керівників цих закладів. З іншого боку, до дітей з особливими освітніми потребами часто виявляють надмірну турботливість, що відповідно до європейських стандартів не є рівністю умов. Водночас залишається низьким рівень поінформованості суспільства про інклюзивну систему освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Теоретико-методологічні засади інклюзивного навчання складають праці сучасних українських науковців і методистів, зокрема А. Колупаєвої, Л. Гречко, В. Засенка, Т. Сак, В. Тарасун,

О. Таранченко, В. Синьова, В. Бондаря, В. Тищенко, Л. Яценюк, Л. Савчук, Н. Назарової, О. Ямбург, С. Митник, С. Альохіної, М. Алексєєвої, Є. Агафонової, О. Денисової, В. Поникарової, О. Леханової, О. Хохліної, А. Шевцової, В. Зарецького, М. Гордона, О. Суворова, О. Кутепової, А. Шеманова, Н. Попової та ін. Проте, не зважаючи на значний інтерес дослідників до проблем інклюзивного навчання, багато питань залишаються невирішеними та актуальними на сьогодні і потребують поглибленого вивчення та практичної реалізації задля повноцінного та ефективного життя осіб з особливими потребами в суспільстві [4:202].

З огляду на вищезазначене основною **метою** даної статті є аналіз змісту поняття "діти з особливими потребами", дослідження шляхів інтеграції учнів з особливими потребами у заклади професійної (професійно-технічної) освіти та особливості роботи педагогічного колективу з даною категорією підлітків.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Люди з особливими потребами тривалий час залишалися і залишаються найбільш незахищеними та ізольованими від соціуму. Відкрите обговорення проблем цієї групи було замовчуваним і непопулярним. Дороговказом для ХХІ ст. є життєва стратегія, зафіксована у Конвенції про права дитини і спрямована на те, як допомогти дитині з особливими потребами вести повноцінне і достойне життя в умовах, що забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства [14:3].

В Україні працює, навчається, виховується 60 тис. дітей з психофізичними вадами. Економічна і екологічна криза в Україні є причиною збільшення кількості дітей з відхиленнями генетичного походження. 2,5% дітей народжуються з вродженими вадами розвитку або спадковою патологією. Оскільки спадкові відмінності передаються нащадкам, кожне наступне покоління отримує схильність до тих хвороб, які є в їхніх батьків, плюс нові зміни, викликані подальшим ушкодженням генетичного апарату, вкрай несприятливими зовнішніми факторами [9:37].

Загалом діти в системі освіти поділяються на категорії, відповідні до історично сформованих типів закладів: діти з затримкою психічного розвитку (ЗПР), розумово відсталі (РВ) з детальнішим розділенням за важкістю, а також сліпі і слабозорі, глухі і слабочуючі, з вадами мови, діти з фізичними вадами, з них часом окремо виділяють дітей з ДЦП та наслідками поліомієліту. Є ще діти з комбінованими вадами. Впадає в око штучність, механістичність такого поділу [13:4].

Поняття "діти з особливими освітніми потребами", широко охоплює всіх здобувачів освіти, чії освітні проблеми виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків тощо). Загальноприйнятий термін "діти з особливими освітніми потребами" робить наголос на необхідності забезпечення додаткової підтримки в навчанні дітей, які мають певні особливості розвитку. Вочевидь, прийнятним є визначення, за яким до дітей з особливими потребами відносять дітей з інвалідністю, дітей з незначними порушеннями здоров'я, соціальними проблемами та обдарованих дітей [6:36].

Широке вживання терміна "діти з особливими потребами" було вперше вжито в Саламанкській декларації, опублікованій у 1994 р. Тут подано його основне визначення "особливі потреби". Воно стосується всіх дітей і молодих людей, чії потреби залежать від різної фізичної чи розумової недостатності або труднощів, пов'язаних з навчанням [10:12].

Вперше у міжнародних документах визнано, що діти з інвалідністю – це в першу чергу соціальна проблема, а отже це проблема прав людини [1:1]. Об'єктивною передумовою для виявлення неповторної особистості кожної людини є створення рівних для всіх членів суспільства можливостей розвитку. Тому важливою є проблема соціалізації та реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. Соціалізація – це формування соціальної активності, збагачення духовної культури [11:32].

Удосконалення шляхів соціалізації дітей з обмеженими функціональними можливостями є однією з головних педагогічних завдань. Сприйнятливість особистості до виховних впливів забезпечується наявністю достатнього рівня розвитку її свідомості, почуттів, характеру та навичок поведінки. Беручи до уваги зазначене вище, основним завданням виховання молоді визначаємо такі: формування відповідних інформаційних компетентностей, переконань, світогляду, волі та моральних почуттів. Людина розвивається у взаємодії та під впливом довкілля, тобто засвоює та відтворює культурні цінності і соціальні норми, що і є результатом її соціалізації, а також саморозвитку та самореалізації в тому оточенні, в якому вона перебуває [2: 26].

Освіта дитини з обмеженими можливостями має бути спрямована на облаштування її в соціокультурному просторі і повинна допомогти дитині в самоідентифікації, самовизначенні, самореалізації з урахуванням її індивідуальності. Потрібно зазначити, що на сьогодні найбільше виникає запитань щодо соціалізації та адаптації дітей з

особливими потребами в освіті. Тому одним з найактуальніших питань сьогоднішньої системи освіти є інтеграція дітей з обмеженими функціональними можливостями та особливими потребами у єдиному освітньому просторі.

У зв'язку з цим виникло важливе питання запровадження інклюзивного навчання, формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами, вдосконалення і розвиток нормативно-правової бази відповідно до міжнародних договорів у сфері прав людини.

Відповідно до Концепції розвитку інклюзивної освіти основними завданнями, крім запровадження інноваційних моделей навчання, потрібно приділяти соціалізації здобувачів освіти з особливими потребами через виховну діяльність. Формування освітньо - розвивального середовища для дітей з особливими освітніми потребами шляхом забезпечення психолого-педагогічного, медико-соціального супроводу [7]. Інклюзивна освіта включає підвищення ступеня участі здобувачів освіти у позанавчальній діяльності та одночасне зниження рівня ізоляваності частини підлітків [3: 8].

Учнівський вік (16-22 роки) належить до такого періоду, де роль соціальних чинників зростає, а навчально-професійна діяльність якісно змінюється і стає творчо-перетворювальною. З погляду вікового розвитку цей час характеризується кризою, особливо властивою перехідним періодам. З одного боку, це вікова криза, з іншого – перехідна, яка посилюється за рахунок виникнення нової проблеми – адаптації учнівської молоді до навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, а особливо здобувачів освіти з обмеженими можливостями.

Психологічна адаптація – це перебудова форм поведінки, діяльності особистості відповідно до нових умов і вимог соціального середовища. Серед головних труднощів дітей з обмеженими можливостями у період адаптації можна виділити:

- негативні переживання, зумовлені виходом зі шкільного колективу;
- невизначена мотивація вибору професії, недостатня психологічна готовність до неї;
- відсутність навичок самостійної роботи, невміння конспектувати, працювати з науковою літературою, словниками, каталогами;
- невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності, що посилюється відсутністю щоденного контролю з боку педагогів;

– пошук оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах, налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході від домашніх умов до умов гуртожитку.

Адаптація до навчання здобувачів освіти з обмеженими можливостями – це індивідуальний процес, який залежить від особливостей учня та характеру її нозології і який повинен відбуватися під контролем класного керівника та майстра виробничого навчання. Важко адаптуються здобувачі освіти: з відхиленнями в інтелектуальній, комунікативній, мотиваційній або емоційній сферах; які мають хронічні хвороби, через які змушені пропускати багато уроків; в яких порушена саморегуляція поведінки.

Ми, дорослі, вміємо розмежовувати сімейні негаразди, особисті клопоти і роботу, щоб це не впливало на продуктивність нашої праці, а здобувачам освіти це зробити набагато складніше. Вони переживають низку як внутрішньоособистісних, так і міжособистісних конфліктів. Вони вже й не діти, але ще й не дорослі, тому дуже часто поведуться неприродно. Їм дуже важко, бо вони не знають, до якої категорії себе віднести. Вони важко звикають до нового статусу, нового графіка роботи, умов проживання, оточення, відчувають труднощі в пошуку нових друзів [5: 83-84].

Здійснення виховної діяльності щодо таких дітей в закладі професійної (професійно-технічної) освіти має проходити відповідно до певної низки принципів, до яких входять:

- врахування вікових, психологічних й індивідуальних особливостей дитини;
- комплексності методів психологічного впливу;
- активного залучення соціального оточення до участі у виховній діяльності;
- опори на різні рівні організації психічних процесів;
- врахування обсягу і ступеня різноманітності матеріалу;
- врахування емоційної складності матеріалу.

З досвіду роботи з такими дітьми, можна сказати, що в Головинському вищому професійному училищі діють різного роду гуртки та секції, де крім здорових здобувачів освіти задіяні учні з особливими освітніми потребами. Варто зазначити, що дана категорія учнів є досить талановита. Вони займаються в драматичному гуртку, добре співають, малюють. Це дає можливість їм краще адаптуватись, показати, що вони є рівними з іншими здобувачами освіти училища.

Успіх такої роботи залежить від низки методичних вимог, до яких відносяться:

- чітко сформулювати основну мету виховної роботи;

- виділити коло завдань, які повинні конкретизувати основну мету;
- визначити зміст заходів, враховуючи структуру дефекту та індивідуально-психічні особливості учня, розвиток провідного виду діяльності;
- визначити форму роботи зі здобувачем освіти (групова, індивідуальна);
- підібрати відповідні методи й техніки із врахуванням вікових, інтелектуальних та фізичних можливостей учня.

Саме з врахуванням даних вимог виховна діяльність в училищі сприяє успішній соціалізації учнів з особливими освітніми потребами [10: 69].

Одну з головних ролей в успішній соціалізації здобувачів освіти з особливими потребами відіграє психологічна служба училища, психолого-педагогічний супровід соціального педагога та практичного психолога. Визначають два шляхи реалізації психологічного супроводу: виявлення закономірностей творчого потенціалу особистості у рамках комплексної програми з урахуванням її вікових особливостей; створення умов для розвитку цього задоволення потенціалу.

Для ефективного психологічного супроводу підлітків з обмеженими можливостями потрібна кропітка робота, яка включає в себе певні напрями: діагностика, прогностична, профілактична, консультативна робота.

Діагностика. Вона дає можливість отримати необхідну інформацію про особистість, його розвиток, потенційні можливості, потреби, життєві цінності. Накопичений досвід діагностичного підходу до організації освітнього процесу допомагає у розв'язанні актуальних педагогічних проблем.

Прогностична робота дає можливість перебудувати освітнє середовище, спроектувати зміст і напрями індивідуальної навчальної траєкторії та розвитку здобувача освіти, створити сприятливі умови для задоволення освітніх і розвивальних потреб підлітків, а також їх самопізнання та самореалізації, що тісно пов'язані з навчальною діяльністю. Практичні заходи: річне планування роботи з урахуванням системи роботи з учнями з особливими потребами; розробка індивідуальної соціально-психологічної картки здобувача освіти; розробка програм превентивної, корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи з учнями з особливими потребами, з учнівськими колективами, педагогами та батьками.

Профілактична робота як конкретна допомога, що супроводжується психологічною підтримкою здобувачів освіти у процесі взаємодії з освітнім середовищем:

– консультаційна робота для здобувачів освіти, викладачів, майстрів виробничого навчання;

– проведення тренінгових занять для груп, де навчаються учні з особливими потребами ("Дивись на нас, як на рівних"; виховний захід "Принцип толерантності"; тренінг корекції тривожності в учнів з особливими потребами; тренінг упевненого поводження; тренінг на тему: "Бути впевненим – це здорово"; заняття з елементами тренінгу "Моя самооцінка"; Програма занять "Я інший, а не гірший, і маю право бути собою"; Програма проведення тренінгу особистісного розвитку та виховання учнів з особливими потребами, тощо);

– тренінгові заняття та години спілкування для педагогів та батьків;

По-четверте, це *консультативна робота*. Індивідуальна та групова робота зі здобувачами освіти, спрямована на: вирішення психологічних проблем та набуття необхідних навичок; ефективну адаптацію до умов навчання.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Завдання психологічної служби – допомогти налагодити взаємодію учня з особливими потребами з усіма учасниками освітнього процесу. Це цілісна діяльність, командна взаємодія (викладачів, майстрів виробничого навчання, батьків, соціального педагога, медичного персонала), створити такі соціально-педагогічні умови, які сприятимуть внутрішньому управлінню індивіда, досягнення ним своїх цілей, реалізації різнобічних типів поведінки, гнучкої адаптації. Треба створити атмосферу безпечності, ситуації, у якій відсутнє зовнішнє оцінювання. Тільки за таких умов людина може виявити себе нестандартно, по-новому, тобто творчо [11: 8-10].

Отже, безболісна адаптація та соціалізація до умов перебування здобувача освіти в закладах професійної (професійно-технічної) освіти залежить від кожного працівника, від усього педагогічного колективу, ритму, стилю, напрямку роботи освітнього закладу. Саме від того, як вихованець адаптується в перші місяці, залежатиме його настрій, здоров'я, відпочинок.

Успішний процес адаптації є запорукою злагодженості та єдиного спрямування на добро, розуміння внутрішнього світу здобувачів освіти. Для успішного процесу адаптації здобувачів освіти з обмеженими можливостями в першу чергу необхідно формувати розуміння, підтримку і толерантне ставлення до таких особистостей. Для цього важливо залучати обидві категорії підлітків до участі у

загальних заходах, гуртках, тренінгових заняттях. Така підтримка базується на тому, щоб допомогти учню відчути свою потребу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Граб С.О. Інклюзивна освіта в міжнародному праві. URL: <http://intlawalmanac.net/v5/4.pdf/> (дата звернення: 07.02.2019).
2. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими потребами в загальноосвітній заклад. *Соціальний педагог*. 2009. №5. С. 26-35.
3. Індекс інклюзії: професійно-технічний навчальний заклад: навч.-метод. посіб. / кол. упоряд.: Пашенко О. В., Гриценко І. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. Київ: ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2011. 92 с.
4. Ковригіна Л.М. Формування готовності педагога до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі. *Ideї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання*: зб. матер. всеукр. наук.-метод. конф, присвяч. 97-річчю від дня народження В. Сухомлинського (Кіровоград, 29-30 верес. 2015 р.) / уклад. О.Е.Жосан. Кіровоград: Ексклюзив-систем, 2015. С. 202–207.
5. Колоб'юк О. О. Адаптація до навчання осіб з особливими потребами. *Професійна освіта інвалідів, осіб з особливими потребами у професійно-технічних навчальних закладах*. 2012. Вип. 2(6). С. 82–85.
6. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. вид. допов. та перероб. К.: Видавнича група АТОПОЛІ, 2011. 274 с.
7. Концепція розвитку інклюзивної освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/ser_sv/9189/ (дата звернення: 17.02.2019).
8. Красняков Є., Бурда В. Формування та реалізація інклюзивної політики у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні. *Віче*. 2013. № 6.
9. Мателега С. М. Особливості психологічного супроводу учнів з особливими потребами. *Професійна освіта інвалідів, осіб з особливими потребами у професійно-технічних навчальних закладах*. 2012. Вип. 2 (6). С. 37–57.
10. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А.А. Колупаєвої. Київ: А. С. К., 2012. 308 с.
11. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в закладах професійної освіти. З досвіду роботи практичного психолога Рожко Ганни Володимирівни / Укладач Г.В. Рожко. Миколаїв, 2011. 72 с.
12. Психологічний супровід інклюзивного навчання в умовах ЗНЗ / уклад. Ю.В. Юр'єва. Миколаїв, 2012. 40 с.

13. Сварник М. Інклюзивна освіта в Україні: попередній аналіз ситуації. *Інклюзивна освіта*: зб. матер. проекту. Київ, 2013, 14 с.

14. Телешман В.І. Розвиток соціальної компетентності учнів з особливими потребами в умовах спеціальної школи-інтернату URL: <http://iprobuk.15.cv.ua>. (дата звернення: 22.02.2019).

Гадомська Інна Олександрівна,
практичний психолог I категорії
(Любарський професійний ліцей,
Житомирська область)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДОПОМОГА ОСОБАМ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті досліджується актуальне питання психолого-педагогічної допомоги особам з особливими освітніми потребами у системі професійної (професійно-технічної) освіти

Ключові слова: *інклюзивне навчання, інтеграція, діти з особливими освітніми потребами, психолого-педагогічна допомога.*

Спираючись на досвід країн Заходу, Україна активно впроваджує інклюзивну освіту. Інклюзивна освіта – це гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальними навчальними планами та забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Впровадження інклюзивної освіти базується на міжнародних документах в даній галузі: Стандартних правилах ООН щодо зрівняння можливостей людей зі спеціальними потребами (1993 р.), Саламанкській декларації (1994 р.), Конвенції ООН про права дитини (1989 р.), нормативних актах України у сфері освіти та з питань інвалідів: Конституції України, Законів України "Про освіту", "Про загально середню освіту", «Про професійну (професійно-технічну) освіту», "Про охорону дитинства", наказів Міністерства освіти і науки.

1 жовтня 2010 року в Україні прийнята Концепція розвитку інклюзивної освіти, метою якої є: визначення пріоритетів державної

політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами; створення умов для удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання; формування нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до дітей та осіб з порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю [1:4].

У Концепції розвитку інклюзивної освіти зазначається, що інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей. Основними завданнями є:

- удосконалення нормативно-правового, науково-методичного, фінансово-економічного забезпечення, орієнтованого на впровадження інклюзивного навчання;
- запровадження інноваційних освітніх технологій в контексті форм інклюзивного підходу та моделей надання спеціальних освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю;
- формування освітньо-розвивального середовища для дітей з особливими освітніми потребами шляхом забезпечення психолого-педагогічного, медико-соціального супроводу;
- впровадження інклюзивної моделі навчання у загальноосвітніх навчальних закладах з урахуванням потреби суспільства;
- забезпечення доступу до соціального середовища та навчальних приміщень, розроблення та використання спеціального навчально-дидактичного забезпечення, реабілітаційних засобів навчання;
- удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, які працюють в умовах інклюзивного навчання;
- залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до участі у навчально-реабілітаційному процесі з метою підвищення його ефективності [1:4-5].

Принципами розвитку інклюзивної освіти є:

- науковість (розробка теоретико-методологічних основ інклюзивного навчання, програмно-методичного інструментарію, аналіз і моніторинг результатів впровадження інклюзивного навчання,

оцінка ефективності технологій, що використовуються для досягнення позитивного результату, проведення незалежної експертизи);

– системність (забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами, наступності між рівнями освіти: рання допомога – дошкільна освіта – загальна середня освіта);

– варіативність, корекційна спрямованість (організація особистісно орієнтованого навчального процесу у комплексі з корекційно-розвитковою роботою для задоволення соціально-освітніх потреб, створення умов для соціально-трудової реабілітації, інтеграції в суспільство дітей з порушеннями психофізичного розвитку, у тому числі дітей-інвалідів);

– індивідуалізація (здійснення особистісно орієнтованого (індивідуального, диференційованого підходу));

– соціальна відповідальність сім'ї (виховання, навчання і розвиток дитини; створення належних умов для розвитку її природних здібностей, участь у навчально-реабілітаційному процесі);

– міжвідомча інтеграція та соціальне партнерство (координація дій різних відомств, соціальних інституцій, служб з метою оптимізації процесу освітньої інтеграції дітей з особливими освітніми потребами) [1:4-5].

Переваги інклюзивної освіти: *для дітей з особливими освітніми потребами* – інклюзивне навчання не розділяє дітей з інвалідністю та їхніх здорових однолітків; завдяки цілеспрямованому повноцінному спілкуванню поліпшується когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток дітей; діти мають можливість для налагодження дружніх стосунків зі здоровими ровесниками й участі у громадському житті; *для інших дітей* – вони вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських особливостей; налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них; співпрацювати; поводитися нестандартно, бути кмітливими, а також співчувати іншим; *для педагогів та фахівців* – учителі інклюзивних класів краще розуміють індивідуальні особливості учнів; учителі опановують різноманітні педагогічні методики, що дає їм змогу ефективно сприяти розвитку дітей з урахуванням їхньої індивідуальності; спеціалісти (медики, педагоги спеціального профілю, інші фахівці) починають сприймати дітей більш цілісно, а також вчаться дивитися на життєві ситуації очима дітей [2:124].

Запровадження інклюзивної освіти в освітніх закладах, зокрема в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, ставить багато нових завдань перед педагогами, психологами та іншими

спеціалістами, а також батьками дітей з особливими потребами. Важливою передумовою успішного розв'язання цих питань є психологічна готовність оточення дітей-інвалідів до роботи з ними. Тому початковим етапом психолого-педагогічного супроводу є ретельна підготовка працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти до роботи з учнями з особливими потребами.

Психолого-педагогічний супровід дитини-інваліда має ряд особливостей: його специфіка визначається характером обмежень даної дитини, її психологічними особливостями, деформацією особистісного розвитку; психолого-педагогічний супровід повинен носити характер комплексної співпраці різних фахівців: психолога, педагога, дефектолога, соціального працівника, медичного працівника, а також адміністрації навчального закладу і батьків дитини. Всі вони повинні володіти знаннями про особливості розвитку дітей з особливими потребами. Психолог освітнього закладу надає підтримку не тільки учням, але і їхнім батькам і педагогам. Складність психолого-педагогічного супроводу дитини-інваліда полягає у визначенні методів взаємодії з нею, зокрема вибору психодіагностичних і корекційних методик, залежно від характеру обмежень конкретного учня.

Інклюзивне навчання в загальноосвітніх закладах відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства. Інклюзія означає розкриття кожного учня за допомогою освітньої програми, яка є достатньо складною, але відповідає його здібностям. Вона враховує потреби, а також спеціальні умови та підтримку, яка забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом. Але саме головне – дитина вчиться життєдіяльності в оточенні здорових дітей, що формує спрямованість до повноцінного життя, до усвідомлення власної спроможності, підвищення якості власного буття [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти : затвердж. наказом Мін-ва освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912. *Початкова освіта*. 2010. № 42. С. 4–5.
2. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (українсько-канадський досвід) : матеріали Міжнар. конф. / за ред. В. І. Бондаря, Р. Петришина. К.: Наук. світ, 2004. 200 с.
3. Зозуля І. Є. Розвиток інклюзивної освіти в Україні. URL: <file:///C:/Users/Администратор/Downloads/2227-7771-1-PB.pdf> (дата звернення: 06.03.2019).

4. Колупаєва А., Софій Н., Найда Ю. Організація діяльності інклюзивної школи. *Директор школи*. 2011. № 8. С. 21–27.

Шевчук Олена Миколаївна,
практичний психолог
(Комунальна соціально-реабілітаційна установа
"Житомирське вище професійне училище-інтернат"
Житомирської обласної ради,
м. Житомир)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЕФЕКТИВНА УМОВА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Стаття присвячена проблемі формування толерантності як ефективною умовою інклюзивної освіти.

Ключові слова: толерантність, інклюзивна освіта, особи з особливими освітніми потребами.

Приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини (Декларації ООН про права людини, Конвенцій ООН про права інвалідів, про права дитини), Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема, щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами.

Успішне запровадження інклюзивного навчання дітей з особливими потребами, потребує вирішення завдань на державному рівні, а саме: формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами, удосконалення нормативно-правової бази у відповідності до міжнародних договорів у сфері прав людини, реалізації та поширення моделі інклюзивного навчання дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах [5].

Важливим показником розвитку суспільства є гуманне, толерантне, турботливе й милосердне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Сутність толерантності (від лат. *Tolerantia* – терпіння) розкрито у першому міжнародно-правовому документі, підписаному ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. – Декларації принципів толерантності:

"Толерантність означає повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань [1].

Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливило досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру. Толерантність – це не поступка, поблажливність чи потурання. Толерантність – це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти кожна людина, групи людей та держави.

Толерантність – це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини.

Стосовно поважання прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає, що кожен може дотримуватись своїх переконань і визнає таке саме право за іншими. Це означає визнання того, що люди з природи своєї відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим" [1].

На думку А. Чічановського, толерантність – це терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки [2:92]. Адже загальновідомо, що терпимість до іншого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, вірувань є умовою стабільності та єдності суспільства.

Виховання є найефективнішим засобом запобігання проявам нетерпимості. Виховання в дусі толерантності починається з прищеплення людям знань про їхні права та свободи з метою забезпечити їхню реалізацію та зміцнити прагнення кожного до захисту прав інших [1]. Тому соціальна адаптація осіб із інвалідністю має починатись не стільки з них, скільки з решти суспільства. Зокрема, у освітніх закладах слід розповідати про людей із психофізичними вадами, культивуючи співчуття, залучати до волонтерської роботи з ними, тощо. Як свідчить досвід, за такого підходу у дітей із нормальним розвитком виникає емпатія до своїх "особливих"

однолітків, вони стають відкритими у спілкуванні та терплячими, що є дуже актуальним для нашого суспільства.

На думку Л. Виготського дитина з дефектом може досягти того ж що і здоровий, але іншим способом. Тобто компенсація – це процес відшкодування недорозвинених або пошкоджених функцій шляхом використання збережених або перебудови частково порушених функцій. Вивчаючи можливості розвитку дитини з особливими потребами, Л. Виготський розглядає компенсацію, як один з принципів, який визначає своєрідність і основні закономірності цього розвитку. У дитини з особливими потребами процеси компенсації спрямовані не на пряме виправлення дефекту, що найчастіше неможливо, а на подолання труднощів, створених дефектом [3:12].

А. Асмолов з цього приводу говорить, що толерантність необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї та громаді. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування, свобода думки, совісті й переконань. Толерантність не притаманна людині від народження, і може ніколи й не з'явитися, якщо не буде спеціально вихована, сформована. Шлях до толерантності – це емоційна, інтелектуальна праця, оскільки її досягнення можливе лише на основі зміни самого себе, власних стереотипів та свідомості [4:272].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Декларация принципів терпимости. Утверждена резолюцией Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf> (Дата звернення: 11.03.2019).
2. Чичановский А. А. За чертой полета: нации и народы после развала СССР. Москва: Славянський діалог, 2000. 110 с.
3. Виготський Л. Основи дифектології. Санкт-Петербург: Лань, 2003. 654 с.
4. Асмолов А. Г. Формирование установки толерантного сознания как теоретическая и практическая задача *Мы – сограждане.* / под. ред. Л.И. Селивановой. М.: "Бонфи", 2002. Т. 2. С. 270–278.
5. Концепція розвитку інклюзивного навчання: Наказ міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (Дата звернення: 24.03.2019).

Василенко Олена Григорівна,
майстер виробничого навчання
(Комунальна соціально-реабілітаційна установа
"Житомирське вище професійне училище-інтернат"
Житомирської обласної ради
м. Житомир)

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА – РОЗВИТОК ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються питання інклюзивної освіти як подальший розвиток демократичного суспільства в Україні.

Ключові слова: інвалідність, вади розвитку, інтеграція, особливі освітні потреби, інклюзивна освіта.

13 грудня 2006 року Організація Об'єднаних Націй прийняла Конвенцію про права інвалідів та Факультативний протокол до неї. Україна ратифікувала документ 16 грудня 2009 року. Прийняття Конвенції ствердило "зміну парадигми" у ставленні і підходах до осіб з інвалідністю. За останнє десятиріччя соціальна політика багатьох європейських країн стосовно осіб з інвалідністю зазнала суттєвих змін. Ставлення до цієї соціальної групи людей, як до пацієнтів, якими необхідно лише опікуватися, і які не можуть долучатися до активного суспільного життя, змінилося на ставлення до них, як до повноправних членів суспільства, що мають рівні права з іншими громадянами країни. Зміна акцентів у трактуванні концепції інвалідності призводить до необхідності забезпечення комплексного підходу у створенні умов, які б сприяли реалізації прав осіб з інвалідністю на рівні з іншими громадянами країни. Для цього потрібно здолати існуючі перешкоди невлаштованого соціуму, удосконалити законодавство і стан його дотримання, змінити у ряді випадків ставлення суспільства до проблеми інвалідності [1:7].

Характерно, що з розвитком демократичного суспільства, яке гарантує право кожного громадянина на активну участь у житті цього суспільства, приходять нове розуміння понять "інвалідність", "вади розвитку", "інтеграція" тощо. Нині усі вищезгадані терміни щодо дітей поступаються новому – "діти з особливими освітніми потребами", що однаковою мірою стосується як інвалідності у важкій формі, так і середній за ступенем порушень. Такий підхід пояснюється тим, що явище "недостатності" або "інвалідності" передбачає втрату або дефіцит фізичної та розумової спроможності – але ж спроможність вчитися безпосередньо залежить не від стану окремих органів або ж їх

фізіологічної функціональності, а, радше, від психологічної функціональності. Таким чином, акцент зсувається від внутрішніх проблем дитини до системи освіти, яка надає підтримку дитині у навчанні, визнає її сильні якості та задовольняє всі її індивідуальні потреби [2].

З часу ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини дедалі більшого визнання та поширення набуває соціальна модель, більше пов'язана з дотриманням прав людини. На противагу медичній моделі, соціальна модель розглядає проблему здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості, оскільки вона (проблема) зумовлена непристосованістю оточення, включаючи ставлення до людей з особливими потребами та виробничі норми, архітектурну безбар'єрність і транспорт. Термін "особливі освітні потреби" приходять разом із появою терміну "інклюзивна освіта" як варіативна модель спеціальної освіти.

Розвиток та функціонування окремої, спеціальної системи освіти, завжди вважалися проявом турботи про дітей з особливими потребами. Однак, таке бачення системи спеціальної освіти почало поступово змінюватися у більшості країн світу. Знання, досвід, обладнані приміщення досі мають велике значення, проте, сегрегація учнів тепер розглядається як неприйнятна і така, що порушує право дитини на освіту. Загальне бачення цього питання полягає в тому, що переважна більшість дітей з особливими потребами мають навчатися разом зі своїми однолітками у звичайних умовах. Одним із результатів такого підходу вважається створення єдиної освітньої системи, яка охоплюватиме учнів різних категорій.

Інклюзія – це політика й процес, що дає можливість всім дітям брати участь у всіх програмах.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу.

У Концепції розвитку інклюзивного навчання записано, що інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей. Визначення оптимальних шляхів і засобів впровадження інклюзивного навчання ґрунтується на основі

відповідного нормативно-правового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення [3].

Метою Концепції є:

- визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами;

- створення умов для удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання;

- формування нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до дітей та осіб з порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю.

Основними завданнями розвитку інклюзивного навчання є:

- удосконалення нормативно-правового, науково-методичного, фінансово-економічного забезпечення, орієнтованого на впровадження інклюзивного навчання;

- запровадження інноваційних освітніх технологій в контексті форм інклюзивного підходу та моделей надання спеціальних освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю;

- формування освітньо-розвивального середовища для дітей з особливими освітніми потребами шляхом забезпечення психолого-педагогічного, медико-соціального супроводу;

- впровадження інклюзивної моделі навчання у загальноосвітніх навчальних закладах з урахуванням потреби суспільства;

- забезпечення доступу до соціального середовища та навчальних приміщень, розроблення та використання спеціального навчально-дидактичного забезпечення, реабілітаційних засобів навчання;

- удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, які працюють в умовах інклюзивного навчання;

- залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до участі у навчально-реабілітаційному процесі з метою підвищення його ефективності [3].

Основними принципами розвитку інклюзивної освіти є:

- науковість (розробка теоретико-методологічних основ інклюзивного навчання, програмно-методичного інструментарію, аналіз і моніторинг результатів впровадження інклюзивного навчання, оцінка ефективності технологій, що використовуються для досягнення позитивного результату, проведення незалежної експертизи);

– системність (забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами, наступності між рівнями освіти: рання допомога – дошкільна освіта – загальна середня освіта);

– варіативність, корекційна спрямованість (організація особистісно орієнтованого навчального процесу у комплексі з корекційно-розвитковою роботою для задоволення соціально-освітніх потреб, створення умов для соціально-трудової реабілітації, інтеграції в суспільство дітей з порушеннями психофізичного розвитку, у тому числі дітей-інвалідів);

– індивідуалізація (здійснення особистісно орієнтованого (індивідуального, диференційованого підходу));

– соціальна відповідальність сім'ї (виховання, навчання і розвиток дитини; створення належних умов для розвитку її природних здібностей, участь у навчально-реабілітаційному процесі);

– міжвідомча інтеграція та соціальне партнерство (координація дій різних відомств, соціальних інституцій, служб з метою оптимізації процесу освітньої інтеграції дітей з особливими освітніми потребами) [3].

Інклюзивна освіта – це та складова гуманітарної політики кожної сучасної країни, яка свідчить наскільки її суспільство захищає невід'ємні права людини та яка сьогодні поступово входить у освітній процес України. Перша леді України Марина Порошенко зазначила: "Кожна дитина – унікальна й неповторна, і відмінності чи інвалідність – це не вирок на все життя. Інклюзивна освіта, своєчасний психолого-педагогічний супровід та ефективні корекційно-реабілітаційні заходи – це шанс дитини стати паралімпійським чемпіоном, відомим науковцем, культурним діячем або навіть Президентом, як 32-й Президент США Франклін Рузвельт, який був прикутий до інвалідного візка" [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Інвалідність та суспільство: навч.-метод. посіб. / Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О.В. та ін. Київ, 2012. 216 с.

2. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*: навч. – метод. посіб. / Кол.:авторів: А.А. Колупаєва., Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін. За заг.ред. Л.І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с

3. Концепція розвитку інклюзивного навчання Наказ міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnoho-navchannya> (дата звернення: 11.01.2019).

4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.

5. Інклюзивна освіта. URL: <https://pedpresa.ua/178426-inklyuzyvna-osvita-tse-shans-dytny-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy-maryna-poroshenko.html> (дата звернення: 25.01.2019).

Мазунова Оксана Володимирівна,
практичний психолог
(Професійно-технічне училище № 4 м. Бердичева,
Житомирська область)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті розглядаються питання психологічної підтримки учнів з особливими освітніми потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Психолого-педагогічний супровід забезпечить формування у таких учнів позитивної "Я концепції", успішної соціалізації та інтеграції в учнівське середовище.

Ключові слова: *учні з особливими освітніми потребами, умови інклюзивного навчання, професійна освіта, психологічний супровід.*

Уведення в дію нового Закону України "Про освіту" закріплює практику надання дітям з особливими освітніми потребами "системи освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників», що є офіційним визначенням поняття "інклюзивне навчання" [1, п. 12, Стаття 1, Розділ I]. Прийняття цього законодавчого акту покладає на суспільство та державні органи значну відповідальність за долю всіх дітей, в тому числі й самого незахищеного прошарку суспільства – дітей з порушеннями розвитку, у тому числі з інвалідністю. Успішне запровадження інклюзивного навчання в системі освіти України дасть можливість вирішувати завдання підтримки дітей з особливими освітніми потребами на державному рівні, а саме закріплювати нову філософію державної політики щодо них, удосконалювати нормативно-правову базу відповідно до міжнародних договорів у сфері прав людини, активно впроваджувати моделі інклюзивного навчання у всіх закладах освіти.

Визнання українським суспільством пріоритету загальнолюдських цінностей вимагає від освіти нового відношення до учнів з особливими потребами, вирішення питань їх соціалізації та інтеграції. У закладах освіти здійснюється психолого-педагогічний супровід дітей. Учні з особливими освітніми потребами створюється сприятливий мікроклімат для гармонійного розвитку і підготовки до професійної діяльності. Забезпечення психологічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами є невід'ємною частиною розвитку сучасної освіти. Допомога в адаптації учнів з інвалідністю до умов навчання і надання їм підтримки можуть відбуватися тільки шляхом організації супроводу їх навчання і дотримання основних принципів гуманістичної педагогіки і психології.

Вчені досліджували такі аспекти як психологічний супровід учнів з особливими освітніми потребами (І. Томаржевська); виховання духовно-моральних цінностей в учнів з обмеженими фізичними можливостями (А. Хорошайло); інтеграцію молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище. Важливою проблемою для учнів-першокурсників з особливими освітніми потребами є їх інтеграція в колектив, пристосування навколишнього середовища до їх потреб. Інтеграція інвалідів у соціальне середовище, підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці передбачає організацію роботи їх соціально-психологічної реабілітації та психологічної підтримки у освітніх закладах.

Інклюзія учня з інвалідністю в інтегроване освітнє середовище вимагає досить тривалого періоду адаптації. Перш за все, таким учням необхідно: інтегруватися в навчальний процес з його режимом, формами навчання, системою контролю знань; ознайомитися зі структурою навчального закладу, його традиціями; соціалізуватися в колективі; пристосуватися до ритму учнівського життя і навчання, розкриття своїх здібностей і талантів. Багатьом учням з особливими освітніми потребами в освітньому закладі не вистачає достатньої уваги і підтримки з боку викладачів тому, що вони не вважають за потрібне повідомляти про свою хворобу. Деякі учні занадто гостро сприймають інвалідність і не хочуть, щоб через їх вади на них навішували ярлики. Такі учні вважають, що зі своїми проблемами впораються самостійно.

У ході супроводу визначено специфіку роботи: серед учнів не помічено порушень дисципліни; учні з особливими потребами, як правило, мають занижену самооцінку, тому психолог може вплинути на позитивне сприйняття себе і своїх здібностей, сформувати позитивну "Я – концепцію" у кожного учня; особливої уваги потребує вироблення в учнів цієї групи навичок співпраці, колективної взаємодії. Для швидшої соціальної адаптації, учні з особливими

потребами мають навчитися співпрацювати з іншими учнями, враховувати інтереси і бажання інших людей, виконувати спільні дії; тому перш за все слід формувати їх самостійність, навички самообслуговування, культурної поведінки, спільної роботи в колективі.

Робота з такими дітьми та їх батьками побудована на принципах: 1) особистісно-зорієнтований підхід до учнів, батьків; облаштування комфортних, безпечних умов; 2) гуманно-особистісна повага до учня, членів його сім'ї, віра в них, формування позитивної "Я-концепції"; 3) психологічна допомога здійснюється з урахуванням провідного виду діяльності (у навчальній діяльності). Також необхідно орієнтуватися на той вид діяльності, який є важливим для учнів. Фахівці психологічної служби допомагають учням у вирішенні низки проблем: низька самооцінка, невпевненість у собі; тривожність, наявність страхів, труднощі процесу комунікації; нестабільність психоемоційного стану; розбалансування саморегуляції; дезадаптація; почуття залежності від оточуючих; почуття безнадійності, приреченості. Психолог проводить під час супроводу таких учнів ряд необхідних психологічних заходів, а саме:

- діагностику рівня розвитку: виявлення індивідуальних особливостей розвитку; рівня розвитку психічних процесів; соціальної зрілості, стилю взаємодії педагогів і батьків; тестування та анкетування батьків на предмет готовності до здійснення інклюзивного навчання, об'єктивне оцінення особливостей сім'ї, в якій виховується учень;

- оформлення документації для здійснення психолого-педагогічного супроводу учня з особливими потребами: психологічна картка індивідуального супроводу; карта реабілітації; карта здоров'я та розвитку; щоденник спостереження за станом здоров'я і поведінкою учня;

- психолог розробляє та впроваджує затверджену індивідуальну програму навчання і розвитку за рекомендаціями для педагогів і батьків, розроблених за участю різних фахівців (лікаря, соціального педагога, реабілітолога).

- моніторинг проведеної роботи, надає можливість налаштування таких методів: визначення ефективності виховного процесу, системи відносин його учасників; соціально-психологічного спостереження за системою колективно-групових взаємовідносин, психологічного стану учнів і їх батьків; медичного відстеження динаміки стану здоров'я учня, який має особливі потреби;

- розробка шляхів корекції можливих негативних наслідків: спланувати форми, методи, прийоми роботи з учнями та їх батьками; індивідуальні та групові психолого-педагогічні програми супроводу,

які виявляють відповідні проблеми; відстеження результативності впроваджених змін [2].

Психологічне дослідження властивостей особистості здійснюється шляхом діагностичної роботи за допомогою відповідних психодіагностичних методик. Воно передбачає перший діагностичний зріз, мета якого виявити рівень розвитку досліджуваної властивості особистості, і другий діагностичний зріз, який показує ефективність корекційної роботи. Для дослідження властивостей особистості підбирається мінімум три психодіагностичні методики, що використовуються як в першу, так і під час наступних діагностичних зрізів. При психолого-педагогічному супроводі учнів з особливими освітніми потребами використовуємо такі методи обстеження: вивчення документації; метод бесіди; аналіз результатів діяльності; метод спостереження; метод експерименту; метод тестування.

Корекційний напрямок роботи психолога включає в себе систему заходів, спрямованих на корекцію особистісних проявів поведінки і розвиток особистості учня за допомогою спеціальних засобів психологічної корекції (індивідуальні корекційні заняття, тренінги, ділові ігри). У роботі з учнями з особливими освітніми потребами в рамках групової роботи використовують тренінги. Консультаційна робота здійснюється в межах індивідуальних консультацій учнів з інвалідністю з метою вирішення особистих проблем. Психологічне консультування передбачає кілька етапів: на першому етапі – встановлення контакту з тим, хто проводить консультації; другий етап – психолог проводить професійний психологічний аналіз проблеми клієнта; на третьому етапі – формалізація мети консультації, визначення її кінцевих результатів, які в обов'язковому порядку повинні бути прийняті клієнтом; четвертий етап – власне рішення проблеми; п'ятий етап – підведення підсумків консультації. Консультація може проводитися як в індивідуальній, так і в груповій формах. У роботі з такими учнями застосовуємо такі методики корекції: арт-терапія, пісочна терапія, музикотерапія, танцювальна терапія, фототерапія, орігамі, казкотерапія.

Прогнозований результат впровадження даного алгоритму психологічного супроводу забезпечить системний супровід психологом учнів з особливими освітніми потребами, формування у таких учнів позитивної "Я концепції", успішної соціалізації та інтеграції в учнівське середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Верховна Рада України*. Київ, 2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Дата звернення: 02.02.2019).
2. Психологічний супровід інклюзивної освіти: метод. реком / ред. А. Г. Обухівська. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189 (Дата звернення: 12.02.2019).
4. Луценко І. В. Психологічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Практичний психолог: Школа*. 2013. № 10. С. 4–15.

Гурінович Олена Миколаївна,
заступник директора з навчально-виховної роботи
(Державний навчальний заклад
"Центр легкової промисловості та
побутового обслуговування населення"
м. Житомир)

Сгорова Світлана Вікторівна,
вихователь дитячого будинку сімейного типу,
м. Житомир)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Забезпечення рівного доступу до освіти для всіх громадян, у тому числі і для осіб з інвалідністю, є для нашої країни одним із найважливіших гуманітарних завдань. Це – необхідна умова розвитку будь-якого демократичного суспільства, де забезпечуються права кожної людини, зокрема і право на освіту, і де кожен може відчувати свою причетність до громадських справ і затребуваність своїх дій. Незалежно від потреб та особливостей розвитку будь-якого громадянина держава зобов'язана забезпечити для нього можливість повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати його повноцінним членом. Водночас із стійким і постійним скороченням населення України у ній неухильно зростає чисельність

людей з інвалідністю. За останні 20 років кількість повнолітніх і неповнолітніх осіб з інвалідністю збільшилась у нас майже удвічі. Як доводять міжнародні дослідження, на підвищений ризик отримання інвалідності наражаються особи з недостатнім доходом, із числа безробітних та з низьким рівнем освіти. Важливо відзначити, що відсоток людей, які живуть поза межею бідності, становить серед інвалідів 82 %. Однією з причин цього є неможливість працевлаштування їх на відкритому ринку праці, що, своєю чергою, зумовлено, зокрема, відсутністю доступу до отримання професійної освіти [1:5].

Освіта, психолого-педагогічний вплив на особистість, є інструментами вирішення однієї з основних проблем у суспільній та державній політиці щодо осіб з особливими освітніми потребами – їх соціальної реабілітації, адаптації та інтеграції у суспільство. Соціально-економічна ситуація, що склалася на сучасному етапі розвитку України, кризові явища у сфері економіки і фінансів зумовлюють необхідність посилення соціального захисту осіб з особливими потребами, визначення пріоритетних напрямів у цій важливій роботі.

Тема дитячої інвалідності до останнього часу була непопулярною в нашій країні. Її замовчували на державному рівні і майже не висвітлювали в ЗМІ. Тому для багатьох людей та суспільства в цілому характерні негативні психологічні стереотипи сприйняття інвалідів як соціально неповноцінних елементів. У результаті психосоціальні потреби таких людей задовольнялися лише частково, а їх особистісні ресурси не активізували, що знижувало можливість їх соціальної адаптації та реабілітації.

У Законі України "Про освіту" від 05.09.2017 № 2145-VIII Статті 20 зазначається: "1. Заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку. 2. Заклади освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей. 3. Особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями забезпечуються у закладах освіти допоміжними засобами для навчання. 4. Особам з особливими освітніми потребами надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Психолого-

педагогічні послуги – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру. Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення. 5. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування утворюють інклюзивно-ресурсні центри з метою забезпечення реалізації права на освіту та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Психолого-педагогічний супровід – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку. 6. Будівлі, споруди і приміщення закладів освіти повинні відповідати вимогам доступності згідно з державними будівельними нормами і стандартами. 7. Проектування, будівництво та реконструкція будівель, споруд, приміщень закладів освіти здійснюються з урахуванням принципів універсального дизайну та/або розумного пристосування" [2].

Заклади професійної (професійно-технічної) освіти, які розробляють та впроваджують інклюзивне освітнє середовище, вважають різноманітність своїм цінним надбанням, що примножує соціальний капітал та збагачує спільноту учнів. Такі заклади надають великого значення демократичним процесам і співпраці, які відкривають шлях до розуміння й інтеграції різних поглядів щодо вироблення інноваційних рішень у відповідь на унікальні виклики освітнього закладу. Істинна співпраця можлива в середовищі, де педагоги співпрацюють один з одним та з представниками ширшої громади: обмірковують, аналізують, обговорюють, використовуючи весь потенціал колективного знання, та розробляють нові практики викладання [1:90].

Проблеми, з якими стикаються педагогічний колектив, де навчаються учні з особливими потребами є наступні: невідповідність педагогічних працівників; невідповідність навчальних планів та програм; негативне відношення учнівського колективу; непристосованість приміщень; байдуже ставлення суспільства до проблем людей з особливими потребами; неузгодженість дій медичних, соціальних та педагогічних працівників, психологів щодо організації психолого-педагогічного супроводу; відсутність ранньої

соціальної реабілітації. Створення сприятливого середовища для навчання учнів з особливими потребами є завданням для педагогічного колективу: сприяти інтеграції в суспільство учнів з особливими потребами; допомогти учням з особливими потребами виявити в собі професійно значимі якості та здібності, за допомогою яких він (учень) міг би максимально самореалізуватися; спрямовувати учнів на самопізнання та власну життєву активність. Для створення сприятливого середовища необхідно організувати психологічний (консультування, діагностика, підтримка, корекція, реабілітація), педагогічний (система виховних заходів, розвиток творчих здібностей, розширення особистого потенціалу), медичний (лікувально-профілактична, санітарно-гігієнічна робота) супровід осіб з особливими освітніми потребами.

Організація медичного супроводу у освітньому закладі складається з лікувально-профілактичної роботи (паспортизація навчального закладу та поглиблений медичний огляд учнів; складання оздоровчо-лікувальних програм; фізичного розвитку учнів; патронаж учнів з особливими потребами; наявність аптечок в навчальних аудиторіях, майстернях та гуртожитку); проведення санітарно-гігієнічної освіти (Робота "Школи збереження та зміцнення здоров'я"; проведення декад здоров'я; випуск інформаційно-медичних бюлетенів; зустрічі з медичними працівниками).

Організація роботи щодо проведення психологічного супроводу у освітньому закладі складається з: вивчення контингенту учнів; виявлення та знайомство з учнями з особливими потребами; створення індивідуальних програм супроводу учнів з особливими потребами; проведення психологічних досліджень в групах, де вчать учні з особливими потребами; організація та навчання прийомам психічної саморегуляції учнів з особливими потребами; проведення тренінгових занять в групах, де навчаються учні з особливими потребами, з метою виховання толерантного ставлення до таких учнів; реалізація проекту "Розвиток здоров'язберігаючої компетентності учасників навчально-виховного процесу ЗП(ПТ)О"; Психологічна підтримка викладачів, які працюють з учнями з особливими потребами; психологічна підтримка батьків та родичів учнів з особливими потребами; психологічна підтримка учнів з особливими потребами. При знайомстві з учнями з особливими потребами необхідно: вивчити особові справи учнів з особливими потребами; зустрітися з родинами учнів; провести індивідуальні бесіди з учнями; провести анкетування батьків та учнів; залучити учнів до активного громадського життя у освітньому закладі.

Проблеми, які виявляються в учнів з особливими потребами в освітньому закладі: почуття самотності; низький рівень

комунікативності; дефіцит позитивних емоцій; надмірне почуття жалю до себе; брак ініціативи; почуття невпевненості у собі та тривожності; недовіра до навколишнього середовища; обмеженість у спілкуванні зі здоровими однолітками.

Організація та навчання прийомам психічної саморегуляції: реалізація психокорекційного комплексу з проблеми "Психологічна адаптація учнів 1 курсу" для учнів з особливими потребами; тренінг для учнів з особливими потребами "Ти – індивідуальність" на розвиток навичок саморегуляції та підвищення самооцінки; залучення до проекту "Кожен має право на працю"; просвітницька робота з іншими учнями ліцею та педагогічним колективом щодо особливості контингенту дітей з вадами розвитку та виховання адекватного ставлення до них; розробка рекомендацій викладачам щодо здійснення особистісно зорієнтованого підходу до учнів з особливими потребами; формування в учнів з особливими потребами навичок самодіагностики та самоконтролю.

Організація педагогічного супроводу учнів з особливими потребами: пристосування середовища для навчання учнів з особливими потребами; модифікація навчальних підходів та методик для учнів з особливими потребами; модифікація навчальних планів, мети та завдань для учнів з особливими потребами; проведення тематичних семінарів, педагогічних рад та методичних комісій з обговоренням проблем інклюзивного навчання учнів з особливими потребами в ліцеї.

Пристосування середовища для навчання учнів з особливими потребами: обладнання ліцею та гуртожитку пандусами; збільшення інтенсивності освітлення; зменшення рівня шуму; створення умов проживання в гуртожитку для учнів з особливими потребами.

Модифікація навчальних підходів та методик: раціональний розклад уроків; індивідуальний підхід до учнів з особливими потребами; побудова уроку в урахуванням можливостей учнів з особливими потребами, зміна темпу занять; розвиток навичок встановлення сприятливого емоційного стану на уроці; створення сприятливого психологічного клімату, ситуації успіху та емоційної розрядки на уроках. Модифікація навчальних планів, мети та завдань визначених для учнів з особливими потребами: чітке дозування навчального навантаження; індивідуальний підхід до учнів з особливими потребами; фізкультхвилинки під час навчального процесу для активізації роботи головного мозку та релаксації органів зору; комплекс лікувальної фізкультурної гімнастики на заняттях спецгрупи. Обговоренням проблем інклюзивного навчання на тематичних семінарах, педагогічних радах, методичних комісіях.

Інклюзивна освіта ставить своєю основною метою забезпечення безбар'єрної освіти та створення сприятливих умов для досягнення успіху в освіті усіма без винятку дітьми незалежно від їх індивідуальних особливостей, колишніх навчальних досягнень, рідної мови, культури, соціального та економічного статусу батьків, психічних і фізичних можливостей. Психолого-педагогічний супровід забезпечить в учнів з особливими освітніми потребами успішну соціалізацію та інтеграцію в учнівське середовище. Дослідник П. Міттлер визначає інклюзивну освіту як "перший крок на шляху досягнення мети – створення суспільства, яке дозволить всім дорослим і дітям незалежно від віку, статі, здібностей, наявності або відсутності порушень розвитку та ВІЛ-інфекції повноцінно жити суспільства та вносити свій внесок. У такому суспільстві ведеться активна боротьба з дискримінацією та забобонами у політиці, а відмінності поважають і цінують" [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Пашенко О. В., Гриценко І. А., Софій Н. З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посіб. Київ : Арт Економі, 2012. 184 с.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://www.pedrada.com.ua/article/1484-znayomtesya-zakon-ukrani-pro-svtu-2017?from=PW_Auth&ustp=W (дата звернення: 28.01.2019).
3. Mittler, P. (2002, July). Moving toward inclusion: The role of the United Nations. Paper presented at the Third International Conference on Developmental Disabilities Challenges and Opportunities: Policy, Practice, and Research, Tel Aviv, Israel.
4. Черніченко Л. Інклюзивна освіта, як сучасна освітня інновація. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/129.pdf> (дата звернення: 12.01.2019).

Калінчук Алла Борисівна,
практичний психолог
(Комунальна соціально-реабілітаційна установа
"Житомирське вище професійне училище-інтернат"
Житомирської обласної ради,
м. Житомир)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті розглядається питання соціально-психологічного супроводу осіб з особливими освітніми потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Ключові слова: інклюзивне освітнє середовище, особи з особливими освітніми потребами, комплексна реабілітація, психологічна реабілітація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. У сучасному суспільстві проблема соціально-психологічного супроводу людей з особливими потребами в освітній простір, виступає однією з важливих тем сьогодення. Прийнятий Закон України "Про освіту" для нашої держави є новаторським і відкриває широке і невідоме поле впровадження інклюзії у системі освіти [1]. Але в Україні вже існують заклади, де навчаються діти з особливими потребами. Одним з небагатьох навчальних закладів України є Комунальна соціально-реабілітаційна установа "Житомирське вище професійне училище-інтернат" Житомирської обласної ради. Заклад функціонує вже 49 років і за цей період було випущено близько 17000 робітничих спеціалістів. Професійна (професійно-технічна) освіта здобувається на основі базової або повної загальної середньої освіти. Здобуття професійної (професійно-технічної) освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям профільної середньої освіти та отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту. Також здійснюється підготовку фахівців за окремими професіями без забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти.

Мета дослідження: проаналізувати роботу психологічної служби у роботі з учнями з особливими освітніми потребами у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, на прикладі

Комунальної соціально-реабілітаційної установи "Житомирське вище професійне училище-інтернат" Житомирської обласної ради.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У 2010 році на базі закладу почала функціонувати психологічна служба. Основний напрямок роботи якої є супровід (психологічний, медичний і соціальний) і комплексна реабілітація учнів у навчальному закладі. Супровід проходить в 3 етапи: вивчення і корекція психоемоційного стану учня під час освітнього процесу; комплексна корекція (психологічна, медична, фізична); аналіз та оцінка результатів комплексної реабілітації.

Досвід роботи психологічної служби показав, що на початку навчання учні, які виявили бажання навчатися та отримати спеціальність, не завжди спроможні засвоювати навчальну програму в силу об'єктивних причин, пов'язаних зі станом здоров'я та емоційною лабільністю. Зрозуміло, що без створення спеціальної системи роботи, спрямованої на супровід таких учнів, подолати неуспішність неможливо. Головною першочерговою задачею комплексної реабілітації є адаптація до нового соціуму, навчально-виховного процесу.

З метою емпіричного вивчення чинників соціально-психологічної адаптації у 2017-2018 н.р. психологічною службою було зроблено психодіагностичне дослідження, в якому взяли участь 130 учнів першого курсу, вік учнів – 14-18 років (середній вік $16,2 \pm 2,2$). Різниця соціального статусу нозологічних захворювань, і інтелектуальний рівень різний. Соціальний статус: 20% – з повних сімей; 56% – з неповних сімей; 14% – сиріт або дітей позбавлених батьківського піклування. Нозологія учнів: 12% – хворих га ДЦП; 75% – хворих внутрішніх захворювань; 13% – ЗПР. За результатами проведення діагностики за методикою "Соціально-психологічна адаптація" (К. Роджерса – Р. Даймонда) виявлено: респондентів, які мають високий рівень соціально-психологічної адаптації – 34 %; середній рівень – 42 %; низькі показники – 24 %. Результати діагностики за методикою Г. Айзенка "Самооцінка психічних станів" показали: агресивність спостерігається у 15% респондентів; фрустрація – 23 %; ригідність – 28%; тривожність – 34%. Тобто можемо стверджувати, що значна частина респондентів мають певні труднощі у прояві власних психічних станів.

Вступаючи до освітнього закладу, учні стикаються з рядом проблем, що пов'язані з недостатньою психологічною готовністю до навчання і порушенням психічного здоров'я, з руйнуванням вироблених роками звичок, ціннісних орієнтацій вихованців середньої школи, школи-інтернату, навчання вдома, втрати роками закріплених

взаємин з колективом, яким були на протязі декількох років та формуванням нових навичок, а також з невмінням здійснювати психологічну саморегуляцію власної діяльності й поведінки. Зі вступом в училище учні потрапляють у нові, незвичайні для них умови, що неминуче спричиняє ламання динамічного стереотипу та емоційні переживання.

Самим важким для учнів, батьків, а також працівників являється перший рік навчання, точніше це перші місяці. В цей час в учнів відбувається багато емоційно-особистісних когнітивних змін, що припадає за весь подальший період навчання. Першокурсники мають труднощі в засвоєнні знань тому, що у них не сформувалися такі риси особливості як: готовність до отримання профільного навчання, здатність навчатися самостійно, контролювати й оцінювати себе, володіти своїми індивідуальними особливостями пізнавальної діяльності, все, що було в шкільний період, контролювалося батьками, а в нашому закладі розпочинається "доросле життя." Адаптацію до умов навчання і виробничого процесу проходять, у тій чи іншій формі, всі першокурсники. Проте цей процес не відбувається автоматично, ми спостерігаємо поодинокі випадки, коли учні знаходяться на другому, а іноді й на третьому курсі, а "застрягли", ще на стадії адаптації. Учні уявляють процес навчання хибним, не таким як в школі, оскільки більшість були на індивідуальному навчанні: заняття виявляються не настільки цікавими та веселими, домашнє завдання рутинною, та й учнівське життя не завжди свято. Таким чином ми можемо спостерігати, як успішну так і неуспішну адаптацію [2]. Неуспішна адаптація дозволяє учню адекватно орієнтуватися в ситуації, але не надає можливості самостійно самореалізуватися. Успішна адаптація, навпаки, надає значні можливості проявити свій потенціал в умовах навчання в училищі, і крім того, отримати потенційні можливості для майбутньої соціальної реалізації. Дослідження і спостереження показали, що існують конкретні проблеми в процесі адаптації першокурсників з обмеженими функціональними особливостями до навчального процесу, а саме:

1. *Мотиваційні проблеми.* Для вирішення мотиваційних проблем викладачеві рекомендовано використовувати інтерактивні методи, наприклад:

– метод мозкової атаки – це метод розв'язання невідкладних завдань за короткий час. Найкраще його застосовувати для учнів, які мають проблеми з опорно-руховим апаратом, учні усно можуть висловити ідеї, дати відповідь на запитання, обговорити їх і класифікувати дані. Цей метод можливо використовувати, як в індивідуальній формі, так і в роботі в групі.

– ситуаційний аналіз – використовується на теоретичних і практичних заняттях, полягає в ознайомленні з конкретною проблемою або ситуацією, учні самостійно аналізують, діагностують і надають можливі варіанти відповіді. Найкраще використовувати у роботі з нозологією опорно-рухової системи.

Методи інтерактивного (комунікативно-проблемного) навчання можна поєднувати з груповою роботою на уроці й застосовувати на різних етапах вивчення навчальної теми.

2. *Проблеми раціонального порядку.* До цієї категорії належать проблеми, спричинені необізнаністю першокурсника щодо системи навчання. Більшість дітей з особливими проблемами навчалися за індивідуальною формою, або в спеціалізованих закладах, тому вступивши на перший курс училища учень має початкові, як правило, неусвідомлені або частково усвідомлені очікування стосовно способів викладу навчального матеріалу, контролю знань, системи регламентації поведінки, які пізніше виявляються хибними. В основному, переважають неадекватні очікування щодо системи викладу учбового матеріалу і контролю знань. Від уроків першокурсник чекає, що вони будуть на сто відсотків зрозумілими; що педагог має поводити себе за аналогією зі шкільним вчителем. Зіткнувшись з тим, що педагогічний працівник на уроці лише повідомляє учням певну інформацію і зовсім не зацікавлений слідкувати за їхніми проявами, першокурсник робить для себе відкриття, що вчитися зовсім не обов'язково. Таким чином, руйнація однієї ілюзії породжує нову. Наявність ілюзій щодо навчання часто обумовлює невірну самооцінку, тому процес позбавлення від ілюзій може бути досить тривалим і хворобливим особливо для учнів з вадами [2].

3. *Проблеми, пов'язані з поведінковими проявами.* Учнівська спільнота, як і будь-яка інша, виробляє певну негласну, але загальноприйнятну систему правил поведінки серед підлітків. Особливі діти не являються виключенням. Соціальна адаптація, переживання, фрустрація, загострення основних фізичних діагнозів можуть обумовлюватися незвичністю цієї системи для першокурсника та іноді являтися психологічно травматичною. Це пов'язано, як правило, або з неправильною інтерпретацією першокурсником поведінки інших, не сприйняттям фізичних захворювань, або супутніми відхилень, або з неузгодженістю власної поведінки з прийнятими в учнівському середовищі нормами. Супровід учнів проходить у три етапи: медико-психологічна діагностика; комплексна корекція, аналіз та оцінка результатів комплексної реабілітації. Комплексне застосування різноманітних діагностичних, корекційних та профілактичних методів

має подвійний ефект, тобто ефективність взаємопов'язаних реабілітаційних впливів значно перевищує ефективність тих самих впливів у разі їх окремого застосування. Психологічною службою було визначено основні напрямки роботи, які спрямовані на забезпечення здатності: пізнати самого себе; турбуватися про себе; орієнтуватися в предметному світі; визначитися професійно, знайти себе в соціумі. У цих напрямках зосереджено наші цілі роботи, які базуються на практичному досвіді роботи з учнями з особливими потребами. Навчально-виховний процес відбувається в умовах конкретних ситуацій і спрямовується на формування у підлітків життєво необхідних умінь, навичок і, в цілому, стереотипної поведінки, що є компенсаторним механізмом для наших учнів. Всі заходи базуються на розвитку особистості в цілому.

Виділяємо основні рівні реабілітаційного періоду, які проходять наші учні під час навчання в училищі: перший рівень – *психологічна реабілітація*, під час якої реалізуються потреби дитини: адаптація учня до нового середовища, навчання в закладі, потреба в дружбі, любові, участі у суспільному житті. На цьому рівні кожна дитина ідентифікує себе до колективу, певної соціальної групи, активно засвоює соціальну поведінку, групові норми і цінності. Учень виробляє навички творчої спрямованості в соціальній ситуації, виявляє свою соціальну активність завдяки соціальній адаптації. Основні принципи психологічної реабілітації: "принцип раннього втручання" (реабілітація починається на самих ранніх стадіях навчання дитини-інваліда в нашому закладі, з перших днів перебування в стінах училища); "принцип безперервності" (процес реабілітації здійснюється безперервно до закінчення навчання); "принцип комплексного підходу" (здійснення комплексного підходу у здійсненні психолого-реабілітаційних заходів фахівцями всієї психолого-реабілітаційної служби закладу, направленість реабілітаційного процесу на різні сфери життєдіяльності учнів); принцип послідовності або наступності" (поступове і поетапне здійснення реабілітаційних заходів (від простого – до складного), створення "переходів" від одного реабілітаційного заходу до іншого) [3].

Другий рівень – *фізична реабілітація*, яка здійснюється на індивідуальній основі. На цьому рівні вирішуються проблеми та задовольняються особливі потреби учнів. Так, реабілітація учня, який хворий на ДЦП, залежить від важкості захворювання. Деякі підлітки потребують спеціальних вправ та ігор, інші – ортопедичних апаратів. Кожний учень ретельно аналізується з метою визначення найбільш ефективних методів реабілітаційної допомоги. Чим раніше

виявляються специфічні потреби підлітка, тим більш дієвим буде процес реабілітації.

Значну роль в супроводі роботи відіграють комплекс інтегрованих програм. Основною складовою яких є: збереження і корекція фізичного здоров'я (медична служба, вчитель-реабілітолог, вчитель фізкультури); уміння прийняти себе (психолог, вихователі); навчання і розвиток (адміністрація, класні керівники, викладачів-предметників); практичні навички і вміння (майстри, керівники гуртків).

Пріоритетним принципом комплексної реабілітації постає організаційне поєднання програм медичної, психологічної, реабілітаційної, що окреслює основні напрямки діяльності служби, а саме: лікувально-оздоровчий (невролог, ЛОР, фізіотерапевт, ортопед, масажист, психолог, вчитель-реабілітолог); рання корекція (арт заняття, вокальний гурток, прикладне мистецтво, образотворче виховання, конструювання, музичне виховання); комплексний корекційно-відновлювальний, навчально-виховний процес (обов'язкові індивідуальні, групові, факультативні навчальні заняття); позагрупово виховна діяльність (мовно-літературна, декоративно-художнє мистецтво, спортивні секції, психологічні тренінги, співпраця з громадськими організаціями "Місія в Україну", "Клініка дружньої до молоді", "Вечірня жіноча гімназія", "Авенір", соціальний проект з Житомирською обласною Асоціацією фахівців соціальної сфери та фондом Східна Європа, соціальний проект "Естетичне виховання дітей та підлітків", соціальний проект з Житомирською обласною бібліотекою для юнацтва, соціальний проект співпраці з Обласною науковою універсальною бібліотекою ім. Олега Ольжича, соціальний проект з Комунальним закладом "Житомирський обласний краєзнавчий музей", соціальний проект: "Уроки самостійності" програма для сиріт з особливими фізичними можливостями, соціальний проект з Житомирською обласною організацією "Планета для дітей").

Розвиток трудових навичок майбутньої професії (ознайомлення учнів і спрямованість до набуття навичок майбутньої професії); психологічно-реабілітаційна допомога (співпраця психолога і реабілітолога з учнями, батьками та педколективом).

Заходи з психологічної реабілітації учнів – інвалідів *поділяються на три етапи*: а) психологічна діагностика інтелектуальної, емоційно-вольової та комунікативної сфери; розробка рекомендацій для педагогів, майстрів, вихователів, батьків стосовно учня; б) психологічна корекція; психологічне консультування, прогностика; в) аналіз та оцінка результатів психологічної реабілітації.

Основною метою психологічної реабілітації є: збереження та відновлення фізичного та психічного здоров'я учасника навчального процесу; зниження частоти психічних травм під час адаптаційного періоду; профілактика агресивності та конфліктів (внутрішніх і зовнішніх); досягнення соціально-психологічного благополуччя.

Основним завданням проведення психологічної реабілітації є: діагностика та нормалізація психічних функцій учасників навчального процесу; надання допомоги в установленні конструктивних відносин в групі однолітків; корекція особистості для забезпечення ефективного функціонування його в освітньому закладі; опанування методів саморегуляції; запобігання психологічному травмуванню та психічним розладам; профілактика та психокорекційна робота з педагогічним колективом і батьками; формування позитивних реакцій, мотивацій, соціальних установок на навчальну і життєву діяльність.

Методи роботи з психологічної реабілітації: арт-терапія; пісочна терапія; мандало-терапія; тілесно орієнтована терапія; тренінгові заняття; просвітницька робота. Після трьох місяців комплексної реабілітації, психологічної корекції (тренінги, корекція арт-засобами, тілесно орієнтовної роботи в індивідуальному напрямку і груповому) провели повторну діагностику за методикою "Соціально-психологічна адаптація" (К. Роджерса – Р. Даймонда). Встановлено, що: 41% респондентів мають високий рівень соціально-психологічної адаптації; 50% – середній рівень; 9% – низький. Результати діагностики за методикою Г. Айзенка "Самооцінка психічних станів" змінили показники: агресивність спостерігається – 7% у респондентів; фрустрація – 11%; ригідність – 18%; тривожність – 19%.

Ми можемо констатувати, що учні покращили свої показники за всіма критеріями ($p \leq 0,04$). Насамперед це стосується показника рівня агресивності, який з високого рівня (15 балів) знизився до низького рівня (7 балів); показника рівня тривожності, який з дуже високого рівня (34 балів) знизився до середнього, припустимого рівня (19 балів); показника рівня фрустрації, який з високого рівня (23 балів) знизився до середнього, допустимого рівня (11 балів).

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Враховуючі актуальність проблеми інклюзії, ми прийшли до висновку: основним принципом роботи з особливими учнями в освітньому просторі є адаптування і соціалізація. Швидке прогресивне адаптування і соціалізація можлива тільки комплексному підході; корекція і реабілітація особливих дітей можлива при спільному супроводі учня, психолог є партнером педагога, які несуть спільну місію – навчання та психологічне благополуччя; психолог є партнером лікаря, реабілітолога – їх спільне завдання психофізична реабілітація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Інклюзивна освіта в Україні: разом крок за кроком. URL: http://www.irf.ua/allevents/news/inklyuzivna_osvita_v_ukraini_razom_krok_zh_krokom/ (дата звернення: 27.02.2019).
2. Психологія і педагогіка життєтворчості: навч.-метод. посіб. / Ред. рада. В. М. Доній та ін. Київ, 1996. 176 с.
3. Адаптація організму подростокв к учебной нагрузке / ред. Д. В. Колесова. М: Педагогика, 1987. 152 с.

